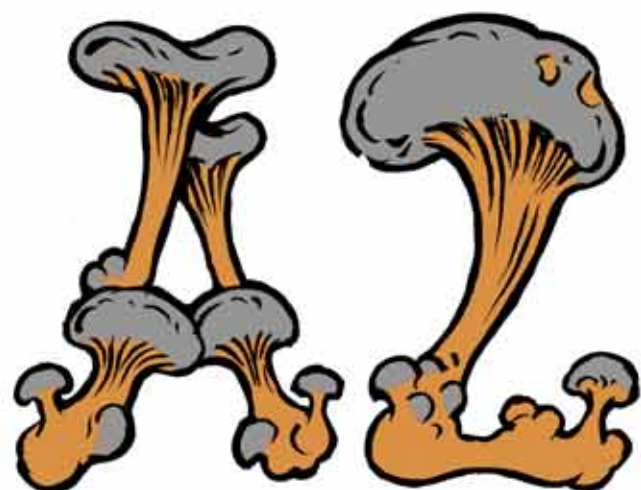
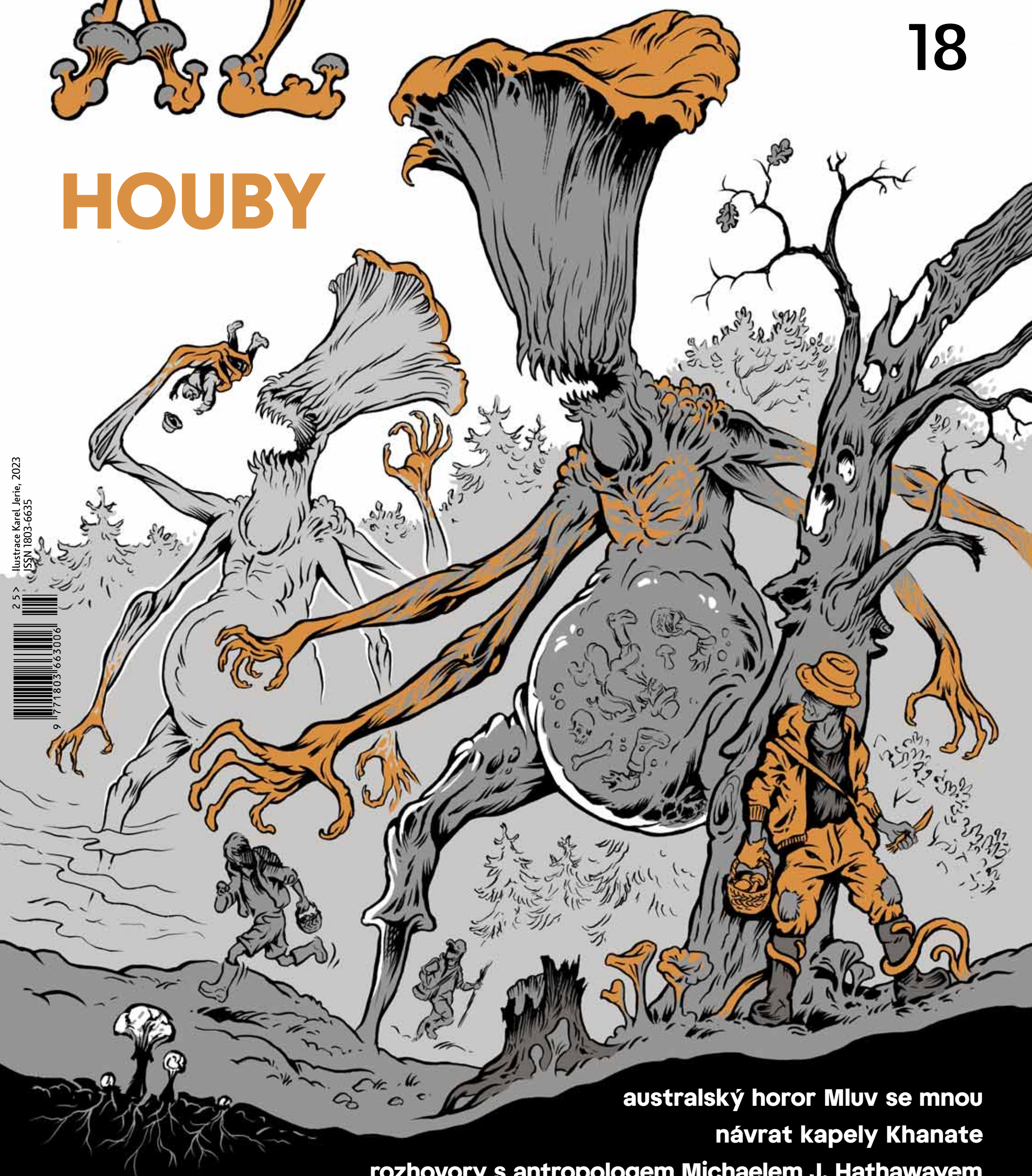

HOUBY

australský horor Mluv se mnou
návrat kapely Khanate
rozhovory s antropologem Michaellem J. Hathawayem
a mykoložkou Annou Lepšovou
László Szilasi o hrůzách národní existence
projekt Snížit kulturu práh

Houbovitost

TEREZA STÖCKELOVÁ

Ačkoli si veřejnost, a zvláště ta česká, spojuje houby s voňavými kloboučky křemenáčů či lišek vykukujících v lese zpod listů, život hub se odehrává především v undergroundu. A pro existenci života na zemi jsou navíc daleko důležitější ty houby, které žádné chutné plodnice netvoří. Jedná se o organismy, jež vytvářejí komplexní mykorrhizní sítě, ve kterých si s rostlinami (nejen stromy) vyměňují klíčové živiny. Rostliny houbám posílají uhlík, houby rostlinám fosfor a dusík z půdy. Na této mykorhize je podle současných znalostí závislých více než osmdesát procent všech rostlin, včetně těch, které na denní bázi konzumují lidé.

Mykorhiza se v posledních letech stala jakousi modelovou formou života spočívající ve spolužití. Z hlediska mykorhizy nemá valného smyslu přemýšlet o individuálním organismu. Do popředí naopak vystupují konstitutivní propojení, síť života procházející napříč škálami mikro- a makrosvěta, viditelného a neviditelného. Tuto houbovitou ontologii dnes studují nejen mykologové, ale také evoluční biologové, přemýšlejí nad ní filosofové, etnograficky ji sledují antropologové i některé heretické socioložky. Psychiatři se pak vážně zabývají účinky psychoaktivních hub na lidské vědomí, které směřují k podobnému rozvolnění pevných hranic jednotlivých organismů a jejich jáství jako podzemní mykorrhizní sítě.

Skrze popularizující psaní Merlina Sheldrakea a dalších začala houbovitost prorůstat i do populární kultury a imagince. Ohlas přitom nachází hlavně u levicové, ekologicky orientované části společnosti. Houbovitost zahrnuje symbiózu, kolektivitu a dobře na první pohled odpovídá i biocentrickému sentimentu, který se dnes rodí v kontextu probíhajícího klimatického a ekologického rozrušení planety. Dobře koresponduje i s postmoderními tezemi o smrti autora.

V podzemí autorství (textu či patentu) se rozkládá myšlení houbovitě povahy, kdy nasáváme a vzájemně metabolizujeme myšlenky, nápady a formulace druhých bez možnosti určit jejich primární zdroj. I tento text tak vyrůstá z dlouhodobých rozmluv o houbách (i občasného houbaření) s Lukášem Senftem, kterému vedu disertaci na téma houbařských společenství. Houby jsou navíc sympatické svým nezřízeným

Kresba Silvie Vavřinová

rozmnožováním, které probíhá pohlavně i nepohlavně: určité nežijí v žádných spřádáných nukleárních rodinách, které by konzervativní aktivisté a aktivistky rádi viděli jako základ veškerého, nejen lidského života.

Dříve než ale plně propadneme houbovitosti jako předobrazu planetární ontologie života, neřkuli normativnímu eticko-politickému vodítku pro lidské chování, měli bychom si přečíst pár studií, které se mykorhizou detailně a s využitím nejnovějších zobrazovacích metod zabývají. Evoluční bioložka Toby Kiers a její tým se zaměřují na strategické chování hub v mykorhizních propojeních. Zjišťují, že houby rozvinuly řadu mechanismů, jimiž umenšují schopnosti rostlin získávat potřebné živiny přímo z půdy, čímž zvyšují jejich závislost na dodávkách živin od hub. Houby si tak vynucují dodávku uhlíku ze strany rostlin. Jeden z jejich experimentů byl zaměřen na houby distribuující živiny mezi dvě rostliny, z nichž jedna je podvyživená. Právě k ní houby směřovaly více živin, nikoli však ze soudružství, soucitu či altruismu, ale protože s rostlinou v nouzi byly schopny vyobchodovat vyšší dávky uhlíku. V jiných mykorhizních vztazích lze zase pozorovat

zotročení půdních hub rostlinou, konkrétně v případě orchidejí.

Aby Kiers a její spolupracovníci chování hub pochopili, četli prý práce o nerovnosti z pera ekonomů. „Naše skupina testovala v podzemí Pikettyho myšlenky týkající se nerovností – a houby nás (znovu) překvapily,“ tweetovala Kiers v roce 2021. Kiers nelze podezírat z toho, že by houby a houbovitost zavrhovala, naopak se je snaží aktivně podporovat a chránit. Před pár lety založila Společnost pro ochranu podzemních sítí (Society for the Protection of Underground Networks). Iniciativa, v jejímž poradním sboru figurují Merlin Sheldrake, Jane Goodall nebo Michael Pollan a která si mimo jiné zakládá na inkluzivní spolupráci s lokálními komunitami, usiluje o mapování a ochranu mykorhizních sítí jakožto zásadních činitelů při regulaci planetárního klimatu a ekosystémů.

Houbovitost je kvalita, která nás prorůstá, vyživuje, ale nespasí. Příroda nikdy neposkytuje modely pro lidské chování, které by bylo možné jednoduše následovat. Mimolidský svět je stejně komplexní, ambivalentní a mnohdy drsnější než ten lidský.

Autorka je socioložka.

editorial

Houby jsou skupinou živých organismů, která byla moderní vědou dlouho přehlížena. V posledních desetiletích se jí ovšem začínají intenzivně věnovat kromě mykologů a lékařů i evoluční biologové, ekologové nebo filosofové a v současné době probíhá – slovy kanadského antropologa Michaela J. Hathawaye – „houbová renesance“. Jak ale zjišťujeme v kulturních textech napříč historií i v přítomném čísle A2, svou aktuálně nalézanou klíčovou pozici pro život na Zemi houby vyjadřovaly v lidských podvědomých strukturách odpradáвна. Ať už se jedná o keltskou mystiku či houbovitá hororová stvoření, které ve svém textu připomíná spisovatel a překladatel Patrik Linhart, nebo o velmi inspirativní spekulace etnobotanika Terence McKenny, který účinky psychoaktivních hub, užívaných našimi zvířecími předky, považuje za zdroj lidskosti, tj. schopnosti sebereflexe, a tedy i poznání. Popularizátor mazatéckého houbového rituálu R. Gordon Wasson byl přesvědčen o tom, že i božská sóma, tedy indo-íránský nápoj nesmrtelnosti, pochází z psychoaktivních hub, konkrétně z muchomůrky červené. A tento božský princip, vířivě spojující extázi s hrůzou, je vepsán i do textu Jakuba Vaníčka, který referuje o tajemstvích houbové mysli. Petr Uram se v zápisníku o islandské hudebnici Björk zmiňuje o nutnosti smířit se s faktem, že budoucnost nebude antropocentrická, nýbrž mykocentrická. A slovy samotné Björk dodává, jak to může vypadat: „Nejlépe se houbám bude dařit v pozůstatcích lidské civilizace – stejně jako se jim dařilo miliony let před ní.“

Karel Kouba

z obsahu

- 7 Nedobrá literatura dobrých úmyslů / literární zápisník Šárky Grauové
- 9 #mohlasizatosama? Rozpaky nad snímkem #annaismissing / Julie Šafová
- 11 Zázitkové divadlo pro snoby. Malvína ve Volmanově vile / Marcela Magdová
- 19 Objevujeme obrovskou sílu hub. S Michaelem J. Hathawayem nejen o houbě matsutake / Jiří G. Růžička
- 24 Architektura v kontextu. Rozhovor s Karolínou Pláškovou, ředitelkou Galerie Jaroslava Fragnera / Alžběta Medková
- 27 Houby jako záchrana světa? Umění všímat si Anny Lowenhaupt Tsing / Karel Šima
- 30 Pohyblivý v pohyblivém. Memoárová kniha rozhovorů s Eugenem Gindlem / Igor Mikušiak

PŘÍŠTÍ ČÍSLO A2
VYJDE VE STŘEDU
13. ZÁŘÍ 2023

Strejda Zajíc

Inzerát

Prodám štěňata kočky domácí.
Zn.: Chlípna domácnost.
P. S. pro Radka – jasní bordíci.

Vtip z mysliveckého fóra vybral Elsa Aids

Hnětená slova

Nová sbírka Bogdana Trojaka

Polsko-český básník Bogdan Trojak publikoval poslední básnickou sbírku pro dospělé před téměř dvaceti lety. V *Uhrwerku* dokáže zprostředkovat mytické bezčasí, ale také sklouznout k oblýskaným obrazům, jež místy upadají do kýče.

VALENTÝNA ŽIŠKOVÁ

Michail Bachtin v knize *Román jako dialog* (česky 1980) představuje koncept takzvané absolutní minulosti. V jeho teorii se jedná o časovou a zároveň hodnotovou veličinu. O čas, který se odehrál v jakémsi „jiném čase“. Je to minulost, která nepřechází plynule do přítomnosti, nestává se budoucností, ale zůstává uzavřená sama v sobě a společně se svými činiteli, bájnými postavami, bohy, hrdiny; je nedosažitelná jak pro současníka, tak pro člověka „běžné minulosti“, neboť se odehrává na zcela odlišné rovině.

Čas a otázka jeho přístupnosti jsou v poezii tematizovány často. V nejnovější sbírce česko-polského básníka Bogdana Trojaka *Uhrwerk* se nicméně čas a především touha ho ohmatat, ohnout stávají samotným organizujícím principem. Zaujetí časovostí je patrné na téměř všech šedesáti stranách, odkazuje k němu koneckonců snad i jejich počet stejně jako název sbírky (*Uhrwerk* je v němčině hodinový stroj). Básně dávají dohromady celek, jehož jednotlivé komponenty jsou rozesety napříč časovou osou. Mytické bezčasí se zde oproti Bachtinově koncepci protíná se soudobými konkrétními okamžiky, navzájem se dotýkají a stejným způsobem jsou přístupné i čtenáři.

Víra v jazyk

Princip prolínání časových rovin posiluje kompozice sbírky, rozdělené do tří částí, nazvaných Tik, Pomlka a Tak. Zatímco v prvním a posledním oddíle převládá mytické ladění básní, jež jsou situovány do anonymních lesů, luk, vody a noci („Vím, že jsi kdysi v stepi / na bujných vrších mohyl / tančila s mými bohy / v šatech, co bych rád třepil.“), v prostřední Pomlce se čtenář stává svědkem konkrétních okamžiků ve známých kulisách Prahy, na což jej upozorňují i názvy básní: Karlínské impromptu, Pouť v Horní Libni, Šarecká plovárna a podobně. Ve zbývajících dvou oddílech zůstávají texty povětšinou nepojmenované a neukotvené v časoprostoru. Jejich časová mlha obklopuje přítomný okamžik, vpíjí se do něho s vědomím, že za nějakou dobu s ním splyne zcela.

Vedle fascinace časem je výrazným rysem *Uhrwerku* také Trojakovo zacházení s jazykem.

Nepovažuje ho primárně za dorozumivací prostředek, spíše s ním pracuje jako se zvukovým materiálem nebo ho používá jako pohanské zaklínadlo: „Vítr rval lyru pustorylu. / Jeřábník nad tím ještě svítil / v krychlové Luně, o níž ví ty, / pod jejich půlky v masném jíl / vkládal jsi dlaně rozeklaně.“ Na stránkách sbírky se navrácí starobylá víra v jazyk samotný, v jeho zvukovou stránku, která je na mnoha místech upřednostněna před obsahem. Skrze přístup k jazyku básně, evokující dobu již dávno minulou, čtenáře vrací do minulosti.

Řadra, klíny, slabiny

Je otázka, zda má stejnou roli plnit řada slovních spojení, které jako by vyvstaly z básnických sbírek 19. století: „Dnes v noci jsem cítil horkost tvého klína. / Byl jako hebké hříbě, co ve tmě stáje klímá. / A ze mě rostl prut té nejsilnější révy, / co ráno mizou puk a šleh Jitřenku k nebi.“ I pokud čtenář připustí, že se jedná o vědomou strategii, nelze popřít, že momentů, ve kterých autor sklouzává ke kýči, je ve sbírce příliš, zejména v oblastech erotiky, jež je další z výrazných tematických oblastí sbírky. Zde Trojak těží ze známých a dlouho opuštěných obrazů: „Měsíc dnes zotvíral žluté květy dýní. Byly tak veliké. V každém plála svíce. / Jen tvoje řadra svítí ve tmě více, / dokud je moje dlaně nezastíní“ nebo „Chtěl bych ti říkat ta nejprostší slova, / chtěl bych je říkat, hníst je jako hlínu. / Chtěl bych tě, milá, prvně pomilovat, / cítit zrod hvězdy ve tvém horkém klínu.“ Obdobně nevyzrálé působí také básně, které zoufání nad ubíhajícím časem tematizují explicitně: „Tak blízko od dlabání kmenů na kolébky / ke žlabu prázdné, vyjedné lebky.“

Tam, kde autor svůj materiál dle vlastních slov opravdu „hněte“, si přitom počíná velmi zručně. Ať jde již o materiál-jazyk („V tvém sláném podpaží / můj srnčí jazyk: / k bezsloví dětinští.“), nebo o materiál-čas, modelování své vlastní časové osy, propojování minulosti s přítomností či roztažení vteřiny do celé plochy básně: „Sehnutý dědek v hnědých kalhotách / na hnědém oraništi. / Jeho smrt hrdlem rejska / uzounce v díře pišti. / Zezdola / nejtenčí

pikola. / (...) Opřený o motyku: / Zaseklé kyvadlo. / Tak bez tiku.“ Často se nicméně spokojí s jeho prostým vytáhnutím z hlubin času na povrch a následným bezmyšlenkovitým kladením a vrstvením. Řada básní tak působí archaicky, kýčovitě, či dokonce komicky.

Forma a obsah

Uhrwerk je Trojakovým návratem na pole poezie pro dospělé po téměř dvaceti letech. Poetika sbírky se přitom nijak zásadně neliší od jeho předchozích knih. Vyskytuje se tu důvěrný obraz laskavého Boha, známý například z poezie Karla Šiktance, nebo přírodně-erotická metaforika, charakteristická je hojnost názvů bylin a samozřejmě motivy času a paměti. Nechybí ani forma básně v próze. Hlavním rozdílem se zdá být právě proměna přístupu k jazyku. Ten byl v předešlých básních především prostředkem pro sdělování obrazů: „Tvé nitro – vytěžené rudohoří. / Krušný jsi. / K ránu pak drolívá se hlína / a nablízku snad není ani žádný bůh, / který by modeloval křehké nejapnosti / anebo z ptačí klíční kosti / ženu-zámečnici, / aby už nikdy nezůstal muž / dokořán“ (*Kuním štětcem*, 1996). V *Uhrwerku* naproti tomu význam ustupuje zvuku, obsah formě. Zatímco obrazy, které autor čtenářům předkládal ve svých prvních sbírkách, byly podmanivé, nyní jsou velmi všední – nedaří se mu se zvukem pracovat tak, aby jejich banalitu vykompenzoval. Souzvuky hlásek působí nezřídka násilně: „To byly jilmy jako palmy / a v parnu dráčci létali si. / A já ti říkal: Výžďař, spal mi / všechny mé kleté kleny, z tísne tisy.“

Pokud je srdcem hodinek strojek, pak pomyslným srdcem Trojakova *Uhrwerku* je čas. Tento hnací princip sbírky se autorovi povedlo nařídit bezchybně; zvláštní, mytické bezčasí sem tam protne velmi jasný, konkrétní okamžik, který po chvíli opět zmizí. Precizní práci však zastíňuje výsledný kýč. A to i v případě, že krkolomná, zastaralé působící spojení mají fungovat na metarovině a poukazovat na proměnlivost samotné poezie.

Autorka studuje komparatistiku.

Bogdan Trojak: *Uhrwerk*. Host, Brno 2023, 63 stran.

Srdcem Trojakovy sbírky je čas. Foto William Warby (CC BY 2.0)

Bytosti zvané houby

Satirický atlas nových druhů

Spisovatel a publicista Jiří Kamen věnoval kulturní historii hub, ale také vášni, jež se spojuje s jejich sběrem, několik literárních i rozhlasových esejů. Tentokrát představuje houby mimo jiné jako satirické médium.

JIŘÍ KAMEN

*Duše nálevníka, houby, růže
i člověka je v podstatě stejná,
jen na různém stupni vývoje.*
Josef Velenovský

Svět hub je dynamický. Stále se objevují nové informace o jejich vlivu na vývoj naší planety, o výskytu nových druhů, jejich léčivých schopnostech; dříve jedlé houby jsou přerazovány do nejedlých, nebo dokonce jedovatých a naopak. V knize *Báječný svět hub* (2017) jsem se pokusil popsat především kulturní podoby české mykofilní vášně a její projevy v literatuře, umění, filmu, hudbě i v naší historii. Konečnou podobu názvu si vyžádalo nakladatelství kvůli prodeji knih. Sám bych byl použil titul, pod nímž nyní publikuji tento článek. O houbách jako bytostech přemítal mykolog a filosof Josef Velenovský a jeho sentence mě naplňují nadšením: „Je podivuhodné, že z říše hub, tak obrovské a tak důležité, nevyvinuly se evolucí vyšší, dokonalejší bytosti. Houby ostaly státi na nejnižším stupni organizace. Toho asi příčinou jest nedostatek pohlavní kopulace. Jestliť známo, že čím rostlina nebo živočich je dokonalejší, tím má dokonalejší kopulaci pohlavní.“ Od doby, co moje kniha vyšla, se hodně věcí změnilo: řadu kapitol bych doplnil o nová zjištění, uvedl bych nové houbové a houbařsky inspirované literáty a výtvarníky a také bych mohl odpovědět na některé otázky, na které jsem tehdy odpověď neznal.

Surrealistická houba

Smrž jedlý je starobylá česká houba. Už v 16. století se o něm zmiňují pražský učenec Tadeáš Hájek z Hájku či autor známého herbáře Pietro Andrea Mattioli. Smrže rostou poblíž lidských obydlí, klidně ho můžete najít před domovními dveřmi. Vyhovuje jim nejen dostatek tlejícího listí, ale spokojí se i s pilinami či zbytky ovoce a zeleniny. Vyskytují se i na periferii města, na továrenských dvorech, v prolukách mezi domy, ve zřícených kůlnách. To jsou prostory, jejichž krásu objevili malíři, sochaři, fotografové a básníci Skupiny 42. Pátral jsem v jejich dílech a hodně času jsem věnoval prohlížení obrazů Kamila Lhotáka, ale žádného smrže jsem tam nenašel. Před dvěma lety jsem se vypravil do Valdštejnské jízdárny na výstavu Toyen. Byl do ní zařazen i obraz *Smutný den* z roku 1942, kterým malířka reagovala na smrt Jindřicha Štyrského: ze spáleniště v levé části obrazu vyrůstají dvě vrásčité ruce držící bílý kapesník, který zakrývá drobný obličej. A na horizontu krajiny se nad zemí vznášejí dva smrže, jeden menší, druhý větší. Vpravo leží dvě popraskaná vejce – že by hadovka smrdutá? Obraz *Na zámku La Coste* zase zachycuje ruiny zdi, z jejichž škvír plnou silou raší plodnice lesklokorky lesklé. Tato houba, nazývaná též Reishi nebo „božská houba nesmrtnosti“, v přírodě žije na mrtvých stromech.

Karel Teige ve svém surrealistickém období zakomponovával do koláží hlavy muchomůrek červených. V této souvislosti se mi vybavuje příhoda, kterou mi vyprávěla Miloslava Rupešová, dcera avantgardního fotografa Jaromíra Funkeho. Jako malá holčička jela

Výukový obraz – Houby smrži. Vydal pravděpodobně Karel Slavoj Amerling. Ze sbírek Městského muzea v Polné

v létě s rodiči na chatu. Na návštěvu tam přijeli otcovi přátelé a jeden večer experimentovali s vývarem z muchomůrky červené, jehož požití má vyvolat halucinace. Holčička ale pro takové akce neměla pochopení, o muchomůrce červené totiž neměla dobré mínění. V noci špatně spala. A ráno se velmi radovala, že rodiče a jejich hosté popíjení lektvaru přežili. Ptal jsem paní Rupešové, jestli se třeba u snídaně někdo z dospělých nezmínil o muchomůrkové halucinaci. Na nic si nevzpomněla.

Součková píše Jakobsonovi

K nejkrásnějším beletristickým textům s houbovou (houbařskou) tematikou patří vyprávění Boženy Němcové podle české lidové legendy o putování Ježíše se svatým Petrem po světě a o jejich návštěvě svatby chudých lidí někde na jihu Čech. Do své knihy *Mushrooms, Russia and History* (Houby, Rusko a dějiny, 1957) jej zahrnuli Robert Gordon Wasson a Valentina Pavlovna Wassonová. (Wasson byl zakladatelem etnomykologie a zavedl všeobecně používané termíny mykofob a mykofil.) Když jsem psal *Báječný svět hub*, přemítal jsem o tom, jak se vyprávění Boženy Němcové mohlo dostat do rukou manželů Wassonových žijících ve Spojených státech. Nedávno jsem našel horkou stopu pravděpodobného pohybu inkriminovaného vyprávění, a to ve výboru z korespondence spisovatelky Milady Součkové (*Élenty*, 2019), která po druhé světové válce také žila v USA. Jedná se o dva dopisy z roku 1953 adresované proslulému ruskému lingvistovi Romanu Jakobsonovi, který mezi světovými válkami působil v Československu a před nacisty emigroval do Spojených států, kde po válce zůstal. „Mám ještě jednu ‚hloupost‘ na mysli,“ píše v prvním z nich. „Náš přítel Wasson je takový sběratel ‚houbových referencí‘. Tak mi napadlo, zda zná tu krásnou árii lesníka v Janáčkově opeře ‚Liška Bystrouška‘ o hledání hříbků.“ V druhém dopisu, který odeslala Jakobsonovi o měsíc později, uvádí: „Také jsem znovu poslala Wassonovi (první dopis přišel zpět, byla špatná adresa) dopis se spoustou informací o houbách, slovanskou mytologii počínaje, ale on to má možná od Vás, ale to je jedno. Toho Janáčka jistě nezná.“ Desítky let čtu prózy a básně Milady Součkové. Ten její „houbový“ dopis Wassonovi bych hrozně rád

získal a přečetl si ho. Třeba ještě existuje. V dopisech se spisovatelka mimo jiné zmiňuje i o sušených hříbcích ze Šumavy, které jí známí v balíčku poslali za moře. Zacházela s nimi jako s posvátnou relikvií.

České houby staré a nové

Až po vydání knížky *Báječný život hub* mi historička Blanka Stehlíková, dcera básníka Ladislava Stehlíka, autora řady „houbařských básní“ inspirovaných nepomuckými lesy, půjčila jedno vydání satirického týdeníku Nebojsa (č. 41/1919), který vydával a redigoval Josef Čapek. V tomto čísle vyšel text České houby podepsaný jménem Plocek, což byl jeden z pseudonymů Karla Čapka. Z Čapkova textu jsem vybral několik pasáží:

„Obraťte jen oči k tajemnému, málo prozkoumanému světu hub! Co zvláštních forem, prudkého jedu, ale i výživy vyskytá se v těchto zajímavých rostlinkách! Nuže zde jsou některé vzácné druhy naší mykologické květeny: V hlubokých lesích, na temných místech vyrůstá pořádku neveliký *zdeněk nejedlý* (Sido-nius inedulis), nápadný svou rudou barvou; je-li naříznut, sezelelná. Jak už jméno naznačuje, není pro svou ostrou chuť požitavelný a ve větším množství působí velmi otravně. Spíše krásná než užitečná je *šalda veliká*, ztepilá houba barvy dosti proměnlivé, jež při naříznutí černá. Roste na poetických místech mezi lesními velikány; v mládí jedovatá, dá se později požívat, ač je těžko ztravitelná... Největší množství výtrusů má však houba latinsky zvaná *arne novum*, – náš lid má pro ni jen místní přezdívkou, neboť ji nesbírá; tato arne vystřeluje své výtrusy v celých oblacích, takže z dálky se zdá, jako by tam bylo něco živého; přijdeš blíže a nalezeš jen drobnou, kulatou plodnici uprostřed suchých listů, kterými se tato podivná, ryze česká houba živí.“

Ano, houby se jeví jako dobré satirické médium. Dovolím si proto připojit čtyři miniportréty čtyř hub, které se objevily v naší přírodě v posledních letech.

Havelka zahradní je příbuzná s čirůvkou havelkou. Roste v létě a zkraje podzimu za starými altány na venkovských zahradách a dalších odlehlých místech, v čase poutí, jarmarků, posvícení a rockových festivalů. Jde o jedlou chutnou houbu. Dává se do kulajdy. Polévka má někdy halucinační účinky. Její

nestřídmi jedlíci někdy tvrdí, že jsou významnými umělci, prezidenty, na místech k tomu účelu zcela nevhodných mluví o pravdě, lásce a podobně. Důležité upozornění: havelka zahradní není houba vhodná k sušení.

Bolek zprohýbaný je hříbovitá houba, která roste jen na moravském Valašsku. Houbař ji bezpečně pozná podle jedné hlavy se dvěma do sebe propletenými nohami, jejich rozplétání i zkušenému houbaři může trvat celý večer. Některá zauzlení dvou nohou jedné houby vytvářejí bizarně směšné tvary. Jednohubky, kolečka z tepelně neupravené nohy bolka zprohýbaného, se podávají k pivu, charakteristická je jejich vůně připomínající borovičku. Tento borovičkový odér tepelnou úpravou mizí, polévka z bolka nenavozuje žádné halucinace, ale dlouhý a tvrdý spánek.

Klousek věčný (na české i bavorské straně Šumavy zvaný *klausek*) je naše nejstarší houba. Její spory přísáté k meteoritu doutníkového tvaru cestovaly k vesmírnému stanovišti Země ještě před jejím stvořením. Předností této houby s kloboukem do špičky je odolnost vůči času, manipulaci a průhledným trikům všech podnebních pásem. Roste všude a za každého počasí, ale není pravda, že by konzumace této houby vyvolala vyhynutí dinosaurů. Před čtyřmi lety byla tato houba nalezena pod stolem na konferenci Jagsthausener Kreis v jednom malém bavorském hotelu. „Nebyl žádný důvod lustrovat, jestli klobouk této houby rostoucí na podlaze tři sta let starého hotelu je z dnešního politicky korektního pohledu ‚přijatelný‘,“ řekl jeden z účastníků konference.

Babiška uplakaná (v některých našich východních regionech *babuška*) je jedinou u nás se vyskytující masožravou houbou. Hmyz láká na kapičky sádkla (slzy) kapající z plodnice. Babiška stráví i malou myšku. Maso ukládá do svého podhoubí, které má tvar párku. Pro vědce zůstává záhadou, kam se poděje asi třicet procent masa, které v podhoubí vysloveně chybí. Maso je nahrazeno moukou a to je druhá záhada. Odkud se mouka vzala? Zatím nebyly zjištěny žádné mykorhizní vazby s rostlinami, což je třetí záhada. Ale asi už brzy se dočkáme velkého překvapení. To maso chybějící v podhoubí se přece musí někde hromadit! A mouka zase musí někde chybět!

Autor je spisovatel a rozhlasový redaktor.

Mimo prostor a čas

Nahlížení do hlubin houbové mysli

Houbaření není spojeno jen s meditativním sběrem plodnic sloužících k přípravě nejružnějších pokrmů, ale i s poznáváním neznámých skutečností či průzkumu vlastní mysli. Psychedelický text poučeně popisuje houbové výpravy za hranice každodennosti a zprostředkovává samotu „v branách druhého světa“.

JAKUB VANÍČEK

Jsou houby dne a houby noci. Houby teplých, slunečních dní a houby, které nasály těžkou, studenou vodu podzimu. Houby, které se vydají znenadání, a ty, pro něž se, veden neklamnou intuicí, vlamuješ do těžko prostupných akátových srostlic anebo sestupuješ do hloubky vlhkých proláčin. Opatrně za nimi našlapuješ do ztrouchnivělého pahýlu lesa. Viděl jsi už i takové, jež k tobě přišly ve chvíli, kdy jsi na ně ani nepomyslel; to když sis k podvečeru ulevoval na kraji lesa ve stráni pod torzem hradní věže a po dešti ještě na pár minut vysvitlo slunce, aby vrhlo světlo přímo do jejich středu. Den skončil při tanci tenkých nohou a světlych kápí, obcházel jsi to místo až do chvíle, kdy paprsky vyhasly, les zčernal a hlasy ptáků na věži rázem odezněly. Celá ta věc byla tak ošemetná, těžko uvěřitelná, že jsi na ni ještě téhož podzimu zapomněl a vybavil si ji až po letech. Když se k tobě navrátila. Ovšemže na jiném místě a za jiných okolností.

Stát se lesem

Jsou také houby téměř už zimní, nacházíš je pod vrstvou prvního sněhu téměř na dně říčního kaňonu pod starým keltským oppidem. Jsou houby, za nimiž přicházíš do kraje; už po několika hodinách víš, kam by ses mohl vydat, anebo že ses naopak ocitl na místech, kterým nerozumíš, která nerozeznáš, kde jsi předem ztracen a odsouzen k marnému celodennímu toulání. Jsi sběrač, stáváš se sběračem, sběrač se v tobě probouzí a žene tě do míst, na něž za celý rok nepřijdeš a která by tě ani nenapadlo vyhledávat. V ten čas se už rok pomalu završuje, tma a vztlínající vlhkost tě nakonec vždycky přesvědčí k návštěvě venkovské hospody. Za těchto dní také zřídka kdy v lese někoho potkáš, snad lesní dělníky a dvakrát třikrát do týdne zpozdlého turistu. Ti druzí houbaři už mají po sezóně. Jsou totiž houby, které je vůbec nezajímají a jichž se dokonce bojí, které nedokážou rozeznat a jejichž účinky se jim pletou s působením jedu.

Jsou houby, které tě mohou zaplést do obnažených kořenů stoletého stromu. Díky nim se stáváš lesem, cítíš jako les, dokonce i rozumíš všemu kolem stejně jako les, tvá identita se zvolna rozpadá a tříští v nekonečné řadě potencialit. Ve zlomku okamžiku se rozlomíš, jsi paprsek světla v délce barevného spektra. Ukrácen o tíhu těla jako bys snad ani nebyl, hned nato se ale vracíš zpět do studeného lesa, dvojí síla tě přitlačí k zemi; tu jako bys ses pro změnu stal substrátem a ze svého těla živil masu živého dřeva, jako by do tebe vrůstalo kamení a někdy i celé skály. Kdysi ses takových prožitků děsil, uhýbal jsi před nimi, nechtěl ses jim poddat, ale to jen proto, abys nakonec zjistil, že se bez nich neobejdeš, že jsi je celou dobu vyhledával a nakonec neměl sílu je přijmout. Jsou proto i takové houby, které ti umožnily plně prožít neznámé tužby vlastního nitra. Jsou houby vzletu a jsou houby tíhy, houby akcelerace i krátké brzdné dráhy. Aniž bys ses hnul z místa, cítíš jejich účinek v nejvyšší možné míře, opakovaně se k tobě navrací, krajina se s nimi stane čmouhou, gestem a rázem zase zbytní, její matérie

pulsuje, hmota a pohyb, pohyb a hmota. Stále v jednom tanci a mimo hranice času. Stojíš sám v branách druhého světa, a zatímco ještě před léty ses chvěl strachy a dost si přál vrátit se zpět, vrátit se k sobě, teď zvědavě nahlížíš hlouběji dovnitř a odhaduješ, kam až se můžeš této noci vydat.

Jsou houby rozvahy a jim také plně důvěruješ, s nimi se občas odhodláš překonat svůj stín. Na ně spoléháš i tehdy, kdy už vše kolem tebe pozbylo míry, kdy i velkorysá cesta mezi stromy není k rozeznání, kdy se tělo lesa promění na tisíce jednotlivých stromů a každý z nich se tříští v nekonečnu svébytných plošin. Jsou houby divočiny a pouze ony tě vrhnou do labyrintu zvířecích koridorů, srazí tě na kolena, abys pak v předklonu a po úzkých, strmých cestách přistupoval k napajedlům, objevoval skrytá kalíšť a vyležené pelechy. Na křížovatkách těchto cest nacházíš chomáče chlupů, odsud k tobě doléhají zvuky organismů, které jsou zvyklé žít téměř výhradně ve skrytu a tísni. A s nimi také nacházíš utajené infrastruktury, svébytná překladiště kořisti, uloupené z nedalekých polí. Jsou houby, které tě hluboko v podrostu naučí všechno, po čem jsi celé desítky let toužil: splýváš s okolím a tvé jindy neprobuzené já bez jakéhokoli odporu snáší veškeré rozmary dešťů a podzimních slot.

V kruhu strachu

A stejně tak jsou i houby, které nemilosrdně otevírají jindy úzkostlivě strážené pokoje děsivých nálad. Kolikrát za ta léta jsi už probudil z dřímot svůj strach? Stačilo jedině zapraskání někde ve tmě, a v tu ránu tě obestoupily stíny, stáhly se k tobě v úzkém kruhu, sevřely tě tak, že ses samou hrůzou nedokázal ani nadechnout. Zůstal jsi mezi nimi sám a rozhodně jsi neměl tolik času, abys ze sebe vystoupil a uvědomil si, jak silná dokáže být fantazie, když popustíš uzdu niterným děsům. Postavy před tebou nehybně postávaly, ty za tebou se blížily, a kdykoli ses ohlédl, strnuly a čekaly, jak se vůči nim projevíš.

Jsou houby, které tě ženou a hrozí ti smrtí. Jen díky nim jsi dokázal opravdu do hloubi

citu milovat svého psa, to když tě ve světěle měsíce zachraňoval svými rychlými úniky z lesa obydleného zlem. Zjevoval se pár desítek metrů před tebou a čekal, až se k němu přiblížíš, aby vzápětí zmizel, nechal tě svému strachu a jako silueta proti měsíci, s hrdě vztyčenou hlavou se ukázal v korunce jámy, do níž ses chtěl schovat. Jen takto tě několikrát přivedl na místo, které jsi už bezpečně znal, s jistým pochopením pro rozšířené zornice a tvé podivné sklony.

Setkání se stínem

I proto jsou na světě houby, které tě ve zlé chvíli naučí odříkávat cykly uklidňujících slov. Drmolit nesmyslné řetězce, vyplavovat vlny vulgarit anebo za sebe klást slova touhy a na vodní hladině pozorovat odraz pohybu rtů. Stejně tak jsou houby divokého sexu, který nevzniká z chvilkové potřeby, ale z hlubokého zážitku prázdnoty, takové prázdnoty, že ji nelze sprovodit ze světa jinak než orgasticky. Jsou houby, teprve po nichž si plně připustíš, že existují důvody, proč by se jich společnost měla obávat. A zejména pak společnost špatných lidí. Totéž lze říci i naopak, věřit přitom v existenci bytostí, které potřebují být plně konfrontovány s vlastním protějškem, se stínem, s vyhnancem, jež zapudili a ke kterému se už nechtějí znát. Jsou houby návratu do minulosti a bezpodmínečného přijetí sebe samého. A samozřejmě, jsou houby radosti z toho, že jsi přežil, že tu stále jsi, že máš co objevovat a kam se vracet. Jsou houby a nikdy nevíš, k čemu tě přivedou. Jsou houby a ty bys měl před nimi vždy pocítit jistý ostych, brát je do ruky teprve poté, co tě už jen pouhé pomyšlení na ně donutí se vyprázdnit hmotně i myšlenkově. Nejíst před nimi maso, vyhnout se všemu, co je jim cizí, být s nimi zadobře, být zadobře se světem, udržovat v nejlepším pořádku role červených koberců, po nichž se budeš navracet zpět, ale i únikové cesty a doupata, aby sis jednou měl kde lízat hnusné rány. Jsou houby, po nichž zjistíš, že ses celou dobu obával jenom sám sebe.

Autor je antikvář a nakladatel.

Ilustrace Lucie Lučanská

Za mezi

Houkadlo

MATOUŠ JALUŠKA

Odmalička mám rád malby Jana Černého, toho, který zemřel roku 1997 a proslavil se obrázky ke knížkám Arthura Ransoma. Já ho prvně nepoznal jako ilustrátora ransomovek, ale z knihy Živá voda, vydané s podtitulem Lidové pověsti z Čech, Moravy a Slezska Albatrosem roku 1986. Tam Černý temně září. Pověsti jsou obvykle velmi krátké, mají charakter folklorních sběrů o tom, jak šla babička do lesa, potkala ohnivého psa, a tak se vyděla, anebo že jezírko za vsí je tak hluboké, že sahá až do moře, a jednou se v něm objevila velryba. Ilustrátorova propracovaná malba působí v kontrastu ke stručným textům zvláště, strhává na sebe pozornost. Obrazy se tváří, jako by zachycovaly nevyslovené a nevypověditelné. Je ten zvláštní, ostatný tvar na čarodějnickém sabatu čepice, anebo hlava monstra? Příšerky jako od Hieronyma Bosche zabýdlují okraje. Nenajde se tu mlýnský náhon nebo hřbitovní zeď, u nichž by se neválela aspoň pohozená lebka. Temnota barokního venkova, na jakém se obvykle točí televizní pohádky.

Jako na dítě na mě nejvíc působil obrázek u krátkého příběhu o houkadle „od Hradce Králové“. Jan Černý vypočetl titulní strašidlo jako útvar spojující v sobě monstrózní ušní boltec, anální otvor a nádor. Z toho mála, o č se mohl opřít (v příběhu houkadlo nijak popsáno není), jako by si vybral gramatický střední rod, jímž se toto strašidlo liší od hejkala. Je to věc, neklasifikovatelná a hrůzná, která bydlí někde v lese, a když se na ni drze zahouká, nikdo předem neví, co se stane. Kratičká pověst v Živé vodě pojednává o tom, jak takhle do lesa zavolala děvečka, nedbala „pantátova“ varování. A příběh neotálí: „V noci, když všichni tvrdě spali, někdo silně zabouchal na vrata. Hospodář vstal a vyšel ven, ale u vrat nikdo nebyl. Ráno děvečka nevstávala. Hospodyně čekala a pak ji šla budit. Děvečka ležela na lůžku – byla mrtvá. Houkadlo ji v noci zaškrtlo.“

Nevíme, co se vlastně stalo. Vražďilo doopravdy houkadlo, anebo spíš pantáta násilník, jemuž děveččino volání do lesa poskytlo alibi? Temnota přišla zvenčí, ale stopy možná vedou do světnice. Jako by to Černý na své ilustraci naznačoval, když houkadlo vznášející se nad nebožkou obdařil zelenou mysliveckou garniturou.

Z dotyčné ilustrace hlavně plyne, že i tato lesní hrůza je naše. V dalších pověstech je taky taková. Cizí bytosti se hrbou v tom, co lidé odkládají. Něco najdou a pak civí: „Můj muž nespál. Tohle je jistá pravda! K ohni najednou přišel chlap – oni měli u ohně fajfky. Chlap vzal jednu fajfku a pořádku se na ni díval. Pak vzal zase tabák a díval se zase na ten pytlíček. Nakonec pěkně rozhrnul oheň, zasmál se a povídal: Už pamatuju třikrát les a třikrát ves, a takovou potvůrku jsem ještě neviděl!“

To se praví v historce s hejkalem „od Žďáru nad Sázavou“. O pár desítek stran dál mluví dost podobně i moravskoslezská lesní žínka. A v jiných sbírkách jiní tvorové. Třikrát ves, třikrát les... Třikrát tu byla vesnice a třikrát zarostla. Třikrát se uzavíraly lidské osudy v domech. Lidé možná odešli, možná byli vyhnáni, co my víme. Les třikrát vzrostl a třikrát byl pokácen. Postavily se domy, dřevo prolétlo komínem. Strašidla si to pamatují, když se dívají na naše věci. Jako mrtvé stromy v krajině nám připomínají, jak se věci mají, i když je třeba zrovna docela vlhké léto. Právě tím nás děsí. Houkáme a něco přichází. Asi to budeme my.

Copak to jenom neseme v ruce?

Houby dávají i berou

Literární houbaření v Sudetech i na Plutu

Spisovatel, překladatel, performer a odborník na lunatickou literaturu vybral několik mykologických kauz z české i světové literatury a spřízněných uměleckých odvětví. V jurodivém výběru narazíme na žampion, který zlikvidoval lidstvo, otrávená zvířátka z komiksu Čtyřlístek i na houby, které přišly z hvězd.

PATRIK LINHART

Do jisté doby jsem předpokládal, že houby jsou doménou našeho národa, tedy Čechů a sudetských Němců, a že jsou (snad kromě žampionů a východoasijských medicínálních hub) v jiných krajinách považovány za exotické a temné. Později mi několik čísel časopisu Vokno z devadesátých let ukázalo, že houby fungují i jinak než v guláši, ve smaženici nebo obalené ve strouhance. Předpokládám, že houby v jejich zdrobnělé formě pozřel kdekdo. Básník Roman Szpuk je kdysi hledal na mapě jednoho pošumavského města – na louce označené jménem Rozkoš je neomylně našel, a zatímco nad ním praskalo nebe jako kry a z rudé záře se plazily chtivé jazyky, objímal svou kamarádku se slovy „nic se neděje“.

„V každém atlasu hub, je jedno, kdy a kým byl napsán, je vždy vynechána jedna houba, která je smrtelně jedovatá,“ píše se v geniální houbařské etudě v povídkovém pásmu *Mrtvý les a jiný bulšit* (1990). Zde si lze vzpomenout na tragédii básníka Jana Zahradníčka, jehož rodina se v roce 1956 otráвила houbami – jeho dvě dcery zemřely, přežila jen manželka a syn. Tehdy ho pustili na čas z vězení: „Těch čtrnáct dní doma nás spolu zase sblížilo, naše společné utrpení a naše naděje, patříme k sobě a nic nás nemůže rozloučit, ani ty mříže...“ Houby – tak jako celá příroda – dávají a berou. Jak ostatně píše Goethe ve svém

„Zápach anýzu počal mu býti nesnesitelným. V ústech měl svíravý pocit, cítil, kterak jeho tělo opouští síla (...). Celou jeho bytost prostoupila ochromující a posvátná hrůza.“

Vždy se dívám tomu, kde se v lese bere tolik odpadků. Pravděpodobně je tam kromě sběračů borůvek a nimrodů odhazují i houbaři, kteří po lese běhají ne pro korunu věčné blaženosti, ale pro mamon. Pro takové vytvořil kreslíř Karel Jerie se svým bratrem Denisem komiks *O zlobivém houbaři aneb Jak Standa Lošák dostal na frak* (2011). Citlivějším duším lze doporučit téměř hororový komiks *Černá sobota* (1981), pojednávající o zvířátkách z legendárního Čtyřlístku, která zachvátila panika, že se otráвила houbami.

Elfi svět obřích hub

Opustíme tuzemské lesy a ponořme se do grandiózního světa keltské mystiky. Zatímco věda zařadila houby do samostatné říše organismů až ve druhé půlce 20. století, v keltských pověstech o mytických vládciích a hrdinech starověkého Walesu *Mabinogi* čteme o lidech, vílách, zvířatech, květinách a houbách. Podstatná role hub v britském malířství je inspirována právě touto archaickou vírou, řekněme keltskou renesancí. Obrazy zástupce britské „elfí školy“ Richarda Dadda zpodobňovaly obrovské muchomůrky, pod jejichž klobouky se choulí a tulí elfové, víly a skřítkové.

Richard Doyle: ilustrace z cyklu V pohádkovém světě, 1870

eseji Příroda: „Všechno je její vinou, všechno je její zásluhou.“

Ochromující a posvátná hrůza

Právě proto, že společně s fotbalem je sbírání hub etalonem tuzemska, je v české literatuře těžké najít umělecké texty, které by houbařinu reflektovaly jinak než poznámkou „děcka byla na houbách“. Přesto alespoň pro tři či čtyři knihy českých autorů jsou houby přinejmenším beta a sigma. Za kruciólní považuji následující situaci v povídce Petra Stejskala Houbaři (*Za věku kosmomůry*, 2021): jeden ze tří přátel na houbách náhle zemře, a zatímco „jeden kouřil“ a „druhý si rozbalil tatranku“, odehraje se následující rozhovor: „Stejně tam měl samý klouzky,“ poznamenal jeden z mužů a ukázal bradou k opuštěnému košíku. „Stejně to u nich nikdo nežere,“ dodal druhý a vysypal houby do pangejtu.“ V tom vidíme něco nevábně blízkého. Povídka Vikiho Shocka Snídaně žampionů (*Sněhurka, jakou svět neviděl*, 2015) jde ještě dál a předkládá pomstu hub vyvolanou žampionem zvaným Krasaveček. Nicméně zde není ani tak důležitá likvidace lidstva, jako spíš vyznání skutečného a nadšeného houbaře-básníka:

„Nejsouce ani lidmi, ani zvířaty, ba ani rostlinami, tíhnou k houbám a v hlubině kopců hledají ochranu, neboť svět jejich pomínil,“ napsal o vílím lidu Pomponius Mela, starověký autor, o němž víme díky povídkám Edgara Allana Poea a Arthura Machena.

Strach a imaginace vytvořila ze zdánlivě neškodné entity démonické stvoření. Na počátku nové doby za tím ovšem může stát představivost Julese Verna a jeho podzemní svět v nitru Země, zjevně inspirovaný epochálně neúspěšnou fantasy Giacoma Casanovy *Icosameron* z roku 1797. Malíř Gaspard-Felix Tournachon tento svět znovu stvořil podle Vernovy vize: „Věděl jsem, že choroš obrovský dosahuje v obvodu klobouku podle Bulliarda osmi až deseti stop. Tady však rostly bílé houby, vysoké třicet až čtyřicet stop a s klobouky o stejně velkém průměru. A byly jich tu tisíce! Jejich hustým zákrovem světlo nemohlo proniknout, takže pod stěsnanými klobouky hub vládlo úplné šero.“

Jaké houby raší na Yuggothu

Houby jsou každopádně předmětem šamanských činů, úvah a strašidelných příběhů. Mnohým z nich rádi nasloucháme. Připomenu

tři klasické tvůrce. V povídce H. G. Wellse Pan Skelmersdale v pohádkové říši líčí mladý obchodník, jak se zamiloval do královny víl a jak už nikdy nechce žádnou jinou. Svému příteli vypravuje „o takovech jako muchomůrkách, co vydávaly růžový světlo“. Povídka napsaná kolem roku 1900 může být inspirována elfí školou. Místa, kde se vyskytují muchomůrky, májovky a holé pahorky, jsou přesně to prostředí, kde se můžeme setkat s elfy, skřety, láry. Jules Verne prý jednou v rozhovoru o Wellsovi prohlásil, že si vymýšlí. Jsem nakloněn věřit tomu, že tomu tak občas nebylo. „All fairies are not nice,“ říká se právem o těch malých bytostech, co v pohádkách žijí ve stínu obřích hub pod mohylami. Možná proto ve Walesu doma lidé v noci nezhasínají, aby udrželi víly venku.

Ve waleské vesnici Borth pobývali dva z předních tvůrců britského hororu, Arthur Machen a William Hope Hodgson, oba velcí oblibenci H. P. Lovecrafta. Hodgsonova nejlepší díla se ovšem týkají dalekých míst, téměř nedostupných v čase nebo v námořních milích. Tento podivínský Angličan, jenž založil patrně první fitness centrum na světě, po dlouhých letech, kdy se snažil stát dobrým námořníkem, vystoupil v Liverpoolu z lodě a moře označil za zřídlo skutečné hrůzy. Později se přitom i po několika zraněních vrátil na frontu první světové války, než v roce 1918 padl u Ypres, takže můžeme předpokládat, že nebyl zbabělec. V jeho povídkách houby prorůstají loděmi i lidmi. Jedna z nejlepších (a zároveň nejodpornějších) povídek se jmenuje Hlas v noci a popisuje příběh muže a ženy, kteří ztroskotali na osamělém ostrově: „Té hnusné potravě jsme se vyhýbali, i když touha po ní nám přešla do krve. Náš bezútěšný trest byl stejně neodvratný, protože houba prorůstala naše těla den ze dne rychleji.“ Námořník naslouchá hlasu ve tmě, snaží se zachytit pohledem postavu, která připlula k jejich lodi, načež čtenáři oznámí: „Zahlédl jsem cosi se kývat mezi vesly. Připomnělo mi to houbu.“ Tuto povídku napsal v roce 1907 a vedle Vianovy *Pěny dní* ji považuji za nejhrůznější milostný příběh všech dob.

Viki Shock (pro Volvox Globator) a Tomáš Kratochvíl (pro Straky na vrbě) v roce 2019 přeložili Lovecraftovu sbírku *Houby z Yuggothu*, což je vedle básnického díla E. A. Poea patrně jediný ucházející básnický pokus o horor či temnou fantastiku. „Slunce tam nesvítí o nic víc než hvězda, ale oni nepotřebují světlo. Mají jiné, jemné smysly a v jejich velkých domech a chrámech nejsou okna.“ Tolik může říct o živoucích houbách z Yuggothu amatérský vědec Akeley v Lovecraftově povídce Šepot ve tmě. O těchto bytostech pak zděšený badatel dále říká, že „přišly na Yuggoth z nekonečné prázdnoty“. Planeta Yuggoth, známá jako Pluto, byla mezi lety 1930 a 2006 poslední planetou sluneční soustavy. Možná právě na její památku, z radosti z objevu či kvůli hrůze z mrtvého vesmíru směřujícího po šípce času, napsal Lovecraft v letech 1929 a 1930 několik svých houbových sonetů. Miluji šroubovitou neobratnost a chtěnou komiku jeho špilců, revulsivní dopad jeho dětinsky popsaných krajin, a proto vybírám část básně Hvězdné vichry v Shockově překladu: „Mrtvé listy spěchají v podivných, fantastických obrazech, / kouř z komínů víří kolem s jakousi cizí milostí, / dbaje přitom na geometrii vesmíru, zatímco / Fomalhaut mžourá skrz jižní mlhy. // V této hodině lunatičtí básníci vědí, / jaké houby raší na Yuggothu a jaké vůně / a barvy květin naplňují pevniny Nithonu; // takové nerostou v žádné ubohé zahradě na Zemi. / Ovšem za každý sen, který nám tyto vichry přivánou, / další tučet z nás odvanou!“

Autor je spisovatel a překladatel.

Nepatrná ztráta sebereflexe

Šoa v debutovém románu Eliho Beneše

Prozaický debut hudebníka Eliho Beneše přináší příběh židovského mladíka v poválečné Praze. Obsáhlý a poctivě vyzdrojovaný příběh, který mimo jiné odráží poválečný antisemitismus i nástup komunismu, má silné téma, ale jeho ztvárnění poněkud pokulhává.

ERIK GILK

Málokterému románovému debutu se přihodí, aby vyšel v tak povedené grafické úpravě a aby o něm přední český odborník na literaturu s tématem holokaustu Jiří Holý prohlásil, že lepší knihu s tímto námětem za posledních deset let nečetl. Někdejšímu absolventovi bohemistiky, anglistiky, žurnalistiky a mediálních studií a současnému skladateli elektronické hudby Elimu Benešovi (nar. 1976) se podařilo obojí. Nadšení z románu zaznívá zatím například ze strany judaistů nebo židovské obce. Próze nelze upřít jednoznačné umělecké kvality, obsahuje však i prvky, které se jeví problematičky.

Antisemitismus špatného svědomí

Vypravěčem příběhu je židovský mladík Petr Stein, který se v osmnácti letech vrací po válce do Prahy a zjišťuje, že jako jediný člen své rodiny přežil šoa. Jak bývá v syžetech próz zobrazujících trauma přeživšího Žida vcelku běžné, Petr naráží na téměř absolutní nepochopení a podezřivost, ne-li přímo výsměch. Marně se dobývá do bytu svých rodičů, který po nacistech zabrala mladá, ideologicky spolehlivá rodina. Nakonec se mu podaří získat místo v jakési noclehárně, kterou zřídila pražská židovská obec pro chlapce v podobné situaci. Zde se seznámí s Ickem, který jej neúnavným boxerským tréninkem doslova postaví na nohy, a také s několika židovskými dívkami. Nejvíce se přitom sblíží s Ilse, která má být ovšem odsunuta, protože její rodina se při předválečném sčítání obyvatelstva přihlásila k německé národnosti. Dívka ovšem včas uskuteční svůj tajný plán a uprchne do Palestiny. Když po dlouhé době

Ilse Petrovi zavolá a ten zjistí, kde se dívka nachází, rozhodne se odcestovat za ní, což se mu po strastiplné cestě plné dobrodružství podaří.

Bezpochyby nejsilnější je Benešova rozsáhlá próza ve vykreslení poválečné Prahy a v popisu hrdinových pocitů. Před čtenářem doslova ožívají šedivé, pomalu se probírající ulice Starého Města a Holešovic; k dokreslení atmosféry jsme podrobně informováni o přetrvávajícím nedostatku potravin a jejich náhražkách, přidělovém systému, omezování energetické spotřeby či nárůstu komunistické moci. Podobně „autenticky“ působí Petrova charakteristika plná zklamání a bezvýchodnosti na jedné straně a naivní naděje na shledání s rodinou na straně druhé. Silnou výpovědní hodnotu mají reminiscence na hrdinovu lágrovou zkušenost, které v něm vyvolávají zdánlivě náhodné, avšak příznačné momenty, jako je kupříkladu tykání při oslovení, stísněný prostor či nedostatek soukromí.

Autor těchto předností dosahuje ani ne tak originální poetikou, jako spíše adekvátním využitím poctivého rešeršování – na psaní se podle vlastních slov připravoval více než dva roky. Je sice pravda, že některé popisné pasáže jsou příliš zdlouhavé a prodlévají u nepodstatných detailů, avšak to lze při snaze dosáhnout co nejvyšší historické věrohodnosti snad odpustit.

Postavení přeživších Židů tak, jak je v Benešově románu vykresleno, odpovídá naprosto přesně tomu, co historička Helena Krejčová označila jako „antisemitismus špatného svědomí“. Obdobně píše Tomáš Sniegoň o konstrukci dominantního historického narativu, který po válce začala bleskově uplatňovat tehdejší politická reprezentace, a nejen komunisté. Židé se do tohoto černobílého příběhu založeného na schématu české oběti versus němečtí viníci vůbec nehodili a záhy byli zcela vyloučeni jako ono „špatné svědomí“ českých obětí, které ve skutečnosti jejich utrpení přihlížely, případně je tolerovaly. Proto na dlouhá léta vypadli z české kulturní paměti.

Kazy nevěrohodnosti

Již méně konsekventně je ztvárněn Petrův milostný život. Zamiluje se sice do Ilse, avšak v touze po první sexuální zkušenosti nakonec

Kresba Veronika Dub

přijde o panictví se starší ženou. Po Ilsině zmizení střídá jednu partnerku (respektive dívku z židovské ubytovny) za druhou, k ženám si vytvoří až cynický vztah. Přesto se hned po telefonátu od Ilse bez váhání rozhodne odjet za ní. Jistě mu v tom pomáhá skutečnost, že v podstatě nemá co a koho ztratit, práci s tříděním majetku po Židech již ukončil, příbuzní byli zavražděni a kamarád Izák už nežije, avšak i tak jeho odhodlání působí krajně nevěrohodně.

Podobně se podle mého názoru autorovi nepodařilo vytvořit funkční strukturu vyprávění. Do přítomné roviny zasahují analepse dvojím způsobem. Osamělé věty tištěné kurzivou, které lze přirovnat ke švenknutí kamery, jsou zakomponovány výtečně, neboť vždy odrážejí momentální situaci. Již méně pochoptelné se zdá zapojení celých retrospektivních kapitol, které se svým textovým okolím nijak nesouvisejí – vlastně by mohly být vřazeny kamkoli. Ani náhlý a singulární přesmyk

do du-formy při líčení Petrova úleku v temné místnosti židovského skladu nedává smysl a působí jako samoúčelné ozvláštnění.

Jako stěžejí vysvětlitelné se jeví psaní žid/židé/židovka s malým počátečním písmenem, přestože pravopis ve všech diskurzech se po určitých nejasnostech již dávno ustálil na verzále. Jako nepromyšlený vnímám rovněž název románu, jehož význam sice můžeme tušit, ale interpretační klíč k jeho významové výstavbě v něm nenajdeme; je spíše efektní nežli efektivní.

Mám za to, že pokud Eli Beneš v další knize nalezne podobně silné téma, objevně jej zpracuje, jak se mu to podařilo v *Nepatrné ztrátě osamělosti*, a zároveň se více zamyslí nad všemi složkami textu, může být jeho příští román literární událostí.

Autor je literární historik a kritik.

Eli Beneš: Nepatrná ztráta osamělosti. Akropolis, Praha 2023, 512 stran.

literární zápisník

Nedobrá literatura dobrých úmyslů

ŠÁRKA GRAUOVÁ

Populistická rétorika prezidenta Jaira Bolsonara ustavičným apelováním na nejnižší lidské pudy vyvolala v Brazílii zlo, které se napravuje podobně nesnadno, jako se zalesňují vykáčené plochy amazonského deštného lesa. Snad v každé zemi s koloniální minulostí lze rozdmýchat rasistickou minulost, stejně jako se dá v zemi s propastnými sociálními rozdíly rozdmýchat nevráživost mezi krajními společenskými póly a v zemi s patriarchální tradicí zase opovržení ženami, neřku-li nebinárními osobami. Bolsonaro uspěl ve všech zmíněných oblastech: zanechal po sobě zemi zvrásněnou konflikty, které se budou usmiřovat o to hůř, že obranná místa v zákopech zaujali ve snaze postavit se očividnému zlu i jeho oponenti. Současná brazilská

literatura a řeči, které se kolem ní vedou, jsou toho zářným důkazem.

Před pěti lety jsem měla tu výsadu, že jsem se jako návštěvnice dostala do Národní školy Florestana Fernandese v São Paulu. Záběr školy, která se zabývá vzděláváním bezzemků či spíše jejich předáků a učitelů, sahá od komunitní zdravotní péče po zemědělské plánování. Sama jsem se, jak se nabízí, účastnila dne věnovaného učitelům portugalského. Ve chvíli vyhrazené sdílení se jedna z učitelky svěřila ostatním: tolik se snaží, aby její alfabetizující se studenti četli velké brazilské autory, kteří psali o sociálních otázkách – konkrétně jmenovala třeba Graciliana Ramose nebo Jorge Amada –, a oni zatím chtějí číst Harryho Pottera. Kámen úrazu je dvojí: i ti nejchudší se odklánějí od domácí kultury k té globalizované a ve volných chvílích spíše než o agrární reformě přemýšlejí o konfliktu dobra a zla v bradavické Škole čar a kouzel.

Na opačném pólu stojí kolegové z prestižních brazilských univerzit, kteří se zabývají literaturou označovanou souhrnným pojmem marginální. Termín se zrodil v sedmdesátých letech, kdy se jím označovali básníci jako Ana Cristina César nebo Paulo Leminski, kteří se literaturou i životem distancovali od hlavního proudu brazilské literatury. Byli ovšem natolik brilantní, že je brazilská

kanonická literatura vstřebala, ať chtěli či ne. Počínaje lety devadesátými se neobsazené označení začalo používat pro spisovatele nedobrovolně marginalizované: autory z velkoměstských periferií, příslušníky etnických menšin, ženy z favel, lidi ze skupiny LGBTQ+. Určitá potíž je v tom, že marginální literatura mívá často marginální kvalitu, což přinejmenším v soukromí nepopírají ani akademikové, kteří si ji zvolili za předmět svého studia. Je však literatura bez literárnosti něco víc než kuriozita?

Svým brazilským kolegům docela dobře rozumím. Literatura vstupovala do společenských zápasů odjakživa, je to jedna z jejích přirozených rolí. Nabízí se ale otázka, jestli má literární kritika nadřžovat autorům ze sociálně vysmívaných skupin, jako když paní učitelka ve škole nadřžuje dítěti, o němž ví, že to má doma těžké. A otázka je i to, jaké v tom všem pak má místo literatura dobrá – pokud se vůbec ještě shodneme na tom, co to vlastně je. Protože prestižní ceny Jabuti, předávané Brazilskou knižní komorou už od roku 1959, jsou čím dál častěji udělovány kritiky s dobrými úmysly spisovatelům s dobrými úmysly za potlesku čtenářů s dobrými úmysly. A to vše stále znovu rámuje přestřelky o tom, kdo je rasista, kdo kryptorasista, kdo černý rasista a kdo rasista naruby – zatímco

si bolsonaristé nad mnohačetným rozkolem v protitáboře můžou leda mnout ruce.

Čtenářům zvenčí pak nezbyvá než klást si neslušné otázky – například kam se poděla intelektuální a tvůrčí svoboda, která bývala euroatlantické civilizaci tak drahá. Ostatně, příznějme si, že tyto úvahy můžu beztréstně vést jen skryta oblakem neprostopuné češtiny. Být totiž mou mateřštinou angličtina nebo francouzština, v Brazílii by o mně jistě někdo napsal, že jsem bohatá běloška z bohatého kolonizátorského kontinentu.

Kromě literárních kritiků a spisovatelů je tu ale ještě jeden hráč: trh. Ten rychle postřehl, co většinově levicové intelektuály zajímá, a svou neviditelnou rukou začal hledat spisovatele, kteří jsou poptávku po diskriminovaných skupinách obyvatel schopni uspokojit. To s sebou ale nese další úskalí: je-li člověk kupříkladu černoch, touha po úspěchu mu velí psát o černoších, a to pokud možno tak, aby tomu elitní běloši rozuměli – prvoplánově, s občasnou vnitřní vysvětlivkou, bez jazykových výstřelků a neprůhledných slov. Tak, aby tomu rozuměl i ten, kdo čte správné knihy, protože to patří ke společenskému statusu. Člověku se maně vybaví slavný výrok černošské feministické aktivistky Sueli Carneirové: „Vím, že mezi levicí a pravicí jsem pořád černá.“

Autorka je portugalistka a překladatelka.

Seance, která se vymkla z rukou

Australský horor Mluv se mnou

Hororový debut bratrů Dannyho a Michaela Philippou se po lednové premiéře na festivalu Sundance stal jedním z nejúspěšnějších hororů známého studia A24, které ho koupilo do americké distribuce. Snímek umně spojuje duchařský horor s psychologickým dramatem i výpovědí o generaci Z.

JAN BODNÁR

Australský film *Mluv se mnou* (Talk to Me, 2022) se stal letošní hororovou senzací. Po velkém ohlasu, s nímž byl uveden ve světové premiéře na festivalu Sundance, ho do zámořské distribuce zakoupilo renomované americké studio A24, které stojí mimo jiné za úspěšnými horory, jako byl *Slunovrat* (Midsommar, 2019) nebo *Men* (2022). Celovečerní režijní debut populárních australských youtuberů Dannyho a Michaela Philippou si získal pozornost především pro svůj vyzrálý autorský přístup ke značně vytěženému námětu: duchařským seancím.

Do drsného vnitrozemí

Hororová produkce nemá v Austrálii hlubokou tradici. Před rokem 1970 žánr prakticky neexistoval a i poté musel o pozornost domácího publika bojovat – tamní horory měly obvykle větší úspěch v zahraničí. Fanouškům žánru se patrně vybaví především příběhy o obřích krokodýlech typu *Krvavá laguna* (Black Water, 2007) nebo slasher horor *Wolf Creek* (2005), který stál u zrodu specifické kategorie australského hororu využívajícího tamní nehostinnou krajinu jako ideální kulisu pro filmy o brutálních vraždách. A také to byl první domácí horor, který výrazně uspěl u australského publika. Ve vnitrozemí, jež je tu znázorňováno jako odlehlá a drsná pustina, se turisté a obyvatelé měst stávají kořistí psychopatických místních obyvatel, kteří vědí, že jejich křik nikdo neuslyší. *Wolf Creek* byl zdařilou australskou variací na populární americké horory jako *Texaský masakr motorovou pilou* (Texas Chainsaw Masakr, 1974) nebo *Hory mají oči* (The Hills Have Eyes, 1977), k dnešnímu dni se dočkal dalších dvou celovečerních pokračování i televizního seriálu a otevřel dveře dalším zástupcům tohoto žánru, jako byly například filmy *Killing Ground* (2016) nebo *Outback* (2019).

Mluv se mnou spíše než na tyto snímky o odporných oportunistických zabijácích z australské buše pomyslně navazuje na úspěšné dílo režisérky Jennifer Kent *Babadook* (2014), na němž se bratři Philippou v počátcích kariéry podíleli jako členové technického štábu. V něm se zdravotní sestra Amelia snaží vyrovnat se ztrátou manžela a s novou úlohou matky

samoživitelky, což ji rozhodně neulehčuje její hyperaktivní syn, který je navíc přesvědčený, že se v jeho šatní skříni ukrývá postava ze strašidelné knížky pro děti, děsivý Babadook. Podobně i hlavní hrdinka aktuálního hororového hitu Mia se vyrovnává se smutkem a traumatem po smrti matky. Společně s partou spolužáků si začne krátit volné chvíle lehkavými seancemi, během nichž pomocí mumifikované ruky mohou komunikovat se záhrobím – dokud se zrádná zábava nezačne vymykat kontrole. Mia se během jedné ze seancí spojí se světem mrtvých na příliš dlouhou dobu a postupně začne propadat šílenství.

Mobily a bubáci

Lokalizace příběhu do australského prostředí zde však (stejně jako v *Babadookovi*) nehraje zásadní roli, obdobný námět by se mohl odehrávat kdekoli na světě. Pomineme-li přejeté klokany na dálnici ze začátku filmu a specifický přízvuk postav, australské realie nejsou ve snímku výrazněji akcentovány. Bytí může znít duchařská báchorka o záhadné mumifikované ruce, umožňující komunikovat se záhrobím, poměrně lacině, slouží tvůrcům jako vhodný nástroj pro reflexi světa současné generace Z. Duchařské seance, během nichž se náctiletí pomocí této ruky na devadesát vteřin nechávají posednout náhodným duchem, povětšinou sledujeme perspektivou sociálních sítí nebo prostřednictvím záznamu v mobilním telefonu. Začleňování dnešních technologií do hororových děl samozřejmě není žádnou novinkou, moderní vymořky techniky hrály svou výraznou roli už v *Kruhu* (The Ring, 2002), běčkových hororech typu *Zmeškaný hovor* (One Missed Call, 2008) nebo v děsivých anime sériích, jako byla *Dívka z Pekla* (Džigoku šódžó, 2005–2017). Autoři *Mluv se mnou* však technologie nestavějí do centra zájmu; používají je především pro ilustraci chování dnešních teenagerů. Mobilní telefony a všudypřítomné chatování na sociálních sítích zde zároveň vytváří kontrast k artefaktu tajemné mumifikované ruky, o jejímž původu jako diváci nic nevíme a jejíž skutečné vlastnosti objevujeme společně s hrdiny postupně.

Příběh nabízí poměrně velkou interpretační otevřenost, například samotná ruka může pro Miu zosobňovat návykovou látku, na níž se stává čím dál závislejší a postupně ztrácí svou osobnost i důstojnost. Její posedlost komunikováním se světem mrtvých a snaha oprostít se od smutku ze ztráty blízké osoby zároveň pramení z toho, že není schopna navázat přátelství s vrstevníky ani urovnat dysfunkční vztah s otcem. Film obratně pracuje s obavou, že bolest a traumata mohou sloužit jako živná půda pro nepřátelské síly ze světa zemřelých, které neváhají využít lidské zranitelnosti. Začínající australská herečka Sophie Wilde přesvědčivě ztvárňuje Miin strach, ale také emocionální distancovanost od okolí a zároveň viditelnou touhu být znovu nablízku své matce. I díky ní silně zapůsobí zdrcující finále, ve kterém se světy živých a mrtvých nebezpečně propojí a hrdinčiny ambivalentní činy se naplno projeví.

Zasloužený potlesk

Sourozenecká režijní dvojice Danny a Michael Philippou dokázala ve svém nízkorozpočtovém debutu umně zkombinovat atraktivní atributy duchařského hororu s komplexním psychologickým dramatem a zároveň se silnou generační výpovědí. Není proto divu, že se ke snímku s nadšením hlásí i mistři žánru, jako jsou Jordan Peele, Ari Aster nebo Peter Jackson. Nezávislá produkce, která se obešla bez větších hereckých jmen – s výjimkou Mirandy Otto (známé především z filmové trilogie *Pán prstenů*) –, se zařadila vedle snímků jako *Děsivé dědictví* (Hereditary, 2018) k nejvýdělečnějším titulům studia A24. To záhy v létě odsouhlasilo práce na dalších pokračováních. Jako jeden z nejvýraznějších hororů letošního roku disponuje *Mluv se mnou* velkým potenciálem pro vznik úspěšné hororové franšízy.

Autor je filmový publicista.

Mluv se mnou. Austrálie 2022, 94 minut. Režie Danny a Michael Philippou, scénář Danny Philippou, Bill Hinzman, kamera Aaron McLisky, hudba Cornel Witzcek, hrají Sophie Wilde, Alexandra Jensen, Joe Bird, Miranda Otto a další. Premiéra v ČR 3. 8. 2023.

Horor *Mluv se mnou* ztělesňuje vedle hrůz klasické duchařské produkce i obavy internetové generace. Foto Vertigo International

#mohlasizatosama?

Rozpaky nad snímkem #annaismissing

Hrdinky Nina a její nebinární přítelkyně Robin působí uvěřitelně, vyobrazení světa mladých ale ve filmu leckdy skřípe.
Foto Aerofilms

Nové české drama režiséra Pavla Soukupa slibuje napínavou zápletku, autentické prostředí mladých a poučení pro zodpovědný pohyb na internetu. Jako mravokárná lekce ale funguje spíše povrchně a slibný thrillerový námět zase likvidují scenáristické chyby a klišé.

JULIE ŠAFOVÁ

Dospívající Anna je úspěšná influencerka. Ve videích na YouTube poučuje mladé dívky o vztazích a z fotek na internetu se směje na zástupy fanoušků. Najednou ale zmizí, na jejím kanále nepřibývá obsah a profily na sociálních sítích mlčí. Když hrdinka Nina najde Anninu provokativní fotku v telefonu svého otce, vydává se sama pátrat.

Tak se rozbíhá zápleтка thrilleru *#annaismissing*, který podle námětu Adama Sedláka (*Domestik, Banger*) natočil Pavel Soukup, jeden z autorů websérie *#martyisdead* (2019). Ta byla oceněna Českým lvem i mezinárodní televizní cenou Emmy. Tam, kde seriál zaměřený na kyberšikanu působil spíše jako hodina primární prevence, se filmové novince explicitnost školní lekce daří opustit. Do popředí staví zejména detektivní linku, ani tak se ale zcela nezbavuje apelativních pouček ohledně bezpečného pobytu na síti. Film se nenápadně pokouší upozorňovat na to, jak hroživým místem virtuální svět dokáže být. Dozvídáme se mimo jiné, jak snadné je vystopovat IP adresu, sledovat něčí zařízení nebo dohledat zdanlivě odstraněné fotografie.

Technologie jsou tu zastoupeny prakticky vždy jako původce něčeho zlověstného. Online je sice každý, zároveň jde o prostředí plné nástrah. Ti, kteří síť užívají bez rozmyslu, na to doplatí, a ti, kteří na bezpečnost myslí, jsou pak obětí škod těch nezodpovědných. Naopak ústřední pouták celého projektu, tedy Annina kariéra internetové influencerky, tu není rozvíjen nad rámec premisy.

Postava na jeden díl

Snímek má po své kinopremiěře vyjít také jako minisérie, což zůstává bolestivě patrné i z filmové verze. Do téměř dvouhodinové stopáže neustále přibývají osoby, které splní svůj účel a následně zmizí. Nebo chvíli vyčkají kdesi v pozadí, aby děj znovu posunuly ze slepého místa. Přehlídka postav, které nesmějí chybět v žádné detektivce, se skládá ze žárlivého expartnera, záhadného milence, zhrzené manželky (u té je jednorozměrné vyobrazení obzvlášť škoda, protože ji hraje výborná Barbora Bočková) a dalších epizodních rolí, jejichž jediným účelem je svést diváka ze stopy. Samotné rozuzlení přitom z těchto předem nastíněných indicií téměř nevychází.

Sugestivní hudba a třesoucí se kamera dohromady sice podněcují napětí, to se ale následně ztrácí v neukotveném vyprávění. Scény „seriálové“ končí dramatickým potemněním obrazovky uprostřed akce, aby nalákaly na sledování další epizody. Retrospektivy postupně odhalují, co se děje mimo hledáček kamery, a tvůrci dávají momenty, na které si sledující musí počkat do příště. Co by snad mohlo fungovat v seriálové formě, tady nemilosrdně pohlcuje celovečerní formát, v němž vyniknou chyby a nedotaženosti.

Jediná z postav, jež se vymyká stereotypu, je nebinární Robin (Magdalena Čečo), která chodí s Ninou a pomáhá jí s objasněním případu. V ději sice nehraje zásadní roli, minimálně na poli českého filmu je ale už její existence příjemným posunem. Také Nina je v podání Alexandry Vostrejžové uvěřitelná coby dospívající dívka, která často dříve jedná, než přemýšlí. Snaha přiblížit se prožívání a chování mládeže ve filmu přesto povážlivě skřípe. Rozhovory složené z mixu češtiny a angličtiny připomínají spíše parodii na to, jak dnešní generace doopravdy mluví. Pokusy o používání hashtagů a internetových trendů přímo jako součást replik pak působí vyložené

směšně, což nedokáže zachránit ani autentický výkon hlavních hereček.

Co lze říct bez úmyslu

Nejproblémovější postavou se pak stává ta, okolo níž se veškeré dění točí. Pohřešovaná internetová hvězda Anna je tajemná jako Laura Palmer ze seriálu *Twin Peaks* a nebezpečně krásná jako hollywoodská femme fatale. Situaci má vždy pevně v rukou a lidmi okolo sebe bezmezně manipuluje. Jenže tvůrci jako by zapomněli, že jí je pouhých patnáct. „Pokud se Anně něco stalo, pak si to zasloužila. Anna je svině,“ prohlásí v emotivním momentu jeden z mužů jejího života. A přestože film ve svých soudech nikdy takto explicitní není, podtón viny se kolem zmizelé vynořuje neustále. Stylizace herečky Viktorie Vítové do vyzývavé zrzavé lolitky s rudými rty vyložené vybízí k tomu, aby jí muži padali k nohám. Patnáctiletá dívka si s nimi zkušeně hraje, oni jsou vlastně bezbrannými oběťmi. Anna iniciuje kontakt a následně musí za své činy zaplatit. Muži okolo ní sice dělají chyby, ale influencerka je ta, která „si začala“. A ačkoli muži v příběhu nejsou bez viny, jednoduše nedokážou odolat Anninu sofistikovanému kouzlu. Anna jim navíc paradoxně škodí nejen svými činy, ale hlavně svým zmizením.

Hlas poukazující na absurditu celého vnímání její osobnosti v thrilleru sice zazní, je to ovšem pouze jednou, navíc z úst ženské postavy. Ve srovnání se zbytkem filmu, ve kterém je nejnebezpečnějším elementem v životech spokojených otců a manželů ve středních letech nedospělá dívka, je ale několik minut racionality skutečně málo. Jako by film odmítal možnost, že patnáctiletá dívka si za to ani zčásti nemůže sama.

Autorka je filmová publicistka.

#annaismissing. Česko/Slovensko 2023, 108 minut.

Režie Pavel Soukup, scénář Lucie Kryzová, kamera Miroslav Holman, hudba Jindřich Kravařík, hrají Alexandra Vostrejžová, Viktorie Vítová, Marek Němec, Barbora Bočková, Magdalena Čečo a další. Premiéra v ČR 10. 8. 2023.

filmový zápisník

Houby zle

TOMÁŠ STEJSKAL

Slavný přírodovědec a popularizátor David Attenborough dramaticky šeptá: „Je to jako ze science fiction.“ A kamera zatím sleduje v detailu mravence, kterému z hlavy roste parazitická houba rodu *Cordyceps*. Tato scéna z pořadu *Planet Earth* z roku 2006 inspirovala Bruce Straleyho a Neila Druckmanna ke stvoření jedné z nejocetňovanějších videoher poslední dekády *Last of Us*, která existenci zombie mravenců přenesla do postapokalyptického světa lidí. Letošní stejnojmenná televizní adaptace od HBO, která patří k nejúspěšnějším seriálům této platformy, nakazila desítky milionů sledujících tímto zdánlivě neotřelým nápadem, jak posílit strach z hororových monster pomocí vědeckých hypotéz z říše hub.

Hra i její televizní verze zaujaly komorním příběhem, který vypráví spíše o soumraku

lidstva než o vítězném boji s parazitickou houbou ovládající mysl. Seriál, který se možná až příliš drží epizodické struktury videohry, patří přes dílčí výhrady k vůbec k nejpovednějším herním adaptacím. A navíc zdatně brnká na struny obav spojených s doznívající pandemií covidu. Houby však infikovaly žánr hororu dávno před ním a obzvlášť v posledních letech vzniklo hned několik hororových snímků, v nichž hraje mykologie zásadní roli. A houby tu nejsou jen děsivou dekorací.

Motiv lidí proměňujících se v houby se v kinematografii objevuje nejpozději v poválečných letech. V americkém snímku *Quatermass Xperiment* (1955) se vrací raketa z vesmíru s jediným přeživším. Je nemocný, neschopný komunikace a hlavní starostí pozemšťanů je, aby to, co se v něm usadilo, nezačalo šířit spory. Explicitněji tematizuje hrůzu z hub Iširó Honda v japonském snímku *Matango* (1963), kde radiace zmutované houby, měnící konzumenty v příslušníky říše fungi, slouží především jako metafora strachu z nukleárního nebezpečí.

Dva obzvlášť pozoruhodné „houbové horory“ vznikly předloni. Pozoruhodné právě proto, že houby tu sice v několika scénách mají monstrózní podobu, ale jinak jde především

o ekologická podobenství, která berou vážně současné poznatky vědy o roli mykorhizy, mycelií a vůbec toho podstatného, co z mykologické říše zůstává prostému zraku skryto.

Angličan Ben Wheatley svým předpoledním snímkem *V zemi* (In the Earth, 2021) uspokojil více artové publikum festivalu Sundance, kde byl film premiérově uvedený, než fanoušky klasických hororů. Navzdory několika scénám z žánru body hororu jde spíše o meditaci o stavu lidstva a jeho pozici na planetě. Protagonistou je vědec Martin Lowery, který se vydává do nitra anglického lesa v doprovodu strážkyně místního přírodního parku, aby tam našel výzkumné středisko, v němž jeho kolegyně zkoumá mykorhizní síť propojující tamní stromy a keře. Film si postupně vypůjčuje prvky z tradice folk hororu i psychodelie; Wheatley se zabývá lidovými mýty i současnými vědeckými poznatky a pokouší se dát relevanci obojímu. Je to podivný, okultní snímek, říznutý porcí černé komedie i lockdownové paranoie, ne vždy drží pohromadě, ale silný je právě ve snaze klást otázky týkající se našeho propejení se zemí a v úsilí smířit vědu s folklorem a mystikou. Jeho rozpadající se struktura je příznačná pro dobu, v níž už i člověk

snad konečně začíná chápat, že nemá přírodu plně ve své moci.

S podobnými motivy pracuje také jihoafrický snímek *Gaia* (2021). Také v něm proplová dvojice protagonistů, kteří se starají o místní les, po řece divočinou. Nehoda dronu je příměje zastavit, dojde ke střetu s podivnými houbovými monstry, která podivnými klapavými zvuky nápadně připomínají ta z videohry *Last of Us*. A hrdinka Gabi posléze nalezá útočiště v chatrči bývalého botanika, jehož expertizou je patologie rostlin. Režisér Jaco Boucher si též bere inspiraci ze žánru folk hororu, ale jeho pomalý artový snímek se tolik nesoustředí na budování napětí a vyobrazení děsu, spíše pobývá s hrdiny v houštině, kde se skrývají mnohá tajemství. Stojí na fotogenických, místy až kontemplativních obrazech lesa, ale podobnou ambivalenci krásy a hrůzy se vyznačují i scény, ve kterých lidé končí jako živoucí květináče, z nichž se po okolí rozrůstají všemožné druhy houbových plodnic. Opět jde o film, který klade otázky a skrze svou neklidnou, ale přitom i zvláštně uklidňující atmosféru ukazuje parazitické houby nikoli jako monstra a původce zla, ale spíše jako sílu, která pomáhá udržovat rovnováhu. A lidské hledisko pro ni není tím nejdůležitějším.

DOBRÉ KNIHY

www.patricny.com

UMĚNÍ DŘEVA

Tajemství DŘEVA

VELKÁ KNIHA O DŘEVĚ

VŠECKY KRÁSY DŘEVA

martin patřičný čítanka

Akord a jiskry

PATŘIČNÝ MONOGRAFIE

KNIHY U DOBRÝCH KNIHKUPCŮ.
Objednávejte na **Kosmas.cz**, **Luxor.cz** ...

DŘEVĚNÉ OBRAZY NAJDETE v **Knupp Gallery, AD Galerii** (v Praze).

Cestujte s E-knihovnou...

Více než 2 500 e-knih zdarma ke stažení:

e-knihovna.cz

Městská knihovna v Praze

UDRŽITELNOST JAKO ZPŮSOB EXISTENCE

STŘED
ZÁJMU

12.–13. 9.
2023

STUDIO ALTA
PRAHA

MEZINÁRODNÍ KONFERENCE
O UDRŽITELNOSTI V KULTURNÍCH
ORGANIZACÍCH

Kancelář
Kreativní Evropa

Spolufinancováno
Evropskou unií

● ● ● ALTA

www.kreativnievropa.cz

Zážitkové divadlo pro snoby

Malvína ve Volmanově vile

Funkcionalistickou architekturu založenou na propojení krásy a účelu provází nostalgický obdiv k luxusnímu životu meziválečné smetánky. Po pražské Winternitzově vile si režisér Lukáš Brychta ke své divadelní imerzi vybral někdejší rezidenci čelákovického továrníka Josefa Volmana.

MARCELA MAGDOVÁ

Do funkcionalistické Volmanovy vily se Lukáš Brychta pokusil přenést milostný příběh z Dykova Krysaře. Foto Lucie Volejníčková

Vila Volman, jež měla svou lokalizaci na vršku kopce připomínat zaoceánský parník, obklopený zelení po vzoru Le Corbusierova konceptu bydlení v parku, má za sebou jako většina meziválečné architektury a jejích původních majitelů pohnutou minulost. Po druhé světové válce sloužila jako školka pro děti zaměstnanců podniku TOS Čelákovice a po restitucích v devadesátých letech 20. století zůstala prázdná a napospas vandalům. Před nedávnem prošla stavba, kterou její barevnost a konkrétní architektonické řešení interiérů řadí do proudu pocitového funkcionalismu, nákladnou rekonstrukcí. A dnes vedle prohlídek nabízí i zážitkové pobyty – zájemci se mohou na pár dní v roce ubytovat v apartmánu slečny Ludi (pojmenovaném po Volmanově adoptované dceři Ludmile) či zažít „spaní pod hvězdami“ (v duchu aktuálního trendu zvaného glamping neboli luxusní kempování); obojí z pohledu běžných výdělků určeno pro „horních deset tisíc“.

(Zne)užití genia loci

Během několika srpnových odpolední a večerů bylo možné do Volmanovy vily zavítat i v rámci divadelního projektu *Malvína*, který zde pod hlavičkou skupiny Pomezi zorganizoval režisér a propagátor imerzivního divadla Lukáš Brychta. Obdobně jako ve známější Winternitzově vile na pražském Smíchově, kde uvedl autorský projekt *Dům v jabloních*, ho při fabulaci nezajímá historie objektu. Site specific inscenaci staví na fikci, již samotná architektura spíše povyšuje. Brychta tak nemusí se svými výtvarníky prostor náročně zabydlovat jako v případě domu za Poříčskou bránou, kde v roce 2016 simuloval rozpad meziválečného sudetského městečka a kritika ho za to po právu ocenila. Scénografickými orgiemi, i když v důsledku s rozpačitým výsledkem, se vyznačují naopak realizace dalšího nadšence pro divadelní imerzi, režiséra Iva Kristiána Kubáka (loni například vydával barokní palác v centru Prahy za moskevský činžák z třicátých let minulého století).

A právě těmto krkolomným scénografickým adaptacím se Brychta obsazením již hotového

a reprezentativního prostoru československé moderní architektury mistrovsky vyhýbá. V *Domě v jabloních*, který se na Smíchově stále reprizuje, jde o detektivní příběh z první republiky, tedy z doby vzniku stavby. Dějiště slouží jako dokonalé kulisy, které si nezadají s detailností hollywoodské produkce. V *Malvině* se Brychta s poněkud okleštěným týmem – třemi herci, spoluautorkou konceptu Kateřinou Součkovou, dramaturgyní Barborou Smolíkovou a výtvarnicí Evou Justichovou – rozhodl pro maximální využití, nebo lépe řečeno zneužití genia loci Volmanovy vily a jejího okolí, které trochu nepochopitelně roubuje milostným příběhem z Krysaře Viktora Dyka.

Tematická prohlídka

V *Malvině* se vyskytují tři postavy vypůjčené z Dykovy novely: Agnes, Dlouhý Kristián a Sepp Jörgen, po muži s píšťalou druhá nej důležitější postava z městečka Hameln. Vzájemné vztahy mezi figurami jsou spíše rozmlžené, dost možná o jejich vykreslení tvůrci neusilují, i když s trochou fantazie a znalostí Dykovy prózy mohou naznačovat nerealizovaný milostný trojúhelník. Z jejich zevnějšku není ani zcela patrné, z jaké časové perspektivy promlouvají. A to ani když Kristián při úvodní exkurzi objektu poukazuje na restitucní řízení či eventové využití domu. Imerze, která se obvykle rozbíhá do několika paralelních vyprávěcích linek, se v důsledku malého počtu postav omezuje na tematickou prohlídku s občasnými divadelními vstupy. Sepp navíc do vyprávění zasahuje víceméně okrajově jako nutný spouštěč zápletky – ten, který vlastní klíče od vily.

Dialogy, které si mezi sebou postavy vyměňují, jsou banální, přičemž akce působí dojmem buď záměrné nahodilosti, či řemeslné nepřipravenosti zúčastněných a jejich vedoucího. Autorsky slabý text, v němž si například představitel Kristiána Vojtěch Bartoš vypomáhá tím, že činí z diváků figuranty jeho smyšlené fantazie o potenciálních obyvatelích domu, doplňují snově působící

audionahrávky s úryvkem příběhu muže, jenž pomocí kouzelné píšťaly zavedl lidi do propasti. K postavě krysaře odkazuje i flétna umístěná v interiéru. Jednotlivé, většinou všeobecně známé útržky z prózy, navíc vytržené z kontextu, jako promluva k Seppu Jörgenovi o určité míře lásky mezi dvěma lidmi, tak budí dojem autorské vypočítavosti a snahy vlichotit se publiku lacinou romantikou.

Zážitek pro vyvolené

Finální videoprojekce zasvěcená zemi sedmihradské, jež reprezentuje naději na lepší život, zavání naivitou, nebo dokonce kýčem. Monumentálnost řešení tomuto dojmu nezabrání – dotáčky byly realizovány s pomocí výškových architektonických stupňů, přičemž v každém z nich se vyskytuje jedna z postav. V paměti uvízne ještě jeden velmi sugestivní obraz: topící se Agnes Jindřišky Dudziakové ve večerní toaletě v přilehlém zahradním bazénu. Je to ale dost málo na sedmdesátiminutovou produkci, jejíž převážnou většinu tvoří bloumání po exkluzivním prostoru, který má esteticky uspokojit jedince lačnický po umění. Není to tedy ani tak divadlo, jako spíše zážitek pro vyvolené, k němuž náleží pár selfie se sklenkami na místě zakoupeného nápoje. Vila se navíc nachází víc než dva kilometry od hromadné dopravy, takže většina návštěvníků přijíždí vozem. Když ještě přihlédneme k ceně vstupenek (750 Kč), vyvstává otázka, jestli Brychta nevygeneroval novou disciplínu – zážitkové divadlo pro snoby, v němž teatralitu vytvářejí svým chováním sami příchozí. Režisér tak mimoděk dokonale doplňuje již existující produktovou nabídku Volmanovy vily.

Autorka je divadelní teoretička a kritička.

Lukáš Brychta, Kateřina Součková a kolektiv:

Malvína. Režie Lukáš Brychta, dramaturgie Barbora Smolíková, kostýmy Jindřiška Dudziaková, zvuk Kateřina Součková, produkční spolupráce Marie Volmanová, Martina Paukertová, hrají Kryštof Bartoš / Jakub Müller, Vojtěch Bartoš, Jindřiška Dudziaková. Psáno z prvního uvedení 11. 8. 2023.

Bez následníků

Nečekaný návrat letos ohlásili Khanate, původně doommetalová kapela, která se sice neproslavila tolik jako Sunn O))), ale významně posunula hranice žánru a její intenzita šokovala i v metalovém kontextu. Od syrového debutu z počátku tisíciletí skupina dospěla k promyšlené trýznivosti novinky To Be Cruel, nekompromisní pomalost a neochota kráčet vyšlapanými cestami ale zůstaly.

JAN STARÝ

Khanate by mohli sloužit jako definice kultovní kapely. Jejich nahrávky ze začátku tisíciletí patří k tomu nejextrémnějšímu a nejoriginálnějšímu, co v rámci doom metalu (a možná i obecně v kytarové hudbě) vzniklo, svou činnost nicméně ukončili zrovna ve chvíli, kdy se díky Sunn O))) dostaly temné, hlasité a nekonečně pomalé kytary do alternativního mainstreamu a skupina si začala získávat pozornost širšího publika. Následkem toho produkci této formace pravděpodobně většina posluchačů – nekonvenčních metalistů, alternativců se slabostí pro extrémny a nakonec i hledačů všemožných nových zvuků – poznala až zpětně, když se rozšířila pověst Khanate jako kapely s nekompromisním, až fyzicky bolestivým projevem. Poslední půl druhé dekády nic nenasvědčovalo tomu, že by se měla skupina ještě někdy vrátit, takže květnové vydání v pořadí pátého alba *To Be Cruel* bylo naprostým překvapením. Vydání desky nepředcházela žádná propagace, skupina nepublikovala ani tiskovou zprávu, a zveřejnění nahrávky tak bylo vůbec první známkou, že kapela opět funguje. Možná bychom si ale měli při této příležitosti podrobněji připomenout, čím Khanate byli a stále jsou tak výjimeční.

Skřehot ve skříni

Během roku 2000 se v New Yorku daly dohromady čtyři silné individuality. Kytarista Stephen O'Malley hrál mimo jiné se zmíněným dronemetalovým projektem Sunn O))), který vznikl o dva roky dříve a na větší úspěch teprve čekal; mezi jeho četnými dalšími aktivitami vynikali v té době čerstvě neaktivní Burning Witch. Jejich monumentální i syrový doom metal obdivoval James Plotkin, který se v Khanate ujal basy. V té době už ale měl za sebou víc než dekádu v pozici pozoruhodného solitéra, jehož záběr sahal od droneových alb s Mickem Harrisem (Napalm Death, Scorn) nebo Markem Spybeyem (Zoviet France) po experimentální grindcore

formace OLD, kterou měl pro změnu rád O'Malley. A právě z tohoto bizarně humorného projektu, který se vyvinul z parodie na grindová klíše pod názvem Old Lady Drivers v barevnou, až dadaistickou elektroavantgardu, přišel také vokalista Alan Dubin. Sestavu pak doplnil bubeník Tim Wyskida, Plotkinův známý, který za sebou jako jediný neměl žádné spolupráce, jen jazzové vzdělání a touhu nehrát jako všichni ostatní.

Tahle sestava za pár měsíců vytvořila eponymní debut, který definoval zvuk Khanate a pro většinu členů skupiny představoval krok úplně novým směrem. Šnečí tempo přinesl do kapely O'Malley, který navázal na nejradikálnější polohy Burning Witch i pomalejší a abstraktnější Sunn O))), výraz ale určoval především Dubin svým skřehotem, evokujícím hlasivky poleptané kyselinou. Zpěvák svým nasazením v posluchači budí dojem, že musí každou chvíli vypustit duši, nebo aspoň oněmět. Specifický projev dost možná souvisí s tím, že se zpěv natáčel ve skříni, jediném tichém místě v Plotkinově bytě, a Dubin prý během nahrávání několikrát omdlel. Autenticky zneklidňující aura jeho vokálů ovšem nezávisela jen na těchto kuriózních okolnostech, ale také na kompoziční práci se strohými frázemi, řazenými v neokázalých, ale efektivních vzorcích a repeticích, a na textech, v nichž se brutální přímočarost pojí s interpretační otevřeností.

Charakteristická jsou krajní témata, nenávidist a krutost, ovšem namísto metafyzické – a metaforické – „temnoty“ příznačné pro metal jsou tato témata podána suše, věcně, skoro by se chtělo říct civilně, takže řezou mnohem hlouběji. Častá du-forma posluchače vtahuje do nejasného, ale brutálního dění a činí z něj objekt násilí, které je zkoumáno jako hraniční stav s existenciálními podtóny upomínajícími na některé povídky Jeana-Paula Sarta. Hudebně debut Khanate kombinuje dunivé doomové a drtivé sludgeové houpání, které místy přechází do droneových pulsů, akcentovaných minimalistickými

bicími. Tuto stále ještě žánrovou formu ovšem doplňují už zcela neortodoxní techniky. Výsledná podoba skladeb totiž nevznikala ve zkušebně nebo nahrávacím studiu, ale na počítači, kde Plotkin editoval a aranžoval nahrávky do finální podoby. Zejména procesování vokálů zásadně přispělo k nejsilnějším částem nahrávky: až absurdně dezoilátní skladbě No Joy a plíživému závěru Skin-coat, kde se Dubin mnohoznačně stylizuje do bytosti, která používá cizí kůži jako lidský štít.

Čím dál pomaleji

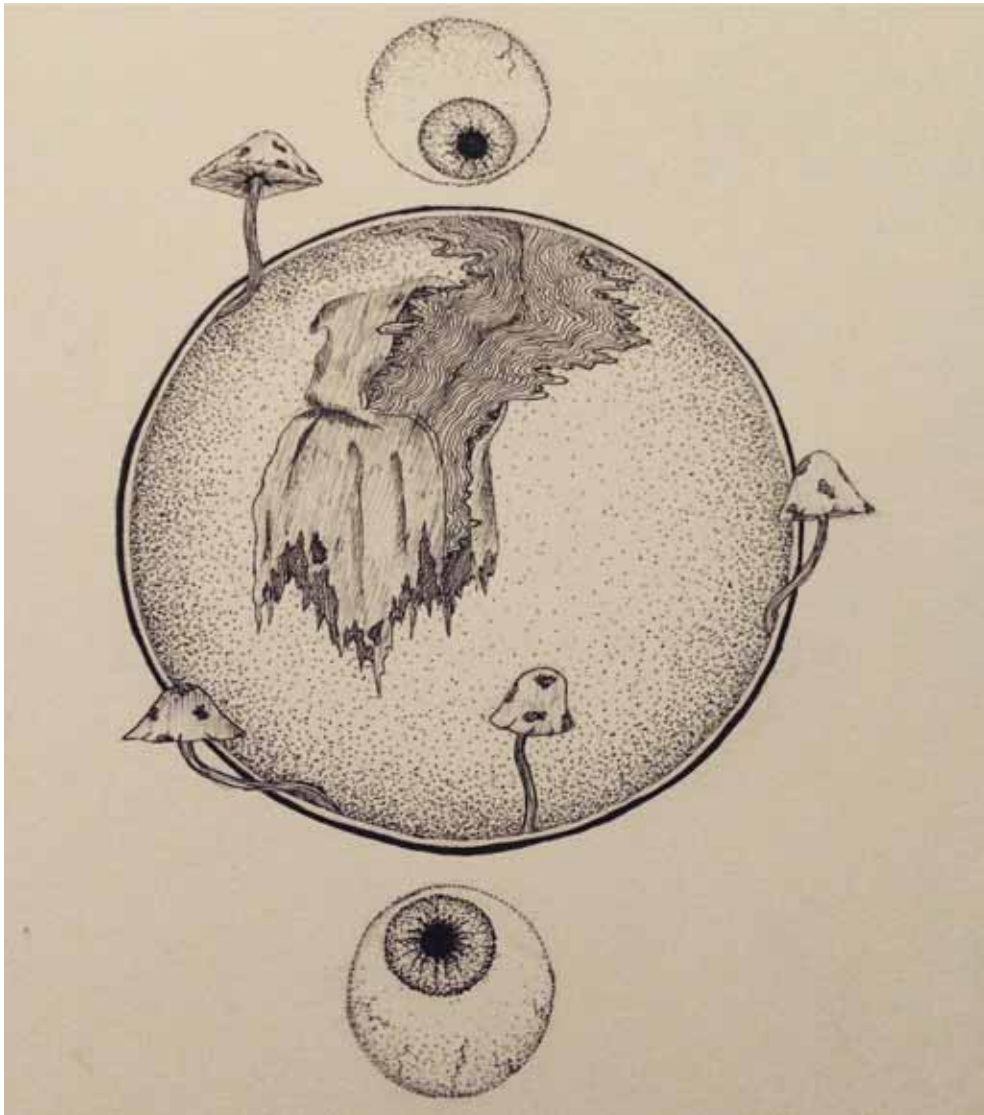
Nekonvenční přístup se naplno rozvinul na druhém albu *Things Viral* (2003), které se zpravidla považuje za vrchol kapely. Čtveřice ještě více zpomalila, prakticky opustila riffy – O'Malley později poznamenal, že po hraní v Khanate už ani nedokáže riff složit – a dala prostor tichu. Rocková forma zde prochází finální dekonstrukcí, ovšem výsledkem není elektroakustický experiment, ale krajní podoba formátu rockové kapely. Kytara abstrahuje od zatěžkaných doomových akordů a zároveň přechází k neurčitým disonancím, potenciálně inspirovaným black metalem. Jednotlivé kytarové zvuky se spojují spíš v náznacích a jejich sekvence znějí podivně hrubě. Skladby nemají zřetelné směřování ani pointu. Velká část dění se odehrává v dozvucích, zpětných vazbách a zvucích různě přiškrcených strun, čímž se neustále připomíná technologická povaha nástrojů. Přitom O'Malley s Plotkinem používají jen minimum efektů – nástroje znějí takřka nemocničně čistě a vzniká dojem jakési bezbarvosti: nejde o nezvyklé témbry, nýbrž o sled prostých protikladů zvuk/ticho.

Hudební čas se roztéká do plazivého tikotu bubnů nebo se úplně rozpouští. Také Wyskida osobitá hra na bicí – zcela v souladu s náladou skladeb – působí bezútešně. Činely zlověstně šeptají nebo jedovatě syčí, občasné suché přechody budují napětí, které nikam nesměruje. Rozvolněnou, úmornou hudbu vede opět maniakální Dubin, který sugestivně zpívá o sebevraždě, posmrtné prázdnotě a snad také o ubíjejícím dojždění newyorským metrem.

Otevřené tělo

O'Malley v dobovém rozhovoru prohlásil, že chápe Khanate spíš jako postrock než jako doom metal. Pokud se neomezíme jen na fakt, že jako příklad onoho „postrocku“ uváděl minimalistický noiserock či posthardcore skupiny Shellac producenta Stevea Albiniho, a aplikujeme starou definici Simona Reynoldse hovořící o „nerockové hudbě na rockové nástroje“ (viz Labradford nebo pozdní Swans), dává to dobrý smysl. U Khanate je pozoruhodné, že ačkoli minimálně Plotkin a O'Malley nepochybně měli rozsáhlý přehled o elektroakustice, vážné hudbě nebo noiseu, zůstali napojení na rock (připomeňme, že šlo o nejklasičtější možnou sestavu ve složení kytara, basa, bicí a zpěv v dominantní poloze) a tvořili hudbu, kterou bylo možné bez elektronických pomůcek reprodukovat naživo. Koncerty přitom dávaly skladbám, jež byly už tak formálně volné a vycházely z improvizací, novou podobu a hráči je pod taktovkou Tima Wyskidy naživo ještě zpomalovali.

Zároveň probíhal zvláštní proces, kdy se kapela učila a přizpůsobovala si skladby až zpětně podle alb, protože Plotkinovy úpravy zaznamenaný materiál zásadně měnily. To ovšem časem vedlo k napětí v kapele. O'Malley s Wyskidou vnímali u koncertně hraných skladeb pozoruhodný vývoj a chtěli nový materiál nejdřív společně vypilovat při živých vystoupeních. Svůj názor nakonec prosadili a následující album *Capture & Release* (2005) vzniklo tímto konvenčnějším způsobem. Výsledek však byl pro kapelu i posluchače rozporuplný. Skladby jsou

Vize inspirovaná poslechem doom metalu. Kresba OcalteeO

Civilní krutost Khanate a možnosti rockové formy

zároveň organičtější i abstraktnější, domínují jim hutné kytarové motivy a zpěv má menší prostor. U Khanate vždycky platilo, že jejich táhlá brutalita dokáže být vyčerpávající, a právě při poslechu této desky, zvláště pak v části Capture, je nejsnazší ztratit pozornost. Větší pohyb v kompozicích a absence prostorovosti příznačné pro *Things Viral* znamenají menší napětí. Přesto zejména u skladby Release, v níž Dubin předkládá mrazivý obraz otevřeného, krvácejícího těla, děsivá magie Khanate pořád funguje.

Hledání nových cest

Existence kapely se nicméně pomalu blížila ke konci. O'Malley ohlásil útlum svých aktivit, protože byl po rozvodu a měl problémy s alkoholem, zároveň se ale poté, co Sunn O))) vydali *Black One* (2005), definitivně stal superhvězdou experimentální hudby a záhy přijal důležitou nabídku na turné právě se Sunn O))). To nekompromisní Plotkin těžce nesl, a jelikož nebyl spokojený s posledním albem a stále více ho frustrovalo, že Khanate musí rušit turné kvůli Dubinově práci a nevidí u zpěváka nasazení, jaké si představoval, v roce 2006 z kapely odešel, což znamenalo její konec.

Přesto se objevila ještě jedna nahrávka. Materiál na desku *Clean Hands Go Foul* (2009) vznikl tak trochu náhodou při nahrávání *Capture & Release*, s odstupem se ovšem zdál být dostatečně dobrý na to, aby mohl být po doplnění vokálů bez dalších větších úprav vydán. Jde vlastně jen o studiové improvizace, je ale fascinující, nakolik ukazují plnohodnotnou novou cestu, kterou se kapela mohla vydat. Emocionální drásavost a expresivita zpěvu si nezadají s dřívějšími alby, přesto tu ale Khanate svůj neúprosný tlak trochu uvolnili. Hudba je o poznání subtilnější, místy až lyrická, ačkoli neintuitivní sekvence připomínají ze všeho nejvíc přístup Keijiho Haina, kterému je rovněž vlastní agresivní hluk i křehké rozjímání. Z chytrých, rytmicky komplexních bicích je znát bubeníkovo jazzové východisko. Závěrečný tichý půlhodinový track Every God Damn Thing nemá daleko k abstraktnímu blues Lorena Connorse.

Karetní systém

O specifičnosti Khanate svědčí i to, že na rozdíl třeba od Sunn O))) prakticky neměli

následníky; za zmínku stojí snad jen podobně abstraktní doom folk španělského projektu Orthodox a s ním spříznění avantgardně metaloví Pylar. Odkaz Khanate tak museli v mezichase rozvíjet sami exčlenové kapely, což činili v celé řadě uskupení, od lyrických Jodis po industrialdoomové Gnaw.

Impuls k obnovení skupiny vzešel právě z jednoho takového setkání, jehož kontext předznamenal i zvuk budoucího alba. Když si psychfolkový kytarista Ben Chasny uvědomil, že jeho projekt Six Organs of Admittance kreativně stagnuje, vytvořil „hexadický“ karetní systém, kterým vnesl do skládání prvek náhody. Po vlastních pokusech jej dal k dispozici také dalším hudebníkům a z některých výsledků pak sestavil pozoruhodnou kompilaci, na níž figurují také Tim Wiskida a Stephen O'Malley. Ti se mezitím přestěhovali do Evropy a tato spolupráce je přiměla k pravidelnějšímu hraní, ze kterého začal vznikat materiál znějící jako Khanate. Ten posléze představili druhé polovině kapely a od roku 2016 začala celá čtveřice pracovat na nové tvorbě.

Krutost jako konstanta

To Be Cruel přistupuje k povědomým základům opět trochu jinak. Ve zkratce by se dala nová poloha popsat jako ambientní Fushit-susha. Ne že by došlo na smyčky nebo efekty, ale zvuk nástrojů dostal fascinující hloubku, která dokáže vtáhnout jako černá díra. Ačkoli je vyznění pořád ponuré, samotné témbry jsou organičtější, hřejivější. Pro poslech je zásadní nebát se a přidat hlasitost – nikoli kvůli machistickým závodům v brutalitě, album není tímto způsobem agresivní, ale prostě proto, že tak lépe vynikne excelentní dynamická produkce. Nejde jen o znělost a vykreslení kytar, ale také o fenomenální Wiskidovu práci s drobnými ruchy, akcenty a ornamenty. Bubeník údajně přijel do studia s dodávkou plnou netradičních perkusí, jimiž zvuk desky výrazně obohatil. Tato prostorová členitost zároveň představuje perfektní prostředí pro druhou hlavní inovaci, totiž O'Malleyho kytarové linky inspirované zmíněným hexadickým systémem, kde se náznaky riffů střídají s čistou abstrakcí a celková neintuitivnost nebo spíš alternativní kompoziční logika připomenou zmíněnou kapelu Keijiho Haina.

Setkání kozí lebky s hlívou ústříčnou. Kresba Ocaltee0

Dubinova role je tentokrát méně výrazná a texty méně působivé – klasická misantropie po letech působí až moc triviálně a chtěně, jako zvukový prvek teď už vyložené nerockového celku ale vokály mají svou roli.

Vzhledem k důrazu na kytaru a upozadění zpěvu se nabízí vnímat *To Be Cruel* jako reparát za *Capture & Release*. Kvarteto na novince pracovalo zhruba sedm let, tedy déle, než původně existovalo, a svou budoucnost nechává otevřenou. V plánu je pár koncertů v Evropě (což takřka jistě znamená holandský

festival Roadburn), dále hudebníci nic neslibují. Potenciál tu ale nepochybně je. Když se na scénu vrátili Swans, dávný vzor Khanate, propracovali se během několika let od znechucení vším k extatické, křesťansky laděné mystice, nejlépe prezentované na albu *To Be Kind* (2014). Z osobního hlediska to je asi šťastný vývoj, u Khanate se nicméně nezdá, že by se chystali svou krutost někdy opustit. Autor je hudební publicista.

Khanate: To Be Cruel. Sacred Bones 2023.

hudební zápisník

Kulturní mykoložka Björk

PETR URAM

Před necelým rokem vydala islandská alternativní hudebnice Björk desáté studiové album *Fossora*. Vedle motivů truchlení nad smrtí své matky, environmentalistky, a pandemické izolace navázala ikona avantgardního popu i na ekologická témata předchozí desky *Utopia* (2017), tentokrát ovšem s optimistickým zaměřením na houby. V duchu latinského novotvaru v názvu desky (*fossa* je důlek, jamka či prohlubeň) se tak Björk „zaryla“ do současného kulturně-společenského podhoubí, které jako by bylo přírodní říší Fungi skrz-naskrz prostoupeno.

Björk měla svou houbovou koncepci pravděpodobně alespoň zčásti promyšlenou předem. Již v roce 2019 totiž vystupovala v rámci koncertního turné Cornucopia na scéně, jejíž architektura připomínala obří hlívy

ústříčné. Když ale evropskou šňůru předčasně ukončila globální pohroma, zpěvačka se stáhla na domovský Island. Zde pak během práce na novém albu se zaujetím zhlédla dokument *Zázračné houby* (Fantastic Fungi, 2019), který v ní probudil zájem o environmentální potenciál těchto organismů. Není přitom zdaleka jediná, kdo se rozhodl pojmout mykologii hudebně. Kromě mnoha psychedelických muzikantů se houbám, respektive jejich ekologické roli, věnovali třeba i australští rockeři King Gizzard & the Lizard Wizard na albu *Ice, Death, Planets, Lungs, Mushrooms and Lava* (2022). Ve stejné době zaplavily internet také nahrávky producentů jako MycoLycó nebo Tarun Nayar, kteří zase na základě biologických pochodů v houbách tvoří syntezátorové instrumentály.

V rozhovoru pro Pitchfork Björk přiznala, že po utopických, až nebeských polohách předcházející desky cítila potřebu vrátit se zpátky na zem, nebo ještě lépe pod ni, ale nikoli k pevným a poklidným kořenům stromů, nýbrž vstříc světu tajemných a všude přítomných hub. Jako by intuitivně navázala na myšlenky francouzských teoretiků Gillesa Deleuze a Félixé Guattariho, kteří vyhlášovali konec dostředivému arborescentnímu (stromovému) myšlení ve prospěch

decentralizovaného rhizomatického modelu. Ten se v mnoha ohledech inspiroval právě shluky vzájemně propletených mycelií. Jejich struktura ostatně ovlivnila mimo jiné i moderní síťové technologie umožňující současný průmyslový rozvoj, který ovšem paradoxně likviduje prostředí, jež myceliím nejvíce prospívá. Nezdá se však, že by to říši Fungi nějak zásadně trápilo.

Islandská zpěvačka ve zmiňovaném interview s odkazem na titulní píseň desky poněkud pesimisticky poznamenává, že nejlépe se houbám bude dařit v pozůstatcích lidské civilizace – stejně jako se jim dařilo miliony let před ní. Podobné obavy najdeme také ve stále oblíbenějším subžánru ekologického houbářského hororu, který zastupují romány *Mexická gotika* (2020, česky 2021) od Silvie Moreno-Garcii nebo *What Moves the Dead* (Co pohne mrtvými, 2022) od Ursuly Vernon a na poli audiovizuálních médií snímky jako *Kolskaja sverchglubokaja* (2020), *Unearth* (2020), *V zemi* (2021), *Gaia* (2021) či herní i televizní série *The Last of Us*. Uvedená díla přitom spíše popisují situaci, kdy nás houby nevystřídají, ale naopak rovnou paraziticky zneužijí, podobně jako druh *Ophiocordyceps unilateralis*, který napadá nervovou soustavu mravence a učiní z něj zombie, jež se těsně před smrtí přesune

na vhodné místo, kde z její mrtvolky vyroste nový organismus.

Houby mohou lidem škodit i prospívat. *Fossora* se nicméně zabývá především jejich pozitivními stránkami. Mykologický vizuál provází Björk nejen na jejím aktuálním koncertním turné, ale objevuje se i na obalu desky a v hudebních videoklipech, v nichž všichni účinkující připomínají roztočivé myceliální útvary od čarodějných kruhů po magické houby z islandských mýtů o trollech. V úvodním singlu Atopos pak zpěvačka odkazuje na literárního teoretika Rolanda Barthesa a jeho pojetí nepopsatelné jedinečnosti mezilidských propojení. To patrně sehrálo roli v roce 2021, když se na twitteru zformovala česká levicově orientovaná bublina, neoficiálně nazývaná Mycelium, jejíž členové se označovali emotikonem houbičky ve jméně. Z tohoto podhoubí následně vzešla první veřejná nařčení, která nakonec vedla k trestnímu obvinění bývalého poslance Dominika Feriho. Houby zkrátka prorůstají všemi aspekty života, a to zdaleka nejen v zemi „národa houbářů“, kam hodlá islandská hudebnice 16. září s pokračováním svého turné Cornucopia zavítat. Ať se nám to líbí, nebo ne, budoucnost podle všeho náleží spíše mykocentrismu než antropocentrismu. A málokdo si to uvědomuje lépe než Björk.

Autor je překladatel.

23. 8. — 19. 11. 2023
Dům umění města Brna
House of Arts Brno
www.dum-umeni.cz

Městská
knihovna
v Praze

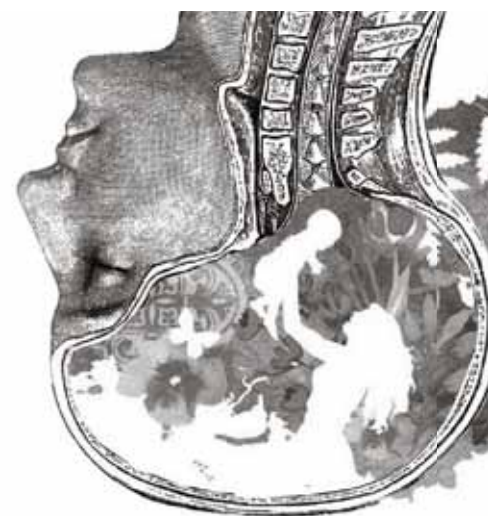

Přednášky
a diskuze
v Městské
knihovně
v Praze

18. 9. 17.00
Nelehký osud
žen-umělkyn napříč
staletími: Dobývání
uměleckého světa

18. 9. 19.00
Laboratoř mysli:
Trénování paměti
ve virtuálním městě

Ústřední knihovna,
Mariánské nám. 1

19. 9. 17.00
Zrození státu:
Album velezrádců,
aneb československý
odboj doma
i za hranicemi

22. 9. 19.00
Od dezinformací
k výrobě digitálních
kultů

26. 9. 19.00
S Ondřejem Soukupem
o Ukrajině

Více na mlp.cz/akce

Eva Kmentová

Jednota Neratov

SUPERSILENT
AMELIE SIBA,
MOIN, SIMM,
SVARTE GREINER,
XIU XIU a další

23. 9. 2023
v kostele Nanebevzetí Panny Marie
v Neratově v Orlických horách

vstupenky na jednota.space

Gramatika kamarádství

Když se radost ze setkávání stane smyslem společné tvorby

Je přátelství víc než umění? Výstava Make Friends, Not Art ukazuje, že téma participativní a komunitní role umění, které minulý rok s velkým ohlasem zkoumalo uskupení ruangrupa na kasselské přehlídce documenta, není nic, co by už dávno neznali na české Vysočině.

PETR TUREČEK

„Malička je květina, přesto má tráva kolem ní její vůni,“ píše se na čtvrtce pohozené na parketách Oblastní galerie Vysočiny v Jihlavě uvnitř jurty složené z vlněných izolací. Primordiálně multimediální jurta – plná masek, hudebních nástrojů nebo kreseb – od Matěje Koláře je jakousi ochutnávkou toho, co mohou zažít děti na táborech v obci Rohozná, které pořádá Kolářův spolek pro environmentální a multikulturní výchovu KUŠ. Květin, od kterých načichne i její bezprostřední okolí, shromáždil kurátor Petr Kovář na výstavě *Make Friends, Not Art* celkem sedm – pět jednotlivců a dvě autorské dvojice. Z logiky věci jsou vystavující v tiráži uvedeni* y i s kolektivy svých kompaněrů, komplicek a kumpánů. Výstava přináší suverénní odpověď na otázku kladenou často i zevnitř výtvarné scény: „K čemu je současné umění?“

Kde se odehrává „art“

Tak jako kdysi bydlel ve staré hájovně za městem krajinkář, jehož snopy a kostelní věže zdobily stěny sednic v okruhu dvaceti kilometrů, dnes tam bydlí konceptualista-performer a je ctí každého sedláka, učitele nebo lékárníka pravidelně jamovat na starý vysavač s hudebním uskupením Zámotek (psáno rovněž SAMOtag). Onen „art“, kterému se nemá lidská bytost věnovat na úkor uzavírání přátelství, je cosi, co se snad odehrává někde daleko za posledním kůrovcem sežraným smrskem Českomoravské vrchoviny, někde, kde se dokázalo umění odcizit i svým vlastním tvůrcům, aby odpovídalo vkusu povrchních sběratelů – ale ne zde. Zde okolo Martina Hurycha, Jaroslava Grodla a Hany Grodlové Sommerové je umělecký provoz krystalizačním jádrem hovorů, které se netočí kolem kotlíkových dotací: je záminkou k setkávání; je tím, co propůjčuje hrstce náhodných známých jedinečnou identitu; je tím, co z této hrstky dělá komunitu. Anebo to není úplně tak? Výstava – zvlášť když ji navštívíte v pátek odpoledne a budete na ní sami – může zanechat na patře nahořklou pachutí. Jaká propast dosud zeje mezi lehkostí, s jakou lze pohnout k uměleckému prožívání skutečnosti dětí – jako v Kolářově tábornickém případě –, a tím, jak ztěžka se k něčemu podobnému dají dotlačit dospělí. Na snídaních korealistů (kteří reflektují svět jako nehierarchické tvůrčí spolubytí lidí, konceptů i předmětů) se potkává stále ten samý kamarádšoft a pokusy nalákat širší veřejnost připomínají sisyfovský souboj s gravitací. Jako

by se stále nedařilo prolomit bariéru ghetta, „kde už se stejně všichni znají“. I na bibliofilních výstupech skvělého LinoLágru Terezy Říčanové se podílejí především děti, jejichž příjmení budou znalcům české umělecké scény povědomá.

Radost z participace

Make Friends, Not Art ale naštěstí – možná právě proto, že „syroví lidé“ kolem zmíněných umělců krystalizují do komunit menších, ale o to trvanlivějších – nepůsobí besídkově. Není to vynucený výstup workshopu, kde se pokouší „profesionál“ předat nádech božské inspirace „amatérům“. Ačkoli obstojí i na rovině čistě autonomní, jde především o počín radostně participativní. Návštěvník se může vyfotit v betlémové karikatuře fotokoutku Františka Nováka (člena divadelního spolku Třeštský průměr a kapely Lajky), využít hudební zkušebnu přímo v prostorách

galerie, ozdobit povrch prken třífázového utopického altánu-domečku – „šatny pro havíře“ – od Jakuba Minářů, kde už se vedle sebe skví nápisy „mamka“ a „umění <3“, nebo si doplnit život novými lidmi na některé z akcí programu, který se necítí být „doprovodným“, neboť je hlavním nositelem poselství v názvu výstavy. Florbal v galerii Hany a Martina Jelínkových například nutně připomene ping-pong Júlia Kollera, který byl jako mnoho vystavujících nejen výrazným umělcem, ale i lektorem výtvarných soustředění, během nichž se stíraly hranice mezi absolventy*kami a neabsolventy*kami uměleckých škol. Snad doručí výstava úspěšně zprávu, že je v partách na periferii Pelhřimova, Třeště či Přibyslavi o nové kamarády zájem.

Autor je evoluční biolog.

Make Friends, Not Art. Oblastní galerie Vysočiny, Jihlava, 2. 6. – 15. 10. 2023.

Z vernisáže výstavy Make Friends, Not Art. Foto archiv OGV Jihlava

výtvarný zápisník

Kreslit houbami

DAVID BLÁHA

Ještě donedávna byly houby v českém umění námětem, který byl pojmán velmi omezeně – koncem minulého století se objevovaly v dílech postmoderních umělců a umělekyní zejména jako groteskní narážky na český kýč, atomové zbraně nebo lysohlávky. Rozsah houbového umění na přelomu milénia poctivě zmapovala kurátorka Magdalena Wells na výstavě *Mezi zvířetem a květinou* v Galerii Klatovy/Klenová v roce 2008. Autorka v doprovodném katalogu, který svým grafickým zpracováním připomíná socialistický kapesní atlas, představila dějiny zobrazování nejrůznějších druhů hub v kulturách po celém světě a v druhé části je pak doplnila přehledem soudobého českého výtvarného umění, které s tématem hub pracuje.

O čtyři roky později připravil umělec a kurátor Tomáš Hlavenka v prostoru divadla Reduta výstavu *Houby v Brně*, na které mohli návštěvníci vidět podobně postmoderně hravé sochy, malby a fotografie. Mezi nimi zvláštním způsobem vynikala spíše konceptuální práce Venduly Chalánkové, která se pokusila svou malbou na papíře přiloženém ke stěně simulovat plíseň šířící se po galerijních zdech. Někdy v této době tuším začátek zprvu nenápadné proměny myšlení současných umělců a umělekyní: mycelium a plodnice přestaly být pouze námětem a čím dál častěji se stávaly samotným médiem, ve kterém umělci pracují. Zjednodušeně řečeno: plíseň v galerii se stala skutečnou.

Letos na jaře jste na ni například mohli narážet v sociálně kritickém díle Tamary Moyzes a Shlomi Yaffe na velké shrnující výstavě současného ekologického a environmentálního umění *Seno, sláma, skládka* v Galerii Václava Špály. Jako technika jejich díla *LAK-TISMUS: Mykoremediace* zde bylo uvedeno „živá houbová socha, kresba mycelií na papíře“. Ve stejné době se houby objevily v jihlavské Oblastní galerii Vysočiny na výstavě Daniela Vlčka a Toma Kotíka *The Sound Inside*.

Jejich audiovizuální projekt pracoval s myceliem „jako metaforou universa“, jak jejich práci popsal kurátorka Lucie Nováčková. Televize a reproduktory byly napojeny na živou hmotu uvnitř sklenice a organické procesy probíhající uvnitř této nádoby pak různé typy čidel překládaly do zvuku a obrazu. I když se umělci snaží s houbami pracovat jako s aktéry jim rovnými a „dát jim hlas“, zdá se mi, že výsledek nakonec stejně zpravidla působí jako kuriozita – „zpívající houba“ zůstává nástrojem, na který hrají lidé, a my se nikdy nedozvíme, jaké je to být chorošem.

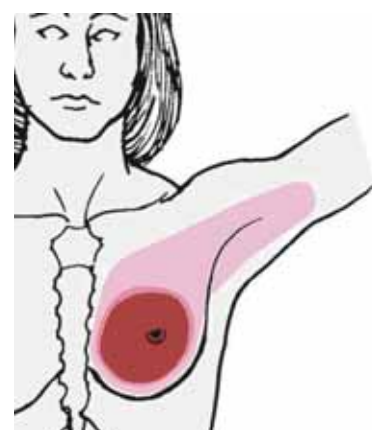
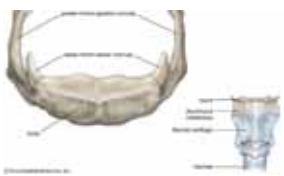
Bližší pozorování umělecké scény mě vede k podezření, že většina umělců, kteří se ve své tvorbě dotýkají světa hub, se zároveň také věnuje hudbě, respektive zvuku. Je to spojení, jehož příčinu jsem zatím nedokázal rozklíčovat. Samorosty jako František Skála nebo Marie Ladrová hrají v nejrůznějších kapelách, zvukový umělec a amatérský mykolog Jonáš Gruska ze slovenského labelu LOM na svém webu pózuje s muchomůrkou červenou a připomínat v této souvislosti Johna Cage je jako nosit houby do lesa. Zajímavým příkladem houbové hudby je tvorba českého skladatele Václava Hálka, který v krátkých jednohlasých

kompozicích zaznamenal, „jak zpívají houby“ – právě tak zní podtitul jeho knihy *Hudební atlas hub* (2003; viz A2 č. 36/2006), která obsahuje fotografie (hřibovitých) hub, notové záznamy a také přiložené CD s nahrávkami všech skladeb.

Ale zpátky k umění. Současná výtvarná scéna je rhizomatickými strukturami a teorií sítí aktérů hustě prorostlá a v kurátorských textech se pomalu začíná objevovat nová terminologie pracující s metaforami mycelia a jeho společensko-politickými interpretacemi. Houby jsou například pravidelným tématem setkávání umělecké scény v rámci společenství LES už od jeho vzniku v roce 2019, a o dva roky později v Orlických horách proběhlo dokonce celé letní sympozium s názvem Potomci hub. Jako by tyto jedinečné organismy rozkročené mezi rostlinným a živočišným světem dokázaly překlenout uměle vytvořenou propast mezi přírodním a lidským a plnit tak roli jakéhosi prostředníka. Ukazuje se, že daleko funkčnější než přemýšlet v polaritách a jednoznačných kategoriích je vnímat náš svět jako kontinuální prostor, v němž se vše navzájem přirozeně proplétá. Více houbové filosofie současnému umění určitě prospěje.

start

youhaveneversmelledbetter.hotglue.me

On reviving the heart

0:00 / 0:44

Grtef for beginners

0:00 / 0:25

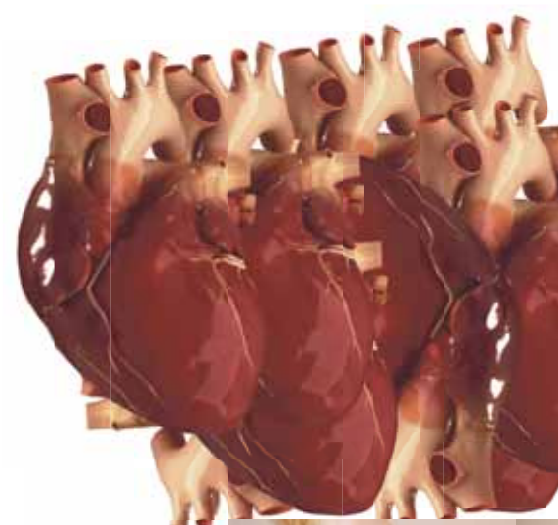
On her dead body and strange yellow whites

0:00 / 0:51

On jumping from the window of someone else's house and other deaths

0:00 / 0:35

On eating her

0:00 / 3:1

Hungarian microdose

O hrůze národní existence

S odcházením mladých lidí do zahraničí se už několik dekád potýká řada zemí střední a východní Evropy. Jaké to je, když si expati dopřávají svou vlast jen v mikrodávkách? Přední maďarský spisovatel popisuje tento přístup na příkladu své dcery.

LÁSZLÓ SZILASI

Neműzeshégyt dűsleget, kűdűz tűrdűsű: je to uűlehtűlű, tohle je lűcűnű, tamto cennű a tohle je ŗunt.

Sándor Márai

Nezadržel bys ji ani volským spřežením. Na Západ (ať už to znamená cokoliv) byla poháněna ohromnou silou a vykládala mi, že takhle to bylo vždycky. Barbaři se sunuli směrem na Řím, protože si mysleli, že tam to budou mít lepší. Jasně, říkal jsem si, a pak se přehnali přes Věčné město, až ho zlikvidovali, a teprve po mnoha staletích se Řím pokusila vzkrísit renesance: divoké vražedné hordy začalo trápit špatné svědomí. Ale podpořil jsem ji, částečně ze sobeckých důvodů, neboť jsem chtěl zjistit, zda je schopná ve Francii nebo kdekoliv žít, aniž by se poddala pocitům emigrantů. Vážně jsem si nemohl přát, aby se mi z dcery stala emigrantka.

V emigraci se z každého stane to, čím skutečně je. Setrese ze sebe všechno zbytečné. Sándor Márai si velmi rychle uvědomil, že tohle nesmlouvavé zjištění sedí i na něj. Maďarský spisovatel sedí na ohromném jevišti v New Yorku. V ruce drží flétničku, ubohou fujarku. V hledišti je ho sotva slyšet. Tohle jsem nechtěl, nechtěl jsem, aby se z mé dcery stal další Ábel v Americe, další Nezvěstný, nechtěl jsem ani, aby jako postava v Oraveczově románu jednou musela učit svého syna nebo dceru, že auto se řekne maďarsky *cáré*. Chtěl jsem zjistit, zda má myšlenka národního státu ještě takovou sílu, aby zastavila evropskou identitu na postupu. Psal se rok 2013, bylo to uprostřed srpna, pitomý a šílený středoevropský hic.

Nikdo si nepřeje problémy

Před lety jsem navštěvoval segedínskou věznici Hvězda. Vypozoroval jsem, že vězni a věznitelé mají stejný cíl: aby se nikdy nic nedělo. Vedlo by to totiž jen ke komplikacím. Mohl by nastat problém. První zprávy vyznívaly v tom smyslu, že Západ je něco jako luxurní vězení: nikdo si nepřeje problémy. Celé to funguje jako přístav v Hamburku: všechny lodě, obří zaoceánské parníky i malé čluny, se navzájem vyhýbají. Je to o ohledech. Částečným výsledkem je, že v dopravním provozu má pravdu vždycky ten slabší, ve Francii ještě nikdy nikdo nepřejel cyklistu. Na druhé straně to může vést k tomu, že se objeví figura jako Anders Behring Breivik, který 22. června 2011 zastřelil šedesát devět mladých lidí tábořících na norském ostrově Utøya – nikomu se předem nezmínil.

Časem přišla na to, že každého, kdo má tendenci vylučovat jiné, v Montpellier obvykle čeká vyloučení. Přijmou ho, až se uzdraví. Pak zjistila, že na univerzitě nejsou žádní Maďaři ani Francouzi, každý přišel odjinud, a taky to, že sice ví, kdo byl Jan Kalvín, ale tahle znalost nikoho nezajímá. A potom objevila, že za stejné peníze tam dostane daleko kvalitnější a pestřejší potraviny, takže může žít mnohem zdravěji, a kdyby se s ní náhodou přece jen něco stalo, francouzské zdravotnictví ji ošetří mnohem pohotověji. Vyplakat se chodila

na promenádu lemovanou platany, a když byla hodně smutná, nasedla do tramvaje a nechala se dovézt na pobřeží a dívala se na plamenáky růžové, kteří se čepýřili v mohutných hejnech.

Po národě se jí nestýskalo, chyběli jí její lidé, společnost Maďarů však nevyhledávala. Tehdy si položila otázku, jaký to má smysl, že je sama na tomhle strašném pobřeží, které roku 1854 maloval i sám slavný Gustave Courbet. Bylo jí dvacet. Ještě jí nedocházelo, že odpovědí na otázku je otázka sama.

Covid po helénsku

A pak přišli muži. S jedním, nádherným mladým Francouzem, se odstěhovala do Marseille. Tam se pak zamilovala do řeckého mladíka, o pár let staršího, který ji vzápětí přemístil do Athén. Všechna tato stěhování považovala za realizaci vlastní vůle. V Athénách ji však přece dostihla hrůza národní existence, jakkoliv daleko se ocitla. Řecky neumí a přátelé jejího přítele zase nemluví jejími jazyky. Cíví v lokále, popíjí rum Diplomático, nemá si s kým hrát. Zpočátku pracuje u tabákové společnosti, pak pro Google, učí se řecky.

V prosinci roku 2019 pak vypukne epidemie: v čínském městě Wu-chan se objeví nemoc způsobená novým typem koronaviru a náka za se rychle rozšíří na další oblasti Číny a do ostatních částí světa. Světová zdravotnická organizace nový koronavirus později oficiálně nazve SARS-CoV-2 a nemoc jím způsobená dostane jméno COVID-19. V Řecku zaznamenali 2 538 168 potvrzených případů onemocnění a 26 303 obyvatel na covid zemřelo. Roku 2022 otevřelo Řecko oficiálně letní sezónu již prvního března místo plánované

půli dubna s cílem dosáhnout zisku, který se měl rovnat rekordní sezóně 2019. Moje dcera Řekům nedůvěřovala. Věděla, co znamená slovo grexit. Věděla, že tam neradi platí daně, věděla, že zatímco v Maďarsku se řád a pevná idea naprosté poslušnosti vůči státu udržuje vojenskými prostředky, ohromná Hellas na epidemii v podstatě kašle, možná se tam ani neléčilo. Tahle ležérnost jí byla sympatická. Přesto chtěla domů.

Zpočátku jezdila autobusem. Byla to nekolikadenní cesta, někdy v Maďarsku trávila i celé letní měsíce. Pěstovala si tu kontakty. A mezitím postupně přicházela o kontakty tamní, což ji trápilo. Pak přisedlala na letadlo, ale i tehdy tu pobývala delší dobu: tamní kontakty sice udržovala, přitom však začala ztrácet kontakty zdejší, a koneckonců, proč by vlastně měla ty kontakty udržovat, na co? Její přítel provozuje od jara do podzimu kemp na ostrově Sifnos, který má celkovou rozlohu 74 km². Od března do září by mohla být s ním. Neměla by jezdit domů raději na zimu, na Vánoce, když přítel a jeho hluční přátelé stejně nepřetržitě fandí AEK Athény všude po Evropě? Jak tohle vyřešit?

Obranné mechanismy

Také mikrodávkování má svůj původ ve farmaceutickém průmyslu, jako již tolik špatných praktik. Při této technice se prostřednictvím malých dávek testuje na lidech odolnost vůči drogám. Jsou to malé dávky, které nesmějí působit na celé tělo, musí být ovšem dost vysoké na to, aby vyvolaly buněčnou reakci. Říká se tomu nultá fáze. Ta zpravidla předchází fázi první, klinické, a aplikuje se kvůli zjištění, zda je lék vhodný pro další testovací

fáze. Cílem mikrodávkování je předejít zbytečné investici do nepoužitelných léků a také snížit množství testů na zvířatech. (Pojem mikrodávkování se občas používá k označení přesného dávkování léků v malém množství, a pokud se jedná o léky v tekutém skupenství, pak se tento proces potenciálně může s takzvaným mikrodávkováním shodovat.)

Podprahové dávky se užívají i u psychedelického mikrodávkování, a to za účelem zvýšení kreativity a úrovně fyzického výkonu. Dále se podávají na podporu emoční rovnováhy a zlepšení výkonu při řešení nejrůznějších problémů a rovněž jako léčba úzkosti, deprese a závislosti. V jednadvacátém století se praxe mikrodávkování značně rozšířila a pro své dlouhodobé přínosy je ceněna a vyhledávána stále větším počtem uživatelů – zejména v Křemíkovém údolí.

V Silicon Valley sedí chytří mladí lidé a nechápou. Bojí se koronaviru. Jsou na mikrodávkách. Při testování chytrosti, kreativity a otevřenosti myslí dosáhli příjemci mikrodávek (pozřeli dávku, která ještě nezpůsobí kinetózu ani závratě, nepřesahuje tedy 5–20 mikrogramů klišu z poštovních známek nebo 0,1 až 0,3 gramů psilocybinu z lysohlávek nebo nepatrné množství halucinogenů jiného druhu) mnohem vyššího bodového hodnocení a prokázala se u nich mnohem nižší náchylnost k dysfunkčním jednáním nebo k negativnímu myšlení a měli i silnější imunitní systém. To vše díky plynulejším kortikálním funkcím. Lidé ze Silicon Valley si nadopovali moudrou mysl a silné obranné mechanismy. Kéž by si to mohli dovolit i ostatní. A nejen prostřednictvím drog.

Mutanti v oblacích kouře

Žena z Athén, moje dcera, nakonec přišla na to, na co přišel Péter Esterházy v souvislosti s Vídni: na pár dní úžasná, a pak už hrozná. Obejdeš pár muzeí, pak se však náhle zpod horní vrstvy vyvalí tučný národní socialismus v nedotčené formě. S Maďarskem je to přesně to samé. Pár dní strávíš prohlížením a posloucháním zajímavostí. Ale jakmile zůstaneš déle, zpod povrchu okamžitě vyhřezne primitivní hulvátství, zbabělost nevolníků a zchudlé šlechty, jejich panovačnost a bezohlednost. Jednou v adventu jsme se vraceli z Říma, v džungli podchodu nádraží Nyugati jsme zapadli do výčepu (můj spolecestující byl tehdy ještě alkoholik). Bylo to, jako by se tam člověk ocitl po návratu z Hvězdných válek: strašlivě páchnoucí mutanti popíjeli v příšerném cigaretovém kouři míchané nápoje a pivo. Myslím, že athénská žena si tohle chtěla odpustit.

Z Athén je to letadlem do Budapešti dvě hodiny. Na vlakové zastávce u letiště Ferihegy nastoupí do rychlíku, který ji zaveze přímo do Segedína, trvá to dvě hodiny a dvacet minut. Ve městě nasedne do taxíku. Přijíždí většinou ve čtvrtek odpoledne rovnou do Kisfaludyho ulice 52 a v neděli večer vyráží zase zpátky. Přespí v peštském podnájmu u své matky a stihne tak pondělní ranní let v 6:50, na oběd už je v Athénách. Ulice Fotomara 63. Hungarian microdose, Maďarsko v mikrodávkách tedy znamená, že do Maďarska přijíždí vždy na tak krátkou dobu, aby kromě rodiny a přátel neměla čas nikoho potkat. Jednou pak i tento pěkný a moudrý zvyk skončí a jednoho strašného dne zůstane v těch mohutných Athénách navždy.

Autor je spisovatel.

Z maďarštiny přeložila **Marta Pató**.

Článek je součástí projektu **Return to the future – art, culture and new media in Central Europe after the pandemic**, spolufinancovaného vládami Česka, Maďarska, Polska a Slovenska prostřednictvím Mezinárodního visegrádského fondu. Původně vyšel v maďarském časopise Tiszatáj.

Lze použít jen ke čtení. Foto Michal Špína

Objevujeme obrovskou sílu hub

S Michaelem J. Hathawayem nejen o houbě matsutake

S antropologem a autorem knihy Pro co žije houba jsme mluvili o sběru čirůvky matsutake v Číně, volném přístupu do lesů nebo o tom, jak houby komunikují. Dověděli jsme se také, s čím nejlépe chutnají „spálené smrže“ z kanadských lesů.

JIŘÍ G. RŮŽIČKA

Proč je dnes houba matsutake tak vzácná a oblíbená a co vás k ní přivedlo?

Matsutake neboli čirůvka větší patří k druhům hub, které jsou ve světě obecně vzácné, ale mohou se vyskytovat na více místech, například v Japonsku, Koreji nebo Severní Americe. I tam však roste jen ve zvláštních podmínkách. Má fascinující vůni – jako pikantní skořice, ale také umami. Původně mě k ní přivedly kontakty s antropoložkou Annou Tsing [viz s. 27]. Anna iniciovala založení výzkumné skupiny, která sleduje sběr a další pohyb této houby po celém světě. Jako antropolog jsem pracoval v horách jihozápadní Číny, kde jsem se s matsutake setkal. Věděl jsem, že je důležitá, ale ještě jsem netušil, jak proměňuje životy lidí. Hned jsem do toho šel. To bylo někdy v roce 2004...

Jak sběr matsutake ovlivnil ekonomiku regionu Jün-nan?

Sběr hub skutečně podpořil ekonomiku několika málo míst v provincii Jün-nan na jihu Číny, kde se matsutake vyskytují v hojném množství. Cena poměrně prudce kolísá, ze dne na den a z roku na rok. Řada lidí v této oblasti měla opravdu nízké příjmy, takže matsutake jim mohla pomoci, a to zejména v letech, kdy byly ceny vysoké. V poslední době jsou mnohem nižší, ale na mnoha místech lidé pokračují ve sběru, protože je jen málo možností si takhle jednoduše vydělat.

Jak je to s přístupem do lesů a sbíráním hub v Číně a jak to funguje v Kanadě?

V Číně lidé sbírají matsutake hlavně v blízkosti svého bydliště. Na několika nalezištích, kam přijíždějí i cizinci, místní zavedli systém pravidel a poplatků pro cizí sběrače. Na rozdíl od Skandinávie zde neexistuje „právo kohokoli“, ani se tu ale obvykle nesetkáme s cedulemi „private property“, které vidáme po celé Kanadě a Spojených státech.

V Kanadě se matsutake sbírá většinou v Britské Kolumbii, kde žiji, a na některých místech v Québecu. U nás se sbírají hlavně na „královské půdě“, což jsou pozemky ve veřejném vlastnictví. Stále více domorodých národů se však hlásí o práva na svá tradiční území. Sběrači by u nich pak museli žádat o povolení.

Kdybychom měli symbiózu mezi houbami a rostlinami k něčemu přirovnat, byl by to kapitalismus, nebo komunismus?

Jedna z mých postgraduálních studentek Morgaine Lee se snaží podobnou otázku prozkoumat. Jako antropoložka ale netvrdí, že některá z možností je správná, spíše ji zajímá, jak vědci prosazují jeden názor na úkor druhého. Fascinovalo nás například, nakolik je myšlenka „wood wide web“, která vychází především z výzkumu Suzanne Simard, interpretována jako druh radikálního sdílení blízkého komunismu, zatímco řada mykologů se utvrzuje v mainstreamovějších názorech, že svět je vysoce konkurenční, což je bližší kapitalistické perspektivě. Osobně se domnívám, že v minulém století biologové příliš zdůrazňovali konkurenci, a ačkoli svět rozhodně není jeden velký festival sdílení, lépe jej

charakterizuje rozmanitost komplexních vztahů než pouhá konkurence.

Představa o roli hub v dějinách se v posledních letech radikálně změnila. Jak myslíte, že budou houby vnímat naši potomci?

To souvisí s představou, že se nacházíme v jakési „houbové renesanci“. Jistě, v anglofonních kulturách, které jsou známe svou mykofobií, došlo k velkému nárůstu zájmu o houby. Jinde nemusí být tato proměna tak dramatická. Skutečně nové je to, že se role hub začíná chápat v souvislosti se změnou klimatu, ať už jako technického materiálu nebo jako prostředku zlepšování životního prostředí, tedy k rozkladu nebo akumulaci toxinů. Že jsme si uvědomili obrovskou sílu hub, to je zásadní změna oproti minulosti, kdy houby byly buď obávané, nebo opomíjené. V dnešní době mají jistou romantickou auru, která se v budoucnu možná vytratí. Houby „nespasí svět“, ale doufám, že naši potomci toho o nich budou vědět více než my.

Lidstvo dokázalo za tisíce let přizpůsobit přírodu svým potřebám, ale v případě hub se mu to nedaří. Pouze několik druhů lze pěstovat v umělých podmínkách. Je to výzva pro 21. století?

Myslím, že ovládnutí přírody člověkem je často přeceňováno. Zajímalo by mě například, jak dlouhodobě životaschopná je většina našich monokultur s vysokou hustotou pěstování. Například banány jsou velmi náchylné k napadení plísněmi, které se rychle šíří, jakmile se jim podaří rozvrátit imunitní systém plodiny a prolomit ochranné systémy pesticidů nebo fungicidů. Hlavními druhy hub, které pěstujeme, jsou saprotrofové, „požírači mrtvých“, kteří se často živí různými odumřelými rostlinnými zbytky z hnojiv, dřevní štěpky nebo obilí. Houby, na kterých si nejvíce pochutnáváme, tedy lanýže, lišky nebo hříby, často nežerou mrtvou rostlinnou hmotu, ale vytvářejí složité vztahy k živým rostlinám, zejména stromům. Jak naznačujete, v laboratoři ani v terénu jsme stále ještě nebyli schopni tyto druhy spojení skutečně vynutit, což považuji za fascinující. V budoucnu by to mohlo být důležité, možná ani ne tak jako dodatečný zdroj potravy, ale jako způsob, jak zrychlit růst stromů nebo jak stromy udržet na méně úrodných půdách, pokud by navázaly vztahy s houbami, které jsou často mnohem lepší v získávání vody a živin z půdy.

Podílíte se také na výzkumu komunikace v říši hub. Jak vlastně houby komunikují, učí se a vyvíjejí?

Zajímá mě, jakou škálu forem komunikace organismy používají a jak dědictví antropocentrismu formovalo naše představy o tom, co je to komunikace. Studovat komunikaci hub je velmi obtížné. Houby vytvářejí a vnímají širokou škálu chemických signálů, ale jsme stále na počátku pochopení toho, co znamenají. Pravděpodobně se mezi jednotlivými druhy nesmírně liší. Když jsem se tímto tématem začal zabývat, předpokládal jsem, že jedná detekovaná chemická látka bude mít jasný význam, třeba „pozor, žere mě dravý hmyz“, a ostatní houby budou také obranně reagovat, například vytvářet další toxiny, které hmyz odpuzují. Teď ale vím, že nejde jen o jednotlivé významy chemických látek, ale že různé látky lze téměř gramaticky kombinovat.

Pokud jde o učení, nevíme o tom dost. Také je třeba si uvědomit, že v říši hub může být mnohem větší rozmanitost způsobů života a bytí než v živočišné říši, takže existuje poměrně málo tvrzení, jež by platila pro všechny druhy hub. Na světě jsou pravděpodobně miliony druhů, my jsme jich přitom klasifikovali jen asi sto padesát tisíc.

Michael J. Hathaway. Foto z osobního archivu

Co říkáte na názor, že kvůli klimatické změně budeme muset přejít na rostlinnou stravu? Mohly by v tom hrát roli houby?

Zajímá mě, jak může etika utvářet náš jídelníček nebo způsob, jakým zacházíme s těly jiných živých bytostí. Myslím, že je užitečné zamyslet se nad životem druhů, na nichž jsme potravně závislí, a starat se o jejich blaho, například o to, aby netrpěly v průmyslových chovech. Oceňuji také, když se ostatní přiklání k rostlinné stravě, motivováni obavami o klima. Na druhou stranu nechci, abychom si představovali, že jsou rostliny nebo houby méně živé než zvířata. Na některých místech světa, například v Indii, si vegetariáni myslí, že by se měli vyhýbat konzumaci hub, protože jsou z různých důvodů považovány spíše za živočichy než za rostliny.

V důsledku klimatických změn houby na některých místech rychle ubývají. Zároveň ale umějí využívat příležitostí a kolonizovat místa, kde se jiným organismům nedaří. Dá se říct, že se houbám daří lépe tam, kde jsou lidé, nebo je to naopak?

Houby se v mnoha ohledech o lidskou činnost příliš nezajímají. V rámci dané oblasti se druhy velkých hub, kterých si často všímáme, mohou rychle měnit, například když je les vykácen a nahrazen zemědělským polem. Jaké houby ale mohou ještě existovat v půdě pod městy, kde bylo dřív pole nebo les, nebo jak dlouho může mycelium žít pod ledovci? Ukazuje se, že téměř na každém stanovišti, dokonce i v zemské kůře pod oceánem, je spousta hub.

Jaké houby nejraději sám sbíráte a jak je připravujete?

Rád lovím „spálené smrže“ po velkých lesních požárech tady v Britské Kolumbii. Místa vnímaná jako zničená mohou mít při příznivých deštích neuvěřitelný výskyt smržů. Z vyhořelých kořenů se stávají vodorovné jeskyně, které se hadovitě zanořují do země a někdy ukrývají opravdu velké smrže. Důkladně je usuším a pak je pomalu vařím s máslem a olivovým olejem, cibulí, bílým vínem a nejrůznějšími umami dobrotami a podávám s těstovinami. Miluji také hříby, jejichž nožičky nakrájím na plátky, nasuším, dokud nejsou „kožené“, a pak je pomalu smažím na másle, až začnou karamelizovat. Říká se tomu hříbková slanina a je to lahůdka.

Michael J. Hathaway je profesor antropologie a ředitel Centra Davida Lama pro asijská studia na Univerzitě Simona Frasera v Kanadě. Zabývá se mimo jiné houbou matsutake a jejím distribučním řetězcem, který popisuje v knize *What a Mushroom Lives For: Matsutake and the Worlds They Make* (Pro co žije houba. Matsutake a světy, které vytvářejí, 2022). Věnuje se i dekolonizaci západní vědy, zejména novému pojetí biologických studií. Má vlastní webovou stránku michaeljhathaway.net.

literární procházky A2

7. října

Novopacká duchařina

s Lukášem Jiříčkou

21. října

Proluky. Libeň literární

s Janem Kolářem
a Blankou Činátlovou

11. listopadu

Malo- stranskou stopou Karla Pecky

s Janem Wiendlem
a Matějem Metelcem

za podpory:

MINISTERSTVO
KULTURY

Státní fond kultury ČR

inzerce

Ten umí to a ta zas tohle

Mykoložka, která celoživotně zkoumá vztahy mezi houbami a rostlinami, je přesvědčena, že takzvaná mykorhizní síť je ve většině suchozemských ekosystémů klíčovým jevem. Zeptali jsme se jí, proč vznikla a jak funguje. Hovořili jsme i o vzájemné pomoci mezi druhy a o tom, že organismy, které si přilíši uzurpují zdroje, postupně mizí.

MARTA MARTINOVÁ

Podzemní houbová síť byla v časopise Nature označena na konci devadesátých let za lesní internet, „wood wide web“, a známý mykolog a popularizátor „propleteného života“ hub Merlin Sheldrake dává klíčové objevy o mykorhizní síti do souvislosti s rozvojem teorie sítí a vůbec všeobecným rozšířením internetu. Nakolik je tahle metafora přesná? Přírovnání mykorhizního propojení rostlin v lese k internetu je pochopitelné zjednodušení, jakým lze složitý jev alespoň částečně popsat laikovi. Na vědecké úrovni byl koncept mykorhizních sítí nastíněn Davidem Readem a jeho kolegy, kteří se výzkumem funkcí mykorhiz v přírodě zabývali již v osmdesátých letech minulého století, první jednoduchý popis se ale objevil asi před 140 lety. O mykorhizních sítích se tedy vědělo dávno před internetem, jenže jít do lesa a ukázat na ně prstem prostě nejde. Všechna tušení musí být napřed formulována v hypotézách a ověřována vědeckými postupy. Ty vyžadují rozkrývání fází zkoumaných jevů, hledání a ověřování metod, jak mykorhizy popsat a pochopit procesy, které zprostředkovávají, a to v laboratoři, ve skleníku nebo v mikrokosmu lesa. Strom poznání se košatí a není lehké proniknout do historie oboru. U mykorhiz nejde tedy o žádný nový objev, jen se mu v posledních letech dostává popularizace.

Jak to s mykorhizami tedy celé funguje? Mykorhizní síť jsou velmi jemná vlákna hub, daleko jemnější než vlasek, která spojují navzájem dřeviny a půdu. V internetové síti dochází k přenosu informací, jež jsou vlastně kombinací jedniček a nul. V případě mykorhiz jde ale o přenos mnoha různých chemických látek, molekul živin, vody a signálních molekul. Každá látka má jiné složení, tvar a velikost a každá něco jiného v mykorhizním systému lesa znamená. Vlákna různých druhů a jedinců hub se také nemohou libovolně spojovat a látky si předávat. Nefunguje to tak, že by se potkala vlákna holubinky a bedly a vyměnili si určitou molekulu. I samotné komunikační sítě hub tedy mají své zákony: záleží na vzájemné kompatibilitě hostitelských rostlin (dřevin) a hub. K blíže tak patří křemenáče, ale klouzek pod ní neporoste. Hřib dubový těžko najdete pod smrkem. Zjednodušeně: mezi hostitelskou dřevinou a „její houbou“ dochází k vzájemné výměně živin a vody a k přenosu signálů, které jsou zprostředkovány opět chemickými sloučeninami.

Příjem živin zvnějšku a předávání asimilátů houbě je specifická aktivita v mladých kořenech rostliny, osídlených houbou – tedy v mykorhize – na jejím těsném symbiotickém rozhraní mezi buňkou houby a rostliny. Tam je houba a rostlina aktivní a tam oba partneři uvolňují a přijímají živiny. Přenášejí se ale i chemické signály, které oznamují, že se v systému

někde děje nějaký problém, který pak oba partneři mohou řešit. Jedním z nových příkladů je, že v situaci, kdy porost ožírá nějaký býložravec, dochází k signalizaci hrozby. Další rostliny, které zachytí signál, začnou v reakci na to vyrábět hořkou látku. Tyto informace jsou přenášeny i v těsném prostředí aktivních kořenů a vláken mimo mykorhizu. Skutečně prokázat, že takový komplikovaný přenos existuje, není vůbec experimentálně jednoduché. Vždy musí dojít k vysokému zjednodušení experimentu a k testování podmínek různých variant.

Kdo z tohoto spojení těží víc?

Takto položená otázka pro přírodu neplatí. V systému přírody jde o to, aby život existoval a byl možný. Mykorhiza je velmi rozšířená strategie, znamená řízenou spolupráci, která umožňuje v přírodě existenci „udržitelného života“ podle stávajících podmínek. Obecně platí, že čím je přírodní systém pokročilejší a vyvinutější, tím více vzájemné spolupráce mezi druhy v něm existuje. Existence mykorhiz je ve většině suchozemských ekosystémů klíčový jev. Proto je potřeba, aby fungovala, za nižší i za vyšší cenu ze strany hostitelské rostliny, podle podmínek prostředí. Jedině spolu mohou rostliny, houby a další živé složky žít. Dovedou se vzájemně „domluvit“ chemickou signalizací. Každý živý systém spěje do optimálního stavu, pokud je adaptován. Maximálně využívá zdroje, zabraňuje jejich ztrátám. Dostupnost zdrojů se mění, mění se i další podmínky – klima, počasí – a některé změny jsou krátkodobé, jiné dlouhodobé. Mykorhizní strategie umožňuje rostlinám přijímat limitní živiny a vodu z daleko většího objemu půdy a z větší vzdálenosti, než kam by dosáhly jejich vlastní kořeny. A rostlina za tuto „službu“ houbě splácí cukernými látkami, které dovede vyrobit při fotosyntéze. Je to pro ni i pro celý systém porostu „levnější“, než kdyby vytvářela potřebný objem vlastních kořenů. A současně bylo pozorováno, že rostliny s mykorhizou jsou zdravější. Toto pozitivní ovlivnění se vysvětlovalo tím, že houby vytvářejí jakési hormony, cytokiny, které podporují růst rostlin. Nyní jsou tyto látky specifikovány jako signální, umožňují interakci partnerů v mykorhize a regulují jejich funkce.

Co všechno tedy bylo potřeba k potvrzení existence mykorhizních sítí?

Intenzivní výzkum mykorhiz začal zhruba v padesátých letech, přičemž jejich definici a význam navrhl Albert Bernhard Frank již v roce 1885. Zavedl termín mycorrhiza, kterým označoval morfologický jev na kořenech dřevin. Předpokládal, že mykorhizy představují orgán, v němž se realizuje vzájemně prospěšná symbióza mezi houbou a rostlinou, spočívající v tom, že houba extrahuje živiny z půdy a přenáší je k rostlině. O mnoho let později se radioaktivními izotopy oxidu uhlíkatého prokázalo, že i rostlina poskytuje houbě benefit v podobě cukru. V osmdesátých letech 20. století se zjistilo, že rody hub mají odlišné morfotypy. V návaznosti na to německý mykolog Reinhard Agerer začal více studovat i vnější mycelia hub. Nápadité experimenty prováděli v devadesátých letech v Sheffieldu David Read a Roger Finlay, kteří začali využívat radioaktivně značené izotopy uhlíku k potvrzení přenosu cukrů z rostliny do mykorhiz, do podhoubí a touto cestou i do jiné rostlinky v experimentálním prostředí. Poté to bylo potvrzeno i v lesním pokusu. Aby se doložilo, že přenos je uskutečňován prostřednictvím vláken hub (hyf) v půdě, bylo nutné zabránit rostlinám, aby se spojily kořeny, ale zároveň umožnit houbě prorůstat přes jemnou síťovinu. Nebo se z osiky fotosyntézou vyrobený cukr z radioaktivního oxidu uhlíkatého přenesl do sousedních dřevin ve větší míře poté, co byla poškozena otrháváním listů. Živiny

z poškozené osiky tak byly relokovány dokonce i jinému druhu dřeviny, třeba borovici, právě pomocí vláken hub. Takto se podobně prokázalo, že jsou prostřednictvím hub funkční propojení mezi starým a mladým stromem, nebo i mezi dvěma druhy stromů.

Jak přesně dochází k přenosu látek mezi houbou a rostlinou?

Děje se to v mezibuněčném prostoru ve struktuře mykorhizy. Říkáme tomu odborně interface neboli symbiotické rozhraní. V případě ektomykorhiz se v tomhle místě buněčná membrána rostliny a buněčné membrány houby setkají natěsno, dochází mezi nimi k různým typům přenosu látek i signálů. Některé látky se transportují snadno, třeba jen ve vodných roztocích po koncentračním spádu, něco musí být aktivně transportováno za pomoci energie, někdy se využívají speciální póry s „pumpami“ pro určité látky nebo jsou tam takzvané symporty, což je případ, kdy některé živiny přibírají jiné podobné molekuly. Kromě živin jde o přenos signálních látek, které mohou být vylučovány do těsné blízkosti na povrchu aktivních kořenů a vláken hub. Houba svým chemickým signálem dává „vědět“ kořínku rostliny, že potřebuje vytvořit mykorhizu, kořinek na to složitě biochemicky reaguje, a když „poznají“, že jsou kompatibilní, houba obroste kořínke, pronikne přes epidermis do primární kůry a tam vytvoří takzvanou Hartigovu síť, která celou buňku obalí. I vytvoření mykorhizy je proces, který je řízený velkým množstvím chemických látek přes biochemii buněk zúčastněných partnerů.

Sama jste studovala hlavně odumírání horských porostů...

S kolegy jsem se zabývala poškozováním lesa imisemi, to bylo v devadesátých letech velké téma. Zkoumali jsme, jak se chovají v narušeném systému ektomykorhizy a jak acidifikace půdy a tehdy populární vápnění ovlivňuje mykorhizy. Spoluprací řady autorů, kteří tehdy studovali les z různých hledisek, vznikla knížka Dlouhodobá acidifikace a nutriční degradace lesních půd, editovaná Jakubem Hruškou a Emilem Cienicalou. Při té příležitosti, po poměrně rozsáhlém prostudování tehdejší dostupné literatury, se vyloupil i můj koncept „les jako ektomykorhizní systém“, jímž tvrdím, že v našem lese mírného pásu jsou tok živin a jejich udržení v lese přes houby propojené.

Sledovala jsem odumírající smrky na Šumavě, poškozené lýkožrouty, viděla jsem, že když opadává jehličí, tak současně odumírají i ektomykorhizy. Došlo mi, že to je vlastně opačný konec stromu: nahoře se vaří cukr a dole se vyměňuje za jiné látky. V tom odumírajícím smrčkovém lese odešlo jehličí a současně i mykorhizy. Ty nejživější a nejcitlivější procesy. Vlastní vodivá pletiva pod kůrou zůstávala živá déle, brzy však do nich pronikala vláclavka – nalákaly ji kvasné procesy živin.

Co se v takovém narušeném lese děje s živinami?

Houbová síť ve zdravém lese prakticky nedovolí, aby uvolněné živiny otekly pryč. V odumřelém lese a později na pasekách, kde je mykorhizní houby a jejich vláknité sítě v půdě přestanou zachycovat, se ze systému vytrácejí. Na pasekách se zvýší aktivita rozkladných půdních hub a jiných organismů tím, že se půda více ohřívá – organický opad se v těch podmínkách začne rychleji rozkládat a minerální živiny jako vápník, hořčík či dusík se uvolňují – ale není tu mykorhizní síť, nejsou tu stromy, které by uvolněné živiny zachytily a opět začlenily. Živiny se deštěm vyplavují a dole na povodí se objeví jejich vyšší díl v odtékajících vodě. Vše naráz odtéče, byť části látky využijí náhle vyrostlé lesní rostliny, „buřeň“, která se na pasekách objevuje. Odváželo se dřevo a nyní

S mykoložkou Annou Lepšovou o houbové síti

se odváží i klest s jinými živinami – to vše prohlubuje další acidifikaci a degradaci lesní půdy.

Oslabení lesních porostů acidifikací se projevílo i ochuzením druhové pestrosti a úbytkem v množství plodnic ektomykorhizních hub, což v osmdesátých a devadesátých letech minulého století demonstroval Rostislav Fellner na Krkonoších podle výskytu plodnic. Podobně byl v té době zaznamenán velký úbytek oblíbené lišky obecné – laboratorními pokusy bylo zjištěno, že pokud má dřevina dostatek přijatelného dusíku v půdě, nevysílá směrem k podhoubí lišky signál k vytvoření mykorhizy, a liška proto mizí. Po odsíření elektráren v Evropě se situace poněkud zlepšila, ale spád oxidů dusíku nadále poškozuje živinovou rovnováhu v lese.

Mykorhizní sítě jsou sice přítomné pořád, mohou se ale porušit právě odtěžením stromu, či dokonce velkoplošným pokácením. Pokud po odtěžení stromu, na který jsou navázány vzácné druhy hub, třeba teplomilné hříby, chybí v blízkosti soused stejného druhu, který by spolupráci s houbou převzal, tak vzácný druh houby z lesa může zmizet. Mykorhizní síť ve zdravém lese zkrátka udržuje malý živinový cyklus. V momentě, kdy člověk začne do lesa bezhlavě zasahovat, živiny z lesa zmizí. A víte, co byl největší experiment? Případ poškozených starých smrkových lešů v Krušných a Jizerských horách a jejich vápnění bez ohledu na cokoli... Vápnění sice zlepšilo pH, ale nastartovalo i rozklad opadu a živin. A protože mykorhizy a sítě podhoubí nebyly zdravé, většina živin právě odplavala.

Ektomykorhizy jsou naprosto zásadní pro existenci lesa. Kdyby v našich lesích ektomykorhizy nebyly, tak nebudou ani dřeviny – všechny jehličnany, buky, duby, břízy. Snad kromě výjimek, jako jsou například jeřáby, jasany a jilmý.

A teorie, že houby pomohly řasám opustit moře, skutečně platí?

Vědci se dnes skutečně přiklání k tomu, že zmíněná arbuskulární mykorhiza hrála zásadní roli v přestupu rostlin na souš a houby vystoupily na pevninu společně s fotosyntetizujícími organismy, zelenými řasami a sinicemi v ordoviku před 460 až 455 miliony let.

První mykorhizní houby, Glomeromycota, byly ty arbuskulární. Jsou doloženy u předchůdců plavuní a kapradorostů a pocházejí z hub, které žily v dostatečně vlhkém prostředí. Nyní jsou známe asi u tří čtvrtin ze všech druhů rostlin. Mají jen trubicovitou stélku, nemají na průběhu vlákna přehrádky, takže jsou zranitelné, hrozí jim únik protoplazmy a snadno kolabují. Nemají komplikovaný metabolismus, neumějí rozkládat složitější látky, protože ve vodě, odkud vzešly, už živiny rozpuštěné obvykle jsou. Tyto houby samy o sobě však na suchu také dlouho nepřežijí.

Ektomykorhizy u dřevin jsou evolučně mladší. Objevily se v evoluci asi pětasmětkrát. Právě až na souši se selektovaly skupiny hub (podříše Dikarya), které mají přehrádky a dvě jádra v buněčných segmentech. Patří k nim houby stopkovýtrusné (hříby) a vřeckovýtrusné (smrže). Ne že by jejich vlákna protoplazma nemohla vůbec proudit, ale jsou odolnější proti poškození, mají i pevnější buněčné stěny s chitinem. Tyto modernější houby představovaly obrovský evoluční boom. Byly schopné prorůstat pevným substrátem, do dřeva, opadem. Mohou vytvářet i různé typy plodnic. Tohle všechno ty první, arbuskulární houby nedovedou.

Říkáte, že k tomu došlo v ordoviku, dá se ale identifikovat kde?

Šlo zřejmě o členitá pobřeží, kde se střídala mokrá, vlhká a suchá místa. Každé prostorově proměnlivé prostředí dává šanci pro výskyt více druhů organismů než jednotvárný terén, to platí i dnes. Ve vysychavých terénech tedy mohlo dojít k nesčetným případům kontaktu hub s řasami či sinicemi, z nichž

mohly být některé úspěšnější a přežít útrapy tehdejší souše. Když se tehdy z vodního prostředí dostala ničím nechráněná řasa do sucha, nemohla přežít. Tehdy na souši nebyla žádná půda, jen surový zvětralý horninový substrát. Řasa tam byla vystavena slunci, vysychání či poměrně extrémním změnám teploty. Ale houby mají jinou zásobní látku energie než řasy a ta látka – glykogen – zamezuje vysychání buňky. Glykogen je zásobní látkou nejen u hub, ale i u živočichů (u rostlin to je obvykle škrob). Proto houbové spory dokážou vydržet i deset let v suchém prostředí, jak to známe třeba u dřevomorky. Díky „kabátku z houby“ je pak rostlinná buňka chráněna proti vyschnutí a změnám teplot a ve chvíli oživení má systém zásobu energie z glykogenu. Řada hub má také schopnost produkovat pigmenty typu melaninu a ukládat ho do buněčné stěny. Tím je protoplazma v buňce chráněná i proti UV záření. Houba se tedy dala do party s řasou nebo sinicí, které jí poskytly cukr z fotosyntézy, a ona jim zase nabídla ochranný kabátek s melaninem. Sinice navíc mohly dodávat společenství dusík, které dovedou fixovat ze vzduchu. Společně ten přechod na souš postupně zvládly, vzájemně si pomohly.

Rostlinám tedy houby poskytly ochranu před velmi nepříznivým prostředím, nedostaly toho houby ale na oplátku vlastně málo?

Příroda nekalkuluje, vývoj se odehrává podle zákonů termodynamiky. Jde po nejekonomičtější linii, která zároveň vede k co nejvyšší rozmanitosti v daných podmínkách. Ve vývoji se také stane, že organismy, které si příliš uzurpují zdroje, jsou nestabilní a postupně zmizí. Houby i rostliny především dostaly v nových podmínkách obrovskou příležitost pro další rozvoj při osídlování souši a k růstu druhové rozmanitosti, která je zárukou udržitelnosti života na Zemi – ve smyslu „ten umí to a ta zas tohle“.

Houby narušují odumřelé rostliny v procesu extracelulárního trávení, laicky řečeno: mají žaludek venku. Vylučují enzymy do svého bezprostředního okolí a tím si „natráví“, co potřebují. Lignikolní houby, tedy ty, co žijí na dřevě, musí samy rozkládat celulózu nebo lignin, aby získaly cukr, a to je enzymaticky a energeticky docela náročné. Ektomykorhizní houby mají po svých lignikolních předcích enzymatické systémy, kterými uměly dřevo rozkládat, do určité míry zachovány, ale jejich příslušné geny spí. Když je ale potřeba, jsou stále schopné odpovídající geny spustit a potřebné enzymy vyrobit. Z nahromaděného opadu a humusu v půdě dovedou „vyzobávat“ dusík. A tím vylepšují výživu i dřevinám.

Jak dlouho trvá ten vztah mezi rostlinou a houbou?

Jednotlivé mykorhizy netrvají věčně. Ektomykorhizy fungují několik týdnů až měsíců, jejich rozvoj odpovídá dynamice cyklu dřeviny a růstu kořenů. Ale erikoidní mykorhizy se obměňují už po týdnu nebo po dvou. Rostoucí mladý kořínek je plný cukru, a pokud dojde k vytvoření mykorhizy, dostane ho od něj v první fázi víc houba, ta se rozvine a postupně osidluje potřebný prostor v půdě. Ze začátku zkrátka víc živí rostlina houbu, aby houba narostla. Pak nastává vyvážená fáze, kdy houba dodává rostlině z půdy živiny a vodu, nakonec mykorhiza stárne a houba v mykorhize odumírá. Houbové struktury však v mykorhizách nikdy nevlezou do vodivých pletiv rostliny, jsou jen na povrchu kořene. Je nutné mít na paměti, že za celým procesem vzniku a stárnutí mykorhiz je systém řídicích procesů, založených na bázi systému „signálních“ molekul, které do systému vnášejí informace o podmínkách prostředí, o potřebě vytvořit mykorhizu a nakonec jakési konstatování, že funkce vypršela a struktura zestárla.

Mykorhiza se tak jeví jako velmi dynamický systém. Strom má v různých obdobích

roku různý počet vznikajících, přetrvávajících a odumírajících mykorhiz. Mykorhizy v suchém období zanikají, ve vlhkém období se obnovují. Ostatně stejně jako v celém systému lesa je mnoho proměn, počínaje proměnami mykorhiz v souvislosti s celkovým vývojem lesa, s ročním vývojovým cyklem stromu, s počasím a s dostupností živin v půdě.

Každopádně houby jako celek jsou velmi adaptabilní a na své prostředí geniálně přizpůsobené. Druhá skladba hub se pak mění s proměnami vnějších podmínek. Proto je vlastně nutné, aby v krajině byla různá prostředí, která umožní přítomnost celého druhového spektra mykorhizních hub, ale i hub z jiných ekologických skupin. Pak v podmínkách ohlašovaných změn klimatu bude větší šance na adaptaci lesních porostů. To samozřejmě platí nejen pro houby, ale i pro rostliny, respektive dřeviny, pro půdní bezobratlé živočichy a pro bakterie – ti všichni mají své poslání ve fungování lesa.

Anna Lepšová (nar. 1953) vystudovala Přírodovědeckou fakultu Univerzity Karlovy, pracovala v Karlovarském muzeu, v Ústavu ekologie krajiny AV ČR a na Biologické fakultě Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích vyučovala mykologii a ekologii hub. Od roku 2005 je výzkumníci hub a lesa na volné noze, prosazuje respekt a odpovědnost vůči přírodnímu světu. Svě texty uveřejňuje v českých i zahraničních odborných časopisech a sbornících, je mimo jiné autorkou publikace *Houby jako elixír života* (2004) a vede poradenské stránky mykologie.net. Přispěla do knihy *Tři svíce za budoucnost* (2012) nebo *Ekologie lesa* (2023).

Anna Lepšová. Foto Marta Martinová

LETNÍ POPELKA

Nové básně Martina Pocha vznikly za dlouhých letních večerů. Najdeme mezi nimi groteskní zásvětní vizi, ironické koláže i povědomé obrázky z periferie světa. Básník svou aktuální tvorbu vybavil následujícími klíčovými slovy: #horko, #cinani, #tradice, #socialismus, #smrt.

Komentář ke Slavínu
„Národy nehasnou, dokud jazyk žije.“

Dřív než se rozpustí nejtenčí struska arktického ledu,
mateřské mléko vyschne a zbude jen v hrudích
odvážných reků.

Z krypty se ozývá neartikulované vrkání.
Jazyk se lepí na všechna patra, myslí,
že všechno ví.

To chce klid, věčný klid.

Výheň civilizace
Při velké potopě zůstanou na živu čtyři.
Seznámí se v troskách záchranného člunu.

Domovem se jim stane útes,
kde tulení tradičně vyvádějí nová pokolení.

Shodou okolností – všichni životní ztroskotanci:
Dvě tvarohové paničky z Bošilce
a dva (soudě dle hmatových fousků)
snědí, fluidní samci zřejmě z Maghrebu.

Jaká ironie! šeptá první žena druhé
a blaženě se ovine vějířem ratolestí.
Druhá první olízne ret: Při vši té bídě!
Budeme jim říkat Noe a Ďábel.

Co udělají pro záchranu lidstva?
Domluví se rozumně jako v té scéně s hadem
z Výměny manželek?

Šukej mě jako tuleně!

Zase ta noc
Moře se uklidnilo,
člověk se nakonec
usmířil s přírodou.
Na voru z plastů
vplula do dálnic
neonová Tesla.

Horká letní noc
Konečně taky jednou
v tý naší
upocený čtvrti
nějakej noční život
ne lezrověj muž ani zfetovanej zajíc
ani svit čelovky vybírače popelnic
jenom
dva chlapi od rodiny

Jeden s badmintonovou pálkou
vystřeluje košík do vejšky
moc mu to nejde, ale zkouší to
druhej dřepí v otevřenym kufru
a prostě tak pozoruje toho prvního
mírně zaklání hlavu a houpe nohama

Hudba z dodávky příjemně svrbí
nikoho neruší, naopak vábí
půjdu si s nima hodit
nebo je čas spát?

Je horká letní noc v kraťasech
ty basy k ní tak nějak patří
sousedka heká

Pás a stezka
Poloprázdný autobus od Lihovaru.
Přede mnou sedí dva Číňani.
Přestože cestují ve dvou,
nesedli si na dvojku,
dělí je ulička.

Jako by jeli čtyři – dva hmotní uprostřed,
dva nehmotní u oken.

Nepohnutě
jako dva staří manželé, kteří už si všechno
řekli
kromě provozních věcí.

Hovoří, ani se nehnou.
Připadám si jak v kabinetu kuriozit,
když jako u vytržení,
pozoruju ty jejich vzpřímené,
krátce střižené hlavy,
souměrné boltce a upravené límce,
rovná ramena, pevně šije.
Ústa si představuju jako práh,
kde se soustřeďuje všechno,
co nestačilo zkamenět.

Jenomže teď
se jedna ruka prudce vytrhne,
tak mocně a pudově,
že i bláznivá žena na trojce ztichne.
Ruka vystřelí, vykloubená ztuhne
a potom ochabne.
Zbytek těla po celou akci spí.

Vlastně ne,
s hlavou se něco děje:
opožděně, pomalu, možná umírněně
se natáčí k druhému Číňanovi,
jen aby se setrvačně vrátila do výchozí polohy.

Něco se zjevně chystá:
druhé se zmocňuje promluvy.

Jedeme dál,
ti dva ve svém sonorním koridoru,
já za nimi,
volných míst přibývá
i kabina řidiče je prázdná,
tenhle autobus je autonomní.

Dávám znamení,
vystupuju Ve Studeném.
Čeká mě výkon práce:
civění do monitoru, bolest zad
a dlouhé mlčení.

Ucho 2
Tak co si dáme?
Nic tu není.
Zajeď pro čínu, a když už tam budeš, vezmi...
Zabil jsem Einsteina, pánové.
Tvarohovýho mrože!
Kdopak to mluví?
Netflix?
Jestli si mám připadat bezpečně,
tak jedině v SUV.

Znáš tu scénu z Mlčení jehňátek?
Děti jsou u babičky...
Kam jsi ukrýl ty démanty?
Děda na tý fotce vypadá jak transka.
Ukaž!
Prej že to máš pod kontrolou!
To není čína, to je guláš!
Taky máš ten pocit svěžesti?
Že tu s náma někdo je?
Dej si to na wishlist.
Pane Huml, já se tady bojím!

Ucho, piš si!
Halo, haló?
Slyšte, slyšte!

Malá půlnoční pro ateisty
A zase se snažím uvidět za roh,
co bude po smrti.

Točím se v kruhu odvozených příčestí,
v němohře světla a tmy,
dokud se znova neuklidním
vývodem z předků.

Jediné,
co si dokážu matně představit,
je hudba:
proměnit se v ní
tak jako ta kapří hlava.

Získat skutečnost vibrace,
která opouští hlas,

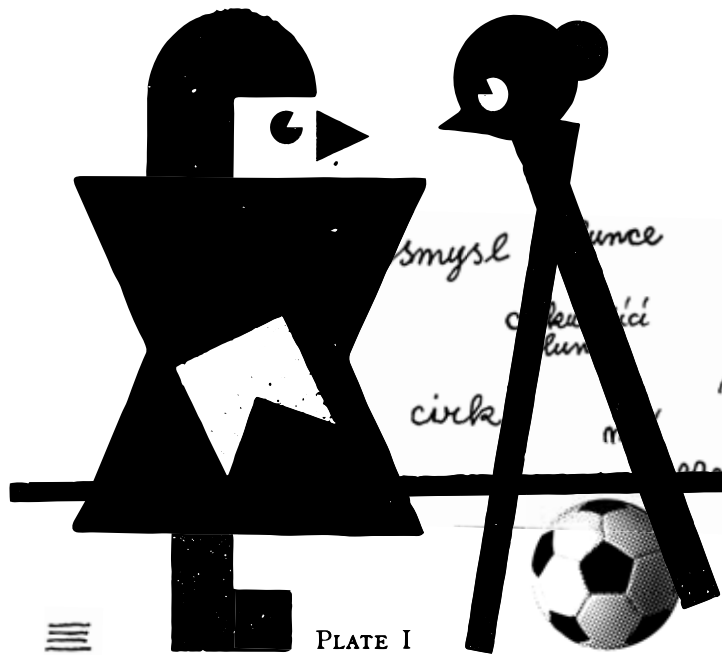

PLATE I

**nám. Mikuláše z Husi,
& Truhlárna, Tábor
sobota 9. září 2023**

**Baobabí léto
— celodenní festival
pro děti & jejich rodiče**

**Knihy & jejich
autoři, divadla,
výstavy a dílny**

Baoléto podpořili: Jihočeský kraj,
Nadace Miroslava Šaška, Czechlit,
Husitské muzeum, Tiskárna Protisk,
starosta města Tábora a mnozí
táborští občané... děkujeme!

Martin Poch

Čeněk Folk: Bez názvu, 2017

a
jako nahodilý zárez sekery do dřeva
cestuje bez vědomí.

Zbavit života, hlavu nechat?

Jmenovky na zvoncích
Procházka, Svoboda, co víc si přát?

(bez názvu)

Chodí městem,
kde na jednoho obyvatele připadá jedna ulice.
Nevídí se, neslyší se,
virtuálně přítomní
v mase, kostech.
Jejich mazlíčci se venčí v bytě,
v domácí mučírně.
Ale venku je tak krásně!
I když hoří tma.

(bez názvu)

Když mě někdo nepřeberně sere, představuju
si ho v situaci, kdy se realizuje. Relaxuje, dělá,
co ho baví, nebo je tam, kde to zbožňuje, nej-
spíš doma nebo na rybách. Tak do mě vchá-
zí láska... a je to pan Procházka, náš správce.

(bez názvu)

Staré dobré ruční práce,
dílny, technická výchova, pěstitelství, práce
na pozemku, vaření, sobotní brigáda...

Staré dobré chytré technologie
jako tělesná paměť, mizní uzliny, telepatie,
uhlířina, onanie bez použití končetin...

A monitor jako tribuna

Zbourat prase

Videochat

Foodora

Z knihy přání a popela
(Svěrákovi)

Vývodem z předků
přicházíme na svět mrtvých.
Nestačíme se divit,
co už tady všechno mají.

Namísto přívozu pěší lávku,
potrubní poštu přání a něžností,
vysokorychlostní steampunk,
týdenní pracovní dobu čtyři minuty,
realizované projekty Davida Černého,
pratetu Fanutu, co všem na odiv dává
toho Žida, co si ho tak spořila ve sklepě,
ale i Hitlera v krabičce cucavých kondomů
s vroubky,
humanitní vědy (zde i sexuologie), na které
si můžete šáhnout i tam dole,
prostituty s encyklopedickými znalostmi
dodavatelských řetězců a pietních aktů,
trh s šedým masem a pro vegany větrové
bonbóny Las Vegas,

Průhonický park,
lovecký zámeček s trofejemi všech myslitelných
i nemyslitelných ohlávek a chomoutů,
waterboarding coby nástroj ke koitu,
velkého bílého, co nekouše, neslintá,
nepelichá,

dokonce i turecký záchod, co hraje
český death metal

a trap
a taky bombardón na parádu
a Pochod Radeckého na chodbě
atd. atp.

Jednoduše
socialismus bez přívlastku.

Jo,
ale kde složíme hlavu?

Holt budeme čist jména na zvoncích:
Svoboda, Procházka, Prochasko...
A čekat na zásah proudem.

Hotel Olympik.
Plně obsazeno, zabručí recepční hermetik,
ale samozřejmě se můžete volně procházet
zdmi.

V jednolůžkovém kupé bivakují celé autobusy
turistů ze vzdálených, již zaniklých planet.
Z hovoru dvou tet vyčteme, že čekají
na vízum a nepodmíněný příjem.
Joj, asfodel, olizují se.
Probdít prý můžeme v cukrové vatě, která je
afrodiziakem i trvalou v jedné osobě.

Taky bych něco zakousnul,
překvapil nás hlad.
V lobby sice chrčí pranamat,
jenomže nemáme oboly
a kartičku pojištění to nechce brát.

Zkuste to v závodní jídelně,
poradil zběhlý funebrák,
co zaživa jezdil boltem
ve zlatém dole.
A taky že jo,
v kantýně Pentagon jak na letáku ze 30. let:
čtyřicet tisíc buržoustů u jednoho stolu
ukusuje ze společného hot dogu.

Ale všichni jsou zdá se sytí a dobré myslí.
A víš proč, mladej? haleká na mě
dozorčí žebrák se streetpaperem na zádech
(na titulce Strana).
Páč přání je voctem myšlenky
a teď padej!

Martin Poch (nar. 1984) je básník, pracuje
v oblasti vzdělávání. Naposledy publikoval
knihy Poltergeist a Strana (obě v roce 2021).

Architektura v kontextu

O Galerii Jaroslava Fragnera a pracovních podmínkách architektů

S novou ředitelkou Galerie Jaroslava Fragnera Karolínou Pláškovou jsme hovořili o tom, jak dnes nejlépe vystavovat architekturu a jak se mění podmínky práce v oboru. Jak to, že je v Česku tak obtížné založit odbory, a proč architekti neradi spolupracují?

ALŽBĚTA MEDKOVÁ

Od letošního roku vedete výstavní prostor zaměřený výhradně na prezentaci architektury. Jak by měla Galerie Jaroslava Fragnera (GJF) pod vaším vedením vypadat?

Mým cílem není vystavovat panely s popisy a fotografiemi budov, ale spíš vybírat témata, která pojímají architekturu v širším kontextu. Například současná výstava Architektura jako práce tematizuje, jak architektura vzniká. S online nástroji, které dnes máme, s weby nebo sociálními sítěmi, které jsou dostupné všem, mi přijde zbytečné architekturu prezentovat tradičními způsoby. GJF nemá žádné vlastní sbírky, které bychom mohli vystavovat, ani kapacity na vlastní kurátorování, proto mám v plánu připravovat výstavy s dalšími subjekty. Chtěla bych navázat na to, co jsme dělali s bývalým děkanem brněnské Fakulty architektury Janem Kristkem v Prostoru pro angažovanou architekturu. Líbí se mi také koncept vídeňské galerie Magazin, kde expozice nespočívají ve vystavování objektů, ale v prezentování určitého tématu skrze architekturu jednotlivých výstav. Neplánuji proto pořizovat do galerie nějaký výstavní systém, který bychom neustále recyklovali, protože nechci determinovat uspořádání prostoru. Chtěla bych, aby autoři vymysleli pro každou expozici novou koncepci. Také mám dojem, že na samotné výstavy nechodí zas tolik lidí. Proto bych ráda vyhradila větší prostor doprovodnému programu, v němž bychom se mohli hlouběji věnovat tématům spojeným s probíhajícími výstavami.

Předpokládám, že vaše koncepce se odvíjí i od současného trendu, který architekturu neomezuje jen na stavění krásných domů, ale zahrnuje do ní i širší kontext, jenž se při tradičním vystavování může vytrácet.

Je to tak. Lidé se mě občas ptají, kdo je cílovým publikem GJF. Vzhledem k tomu, že jde o galerii architektury, nabízela by se odpověď, že architekti, ale na základě zkušeností z Galerie architektury Brno vím, že architekti přijdou na vernisáž dát si víno s jinými architekty, jinak ovšem na výstavy moc nechodí. Pro širokou veřejnost je mnohem stravitelnější, když vidí fotky a obrázky, a takové výstavy jsou populární. V mém pojetí ale otevřít se širší veřejnosti znamená prezentovat architekturu v kontextech. Tak vzniknou přesahy do mnoha dalších oborů, což může přitáhnout další skupiny návštěvníků. Když jsme například dělali v Brně výstavu o bydlení – tedy o tématu, které se týká všech –, mohli jsme jednoduše jen vystavit fotografie povedených realizací. Pak bychom ale zůstali v estetické rovině a neměli možnost zohlednit třeba to, kdo je investor a jaké jsou jeho záměry.

První výstava GJF pod vaším vedením se jmenuje Architektura jako práce. Tématu pracovních podmínek se věnujete dlouhodobě. Změnilo se něco za posledních několik let, kdy se o této problematice více mluví?

Když jsem s tímhle tématem v roce 2017 začínala [viz recenzi výstavy Drazí architekti v A2 č. 13/2017], přišlo mi, že řada lidí vůbec neporozuměla, proč se mu věnuji. V roce 2019 ale vyšel rozhovor s předsedou České komory architektů Janem Kaslem, v němž zazněly pro řadu lidí problematické teze. Stal se podnětem pro setkávání a další aktivity především mladých architektek a architektů a také pro průzkum pracovních podmínek v oboru. V roce 2021 jsme si s Janem Kristkem řekli, že se téma posunu-

A jak se proměnila situace v Česku?

Je to rozhodně téma pro čím dál větší počet mladých lidí. I u nás se začaly na univerzitách zavádět ombudsmanské pozice a objevila se například iniciativa studentů a studentek architektury Neklikej a spi, usilující o změnu studijních podmínek. Přístup České komory architektů ovšem vzbuzuje dojem, že z nevyhovujících, prekarizovaných podmínek se může kdokoli vymanit tím, že se osamostatní. To ale řeší problém jen na individuální rovině, a ne systémově. Nevhodné

Karolína Plášková. Foto Jan Stuchlík

lo a začalo rezonovat i na české architektonické scéně, a že bychom se mu tedy mohli začít znovu věnovat. Samozřejmě ale reagujeme také na to, co se děje ve světě, což je patrné i na současné výstavě v GJF. Zmínila bych aktivity britského kolektivu Architectural Workers (původně Workers Inquiry: Architecture), jehož činnost považuji celkem za průlomovou, i když už předtím existovalo třeba The Architecture Lobby v USA, nebo další britskou grassrootovou organizaci Future Architects Front. Důležitá je kniha Marisy Cortright Can This Be? Surely This Cannot Be? Architectural Workers Organizing in Europe [viz rozhovor v A2 č. 10/2022]. Jedná se sice stále o menšinové aktivity, na druhou stranu se i díky nim toto téma dostalo na akademickou půdu a rozpoutaly se diskuze o uplatnění mladých lidí nebo o hierarchických vztazích. Začaly vznikat pozice univerzitních ombudsmanů a ombudsmanek nebo komise pro genderovou vyváženost a situaci architektek na trhu práce. Jeden z představitelů zmíněných iniciativ byl dokonce zvolen prezidentem Royal Institute of British Architects, nejlivnější profesní organizace v zemi.

podmínky se často přenášejí na další spolupracovníky. Potýkáme se s velkou variabilitou názorů, jak tyto problémy řešit. Máme se stávat členy komory a pak usilovat o lepší pracovní podmínky? Nebo je lepší proti ní bojovat? Anebo máme dělat školení na univerzitách o tom, jak si říkat o větší honoráře? Nebyli jsme zatím schopni najít konsensus a soustředit se na jeden aspekt, kde by bylo možné něčeho dosáhnout.

Tradiční odpovědi na špatné pracovní podmínky je založení odborů. Je u nás reálné založit architektonické odbory? A má to vůbec smysl?

V první řadě je problém, že už samotné slovo odbory u nás vzbuzuje odpor. A obecně jakkoli kolektivní snahy. Architekti mají navíc tendenci vnímat sami sebe jako individuální génie a jsou k tomu často vedeni už na školách, kde projekty zpracovávají samostatně a je v nich podporována soutěživost. Všeobecně mi tu chybí solidarita. Když budeme usilovat o něco společné, můžeme z toho profitovat všichni, zatímco když budeme bojovat každý sám za sebe, ničeho nedosáhneme.

Někdo možná dostane lepší zakázku a víc peněz, ale stejně bude pořád v prekarizované pozici. Mentální nastavení architektů je bohužel takové, že zpravidla nevidí důvod, proč se o něco snažit společně.

Silným argumentem proti odborům je také fakt, že jsou primárně určeny zaměstnancům, zatímco architekti pracují většinou na volné noze. Spousta lidí navíc působí v malých ateliérech s takřka rodinnou atmosférou, kde sice všichni mají živnostenský list, ale pracovníci si tam můžou připadat jako součást týmu. Když fungujete v takovémhle prostředí, ani vás mnohdy nenapadne se bouřit nebo si říct o víc peněz, protože se můžete cítit spoluzodpovědní za rozhodování a chod týmu. Nedávno třeba byla snaha o založení odborů v americké pobočce světoznámého norského ateliéru Snøhetta, nakonec se to ale nepodařilo. Takové velké firmy mají prostředky na právníky, kteří přesvědčují zaměstnance o tom, že pro ně není výhodné zakládat odbory. Vím o Bernheimer Architecture, jedné poměrně malé firmě ve Spojených státech, kde byly odbory založeny, přestože tam i podle samotných zaměstnanců panovaly celkem dobré pracovní podmínky – její šéf ale myšlenky odborů fandí, a tak je podpořil.

Klasický vztah zaměstnavatel–zaměstnanec by ale teoreticky pro založení odborů neměl být problém – viz například zakládání odborů v platformách typu Wolt...

Ano, padaly třeba návrhy na založení spolku, jehož členové budou přispívat na chod a zvolí si představitele, kteří budou placeni za to, že se budou těmto tématům věnovat. Tak to funguje v Británii, kde nemají odbory v jednotlivých firmách a ateliérech, ale existuje tam odborářská iniciativa, na kterou se mohou jednotlivci obracet a která jim poskytuje právní a finanční pomoc. Na podobném principu u nás působí například Spolek Skutek pro výtvarné umělce a umělkyně.

Ze zahraničních inspirací zmiňujete nejčastěji Velkou Británii. Jaká je ale situace v okolních zemích?

Přiznám se, že se v dění v sousedních zemích tolik neorientuji. Podobné iniciativy jako v Británii vznikají v Německu, jinak vím spíš o individuálních aktivitách, třeba na bázi akademických diskusí. Například v Polsku vyšla kniha Agaty Twardoch o historii a postavení architektek, nejsem si však vědoma, že by tam vznikalo nějaké širší hnutí. Ale i Future Architects Front z Velké Británie tvoří jen dva lidé, ovšem daří se jim vyvíjet účinný nátlak. V Rakousku, kde žije a působí hodně lidí s vazbami na východní Evropu, se to také řeší na univerzitní půdě. Ostatně i Marisa Cortright se přestěhovala do Chorvatska a začala mapovat východoevropskou scénu.

Karolína Plášková (nar. 1991) je urbanistka a kurátorka. Dlouhodobě se zabývá etikou a pracovními podmínkami v architektuře, tomuto tématu věnovala sérii výstav Drazí architekti... Podílela se na výstavním programu a přednáškových cyklech pořádaných Galerií architektury Brno ve spolupráci s FA VUT (například Andi Schmied: Soukromé výhledy. Panorama výškových budov na Manhattanu nebo Gabu Heindl: Městské konflikty – Manifest bydlení). Od letošního roku je ředitelkou Galerie Jaroslava Fragnera v Praze.

Fico sa vracia

Nešťastie interpretácií predvolebných prieskumov

Aby člověk dokázal vysvětlit údaje předvolebních průzkumů na Slovensku, měl by být obeznámen především s politickou érou Igora Matoviče. Pravděpodobný návrat Roberta Fica totiž nelze interpretovat na základě historizujících úvah plných stereotypů.

ZUZANA KEPPOVÁ

Najneskôr so začiatkom invázie na Ukrajinu sme si všimli, že Kremeľ obľubuje hovoriť o Anglosasoch a Slovanoch. Že namiesto moderných štátov, organizácií a zmlúv si vytvoril fantasy fikciu, kde pradávne kmene bojujú v osudových bitkách. A chýbajú už len špicaté uši a drôtené košele. Vieme, prečo to robí kremelská posádka. O to viac prekvapí, keď sa táto perspektíva objaví v našom regióne a ponúka sa ako výklad čerstvých prieskumov pred slovenskými parlamentnými voľbami.

Matovič, Heger, Čaputová

Nedávno vyšla v časopise Respekt esej, ktorá sa v súvislosti s týmito voľbami pýta legitímnu otázku „co dnešní politické povědomí Slováků utvářelo“. Rýchla odpoveď by bola, že trojročná skúsenosť s vládou zmeny najmä v réžii Igora Matoviča, ale potom aj Eduarda Hegera a napokon, bohužiaľ, aj Zuzany Čaputovej. Nie že by opozícia tíško šúchala nohami a čakala na zásah polície, ako im to poradil víťaz volieb z roku 2020 Igor Matovič. Tiež má svoj podiel pri formovaní dojmov z politickej prevádzky, ale aj z pandemickej nadúmrtnosti. Avšak dnes už musia aj väčší optimisti konštatovať, že politicko-spoločenský kapitál nahonobený na námestiach pri protestoch po smrti Jána Kuciaka a jeho družky Martiny Kušnírovej bol premrhaný najmä samotnými užívateľmi moci a správcami štátu.

Ak sa teda Robert Fico stavia na obranu poriadku a vyvoláva nostalgické spomienky na vlastné vládnutie, nachádza ochotné uši pre túto ponuku. Pomáha mu súbeh kríz, ale ich riešitelia sa išli potrať, aby bol výsledný umelecký dojem z politickej prevádzky chaotický. Čo v čase neistôt inflačných aj geopolitických nepomáha k dôvere v politiku ako správu vecí verejných. Ťažko sa teda čudovať, ak takýto výkon odpadne od chuti a niekto sa nebudaj zamyslí, že by si prial naspäť skúseného Roberta (toto oslovenie si vymyslel sám).

Ak teda bol pred voľbami 2020 elektorát Smeru zneistený dianím v spoločnosti a otrasmi v strane – Peter Pellegrini na tomto vzopätí založil po voľbách vlastnú stranu Hlas a zobral si tú umiernenejšiu časť elektorátu Smeru –, tak teraz je tábor hodlajúci naspäť inštalovať Fica plný sebavedomia a namotivovaný vziať si krajinu naspäť.

Áno, Robert Fico využíva aj trumpovské motívy, aj mierové kremelské noty, aj pripomína elektorátu covidový chaos a lockdownový útlak. Straší progresívcami, ktorí podľa neho nie sú dost pronárodní a hája cudzie – a tiež menšinové – záujmy. To posledné je jeden z najstarších motívov, ktorý sprevádza slovenské politické vedomie od jeho rozbresku (Jahelka, 2022).

Napriek tomu, že po vysvetlení skutočne netreba chodiť ďaleko, sa pri rozplietaní slovenskej politickej súčasnosti autor respektového článku nechal nasmerovať sociológom Michalom Vašečkom k objavovaniu dávnej minulosti, ktorá predchádzala vôbec vzniku moderného národa na tomto území, o našej štátnosti nehovoriac.

Bez rozumu

Marek Švehla sa teda úplne vážne v predvolebnej eseji pýta: „Vraťme se na začátek, teda k tomu, kde se Slováci vzali.“ Nasleduje Vašečkov prst ukazujúci do raného stredoveku k Cyrilovi a Metodovi, a keďže je naozaj dôsledný v pátraní po tom, ako vysvetlí návrat

Kresba Veronika Dub

Roberta Fica, stopuje spoločenské pohyby až k sťahovaniu národov.

Šéf Smeru si môže blahoželať, že rozkýval domácu i susednú analytickú komunitu do tej miery, že celkom prišla o rozum aj zmysel pre mieru. Dôvody pre jeho návrat hľadá v hlbokej kolektívnej psyché, ktorú stopuje do čias takých dávnych, že si to šéf Smeru naozaj vôbec nezaslúži. Nie je vyjadrením žiadnej národnej esencie či hlbokých ezoterických potrieb nášho ľudu podrobiť sa silnej charizme a upustiť od racionality.

Jednoduchý test, prečo tomuto tak nie je, si môžeme urobiť pohľadom na iné miesta Európy, kde sa zrealizoval neblahý volebný výsledok. Azda by sme len nebrali vážne, keby sa niekto

pustil do vysvetľovania brexitu trebárs normanskou inváziou v roku 1066 či pobytu fašistov vo finskej vláde ugrofinskou mentalitou.

A čo ak sa na jeseň zložiť koalíciu pošťastí lídrovi progresívcov Michalovi Šimečkovi, keďže jeho strana je dnes v prieskumoch druhá? Zmení to náhle spôsob, akým sme nabádaní k čítaniu najstaršej histórie podmieňujúcej vraj volebný výsledok v prvej polovici 21. storočia?

Finálne konštatovanie Švehlu, ktoré sa opäť opiera o autoritu Michala Vašečku, že Slováci majú problém s modernitou a vlastne nežijú v súčasnosti – trebárs oproti Českej republike – je vyslovene paradoxné. Práve metóda čítania prieskumových stĺpcov na podloží dávnej – sčasti mytologizovanej – histórie je gestom odmietnutia modernity.

Akoby sa výlučne Slováci riadili vo voľbách hlbokým vedomím z dávnych čias a ako námesačníci pochodovali k urnám ťahaní charizmomou vodcu. Tak ako kremelské fantasy zbavuje menšie národy kontroly nad svojím bytím a vkladá ich do väčšieho plánu osudnej civilizačnej zrážky, tak tento výklad oberá Slovákov o účasť na modernom svete, v ktorom sú občanmi a robia rozhodnutia.

Porovnanie s kremelským slovníkom a taktikou je isto príkre, autori sa možno aj urazia. Avšak rétorická degradácia modernej spoločnosti na kmeňové spoločenstvo sa s ním rýmuje.

Isto, predstava vládnutia Smeru trebárs s účasťou Hlasu a SNS, ako to naznačil marketér Fedor Flašík, nenadchýna. Skutočne môže zastaviť očistu štátu, naštartovať vendetu voči tým, ktorí sa o ňu pokúsili, a vytrhnúť Orbánovo Maďarsko z osamelosti v téme nepomáhania Ukrajine. No aj neblahý a neželaný politický vývoj sa dá vysvetliť bez degradácie (spolu) občanov na večných nositeľov mýtického civilizačného konfliktu z raného stredoveku.

Takýto výklad nás vymkýna zo západnej modernity a paradoxne vrhá k bránam imaginácie Kremla. A to sme asi nechceli, že?

Autorka pracuje ako redaktorka a komentátorka deníku SME.

par avion

Z RUSKÝCH MÉDIÍ VYBRAL ONDŘEJ SOUKUP

meduza

Nejdiskutovanějšími texty na ruských sociálních sítích byly nejspíše materiály týkající se Jeleny Kostjučenkové. Teprve pětatřicetiletá novinářka dnes již zakázaného listu Novaja gazeta toho má za sebou víc než dost. Slávu jí získaly reportáže z prostředí banditů, prostitutek, ale třeba i brutálních léčeben pro mentálně postižené. **Vždy působila, jako by neměla pud sebezáchovy, a do všeho šla naplno. Byla jednou z úplně prvních ruských žen, která se otevřeně hlásila k lesbické orientaci, což v machistické ruské společnosti není nic jednoduchého.** Hned na začátku války se dostala do okupovaného Chersonu, tam zjistila, kde je věznice, v níž jsou vyslýcháni a mučeni Ukrajinci, posbírala jejich svědectví, následně obešla ruské checkpointy a opět se vrátila na území kontrolované kyjevskou vládou. V posledních měsících o ní ale nebylo příliš slyšet. Důvody vysvětlila v článku s titulkem „Chci žít. Proto píšu tento text“, který vydal server **Meduza** 15. srpna. Popisuje v něm,

jak se po Chersonu chtěla dostat do obleženého Mariupolu. Ovšem z několika stran se dozvěděla, že už na ni čekají, na všech checkpointech jsou její fotografie a že kadyrovci, čečenští bojovníci, kteří měli na Kostjučenkovou již dlouho spadeno, mají rozkaz ji zabít. Nakonec se musela usadit v Němecu, kde se ji však někdo pokusil otrávit. Vyšetřovatel jí pořádně vyčínil, že se neobrátila okamžitě na policii: „Štete nás. Přijedete a myslíte si, že jste na prázdninách. Nikdo neuvažuje o tom, že by si měl dávat pozor. Přitom tady jsou politické vraždy. Působí tu ruské tajné služby. Bohorovnost vaše i vašich kolegů je neuvěřitelná.“ Kostjučenková píše, že ve skutečnosti věděla, že být novinářkou není úplně bezpečná profese. Ostatně v době, kdy působila v Nové gazetě, byli zavražděni čtyři její kolegové. „Věděla jsem, že novináře zabíjejí, ale nechtěla jsem myslet na to, že mohou zabít i mě. Z takových myšlenek jsem byla zhnusená a cítila stud a únavu. Bylo mi protivné přemýšlet o tom, že existují lidé, kteří si přejí moji smrt. Styděla jsem se o tom mluvit i s blízkými lidmi, tím spíše ne s policií... Chci, aby moji kolegové, přátelé, novináři a aktivisté byli opatrní. Aby byli opatrnější, než jsem byla já. Nejsme v bezpečí a nebudeme v bezpečí, dokud se v Rusku nezmění politický režim. Naše práce přibližuje jeho konec a on se brání. Jestliže se vám náhle udělá špatně, nevytěšňujte myšlenku na otravu, řekněte o všem lékařům. A pokud už se to stalo, řekněte to investigativcům z Insideru. Oni hledají ty, kteří se nás snaží zabít,“ dočteme se v její otevřené zpovědi.

Kostjučenková naráží na kolegy ze serveru **The Insider**, kteří ve spolupráci se skupinou Bellingcat vydali 16. srpna materiál „Už ne novičok: co víme o nové vlně otrav novinářů a aktivistů v Evropě“. Kromě případu Jeleny Kostjučenkové popisují i otravu novinářky Iriny Bablojanové, k níž došlo v gruzínském Tbilisi. Třetím případem je otrava aktivistky Natalie Arno z května loňského roku v Praze. Arno je šéfkou nadace Free Russia Foundation, jež kromě jiného lobbjuje u západních vlád za to, aby zpřísnily sankce vůči představitelům kremelské elity. Takže si lze snadno představit, že z pohledu Moskvy se jedná o vlastizrádce. Ostatně zakladatel organizace Vladimir Kara-Murza byl nedávno v Rusku odsouzen na dva set pět let vězení. „Druhého května 2023 se Natalia Arno zúčastnila neveřejného a neoznameného setkání v Praze. V půl osmé večer se vrátila do hotelu Garden Court a zjistila, že dveře jejího pokoje jsou otevřené. Z pokoje se nic neztratilo, vše vypadalo stejně, jen v něm byl cítit cizí parfém. Na recepci jí řekli, že nejspíše dveře zapomněla zavřít pokojská, a slíbili, že to zjistí. V pět hodin se Natalia probudila obrovskou bolestí.“ Ráno odlétala do Washingtonu, a tak se na lékaře obrátila až ve Spojených státech. Ti jí řekli, že byla otrávena nějakým nervovým jedem.

Autoři článku píší, že normálně by text vydali až v okamžiku, kdy by se podařilo odhalit pachatele, jako to udělali třeba v případě otravy Alexeje Navalného nebo skupiny důstojníků FSB, kteří se snažili trávit ruské opozičníky.

„Ale v tomto případě se redakce po konzultacích s oběťmi rozhodla zveřejnit zjištěné údaje, abychom varovali aktivisty a novináře, kteří odjeli z Ruska před existující hrozbou. **Mnozí z těch, kteří emigrovali z politických důvodů, se v zahraničí přestávají starat o svou bezpečnost a stávají se lehkou kořistí ruských tajných služeb.** Kromě toho oběti otravy často dlouho nechápou, co se jim přihodilo, a když se obrátí na lékaře, tak obvykle již nelze v krvi zjistit stopy toxinů,“ vysvětlují autoři textu.

V polovině srpna byla ve městě Velikije Luky na území závodu Mikron slavnostně odhalena osmimetrová socha sovětského diktátora Josifa Stalina. Posvětil ji místní pop. **Podle historika Alexandra Soldatova jde o součást nového kultu Josifa Džugašviliho, který má výrazně náboženský, až okultní rozměr.** V eseji „Josif Křtitel: Jak se rodil religiózní stalinismus“, publikovaném 21. srpna na serveru **Novaja gazeta**, historik píše: „Stalina ve Velikých Lukách ‚posvětil‘ duchovní Antonij Tatařincev, jenž vyjádřil vděčnost vůdci za ‚množství nových ruských mučedníků‘, kteří byli na jeho rozkaz popraveni. Vždyť jejich modlitby ‚nyní obrozují Rusko‘. Podle této logiky by mohli být za zásluhy o pravoslaví ocenění třeba Jidáš nebo Pilát Pontský.“ Sochu zaplatil fond, který v podstatě tvoří lidé ze speciálních jednotek Alfa, spadajících pod tajné služby FSB. Podle jejich webových stránek je vztyčení sochy součástí projektu „Generalissimus Stalin. S námi je Bůh i Stalin“.

Na babky s knihou

Srovnání nových atlasů hub

V době mobilních aplikací se může zdát existence atlasů hub nadbytečná. Žádný chytrý rozpoznávací program však zatím nedokáže plně nahradit dobře zpracovanou houbařskou příručku. Jak si ale vybrat z množství houbařských publikací, které najdeme v knihkupectvích?

JIŘÍ G. RŮŽIČKA

I když jsem se chtěl v této recenzi zaměřit především na nově vydané atlasy, letmým průzkumem trhu jsem zjistil, že většinou vycházejí nová vydání starších publikací. Nejnovější a zároveň nejstarší jsou *Houby* Mirko Svrčka s ilustracemi Bohumila Vančury, které vyšly na konci loňského roku; jde o přepracovanou verzi knihy z roku 1987. Ostatně Svrček (ročník 1925, zemřel roku 2017) patří ještě do školy Alberta Piláta (*Kapesní atlas hub* dvojice Pilát–Ušák najdeme asi ve většině knihoven, zejména těch na chatách a chalupách). K nejnovějším u nás vydaným atlasům patří překladové příručky – z anglofonního prostředí pocházejí *Houby střední Evropy* (2012, česky 2019) Josephine Baconové, z němčiny je zas přeložený *Kapesní atlas hub* Hanse E. Lauxe (2020, česky 2021). Asi nejrozšířenější je ale britský atlas *Houby* (2014, česky 2017) z edice Příroda do kapsy, kterou vydává nakladatelství Euromedia pod značkou Universum.

Stejně, ale jiné

Rozlišování hub je poměrně náročná disciplína, zvláště když si uvědomíme, že jich v Česku roste několik tisíc. František Smotlacha v knize *Padesát druhů hub, které doporučujeme sbírat* (1944) uváděl číslo tři tisíce, Jan Borovička v recenzi atlasů, kterou psal pro houbové číslo A2 v roce 2006, už pět tisíc, a jak se zdá, čísla budou dále narůstat díky lepším metodám určování pomocí sekvenování DNA.

Jak uvádí Baconová, finský mykolog Mauri Korhonen studiem DNA zjistil, že křeménáč březový není jen jedním druhem, ale je jich hned několik – liší se drobným rozdílem v zabarvení klobouku. Pro houbaře je důležité, že všechny druhy jsou jedlé, a barvu tak řešit nemusí. Ostatně barva klobouku se u hub často mění podle počasí. Mnoho hub se přitom těžko odlišuje podle takzvaných makroznaček, tedy podle toho, co houbař může vidět na vlastní oči. V takovém případě je potřeba zaměřit se na mikroznaky čili to, co se dá sledovat jen s pomocí mikroskopu (většinou se jedná o tvar výtrusů). U hub je podstatné i prostředí, v němž rostou. Některé druhy najdeme jen pod konkrétním druhem stromu nebo na různých kyselých podložích. Někdy může typ dřeviny ovlivnit i chuť houby, jak uvádí Svrček v případě sírovce žlutooranžového, který roste na kmeni listnatých stromů. V případě, že se nachází na dubu, je jeho chuť výrazně kyselá, pokud ho najdeme na švestce nebo habru, je lahodnější. Co se týče atlasů, bývají pro lepší určení vhodnější ty s ručně kreslenými obrázky, na nichž lze lépe vystihnout charakteristické znaky, případně houby vyobrazit v různých vývojových stádiích či detailech. Fotografie jsou sice dokonalejší, ale těžko dokážou zachytit tolik co kresba.

Jedlá, ale nejedlá

Informace o houbách se stále zdokonalují, proto je lepší sáhnout po novějších atlasech, ideálně těch, které se zaměřují na české prostředí. Mění se totiž nejen jména hub, ale i znalosti o jejich jedlosti. Jako příklad uvedu druh známý u většiny českých houbařů jako babka, tedy hřibovitou, těžko zaměnitelnou

Babka v Kapesním atlase hub (1960) Alberta Piláta a Ottý Ušáka

houbu s červenající nohou a hnědým rozpraskaným kloboukem zabarveným v prasklinách do červená. Tuto houbu uvedl Pilát v *Kapesním atlase hub* (1965) jako babku s latinským názvem *Xerocomus chrysenteron*. Později byla v atlasech označována jako hřib žlutomasý, v roce 2008 ji český mykolog Josef Šutara vyčlenil z původního rodu a dostala nový latinský název *Xerocomellus chrysenteron*. Pokud byste ji ale chtěli pod tímto či českým názvem najít v přeložených atlasech, uspějete jen u Lauxe. V *Houbách do kapsy* i u Baconové totiž pod obrázkem připomínajícím babku najdete hřib políkatý, který se u nás ale skoro vůbec nevyskytuje. Navíc si obě „babky“ můžete splést ještě s hříbem uřatovýtusým, který se od obou liší tím, že má bílou dužinu. Jak zkušený houbař vědí, bývá babka poměrně často napadena další houbou, nedohubem zlatovýtusým, následně rychle zbledlá a stává se nejedlou.

Příkladem různých pohledů na jedlost houby může být šafránka červenožlutá. Pilát ji popisuje jako hlívu neboli čirůvku červenožlutou a označuje ji za nejedlou: „choulostivější osoby, požíjí-li pokrm z této houby ve větším množství, zvracejí. Nelze ji tedy k jídlu doporučovat.“ Naopak Svrček sice doporučuje sbírat spíše mladší plodnice, nebojí se ale ani těch starších: „starší plodnice po kuchyňské úpravě nepřijemně páchnou zemitě nebo myšinou, zachovávají si však přitom velmi dobrou chuť“. Laux ji řadí k jedlým houbám, ale uvádí, že „ohledně jedlosti šafránek nepanuje mezi odborníky úplná shoda, nicméně již pro zatuchlý zápach je nelze doporučit ke konzumaci“. Také v *Houbách do kapsy* se

kloní spíše k tomu, šafránky nesbírat: „jedlá, některé zdroje ji však popisují jako nejedlou, nepřilíš dobré chuti, a dokonce působící zažívací potíže“. U Baconové tuto houbu nenajdeme vůbec. Dalším příkladem je čechratka podvinutá. Pilát ji určuje jako „jedlou, ale špatnou“, je to podle něho „houba dosti špatné jakosti, hodící se hlavně jen k nakládání do octa“ a doplňuje, že „i po uvaření způsobila u choulostivých a nemocných osob smrtelné otravy“. Svrček houbu označuje za jedovatou a vše doprovází zvoláním „důrazně varujeme!“. Laux ji má také za jedovatou, ale zmiňuje, že „ve východní Evropě je tato houba stále považována za chutnou jedlou houbu a v některých oblastech ji dokonce nabízejí na trzích“. Pokud tedy jde o čechratku, je vidět, že už dlouho patříme spíše na Západ. Jako jedovatou ji zmiňují i *Houby do kapsy* a *Houby střední Evropy*.

A jak si autoři atlasů poradili s lysohlávkou kopinatou? Najdeme ji u Svrčka, který ji prohlašuje za nejedlou a srovnává ji s její mexickou varietou: „evropské druhy obsahují halucinogenní látky v podstatně menším množství, takže příznaky po jejím požití jsou mnohem mírnější“. Dále se s ní setkáme už jen v *Houbách do kapsy*, kde je označena jako jedovatá a u obrázku je připsáno, že „obsahuje halucinogenní látky“.

Nevyužitý potenciál

Ze zmiňovaných atlasů se téměř všechny pohodlně vejdou do košíku nebo do kapsy, jen Svrčkovy *Houby* si do lesa asi nevezmete, protože jde o velkou knihu o rozsahu takřka čtyř set stran, navíc vytištěnou na silném

křídovém papíře. I proto je určena především pro domácí určování, ideálně s mikroskopem, protože u každé houby najdeme vyobrazené i její výtrusy. Vančurovy ilustrace jsou ale přehledné; často houby zachycuje hned na několika obrázcích i s kusem větvičky nebo mechu, podle nichž se dá na první pohled určit velikost plodnice a její přirozené prostředí. Nevýhodou je nepřilíš uspořádaný text, v němž se často odkazuje na druhy, které najdeme až na dalších stranách. Navíc tok textu působí příliš jednotlivo, takže se v něm jakékoli údaje vcelku složitě hledají.

Nejpřehlednější jsou v tomto ohledu *Houby střední Evropy*: v horní části stránky najdeme lištu s měsíci, na níž je vyznačeno, kdy houba roste; ve čtverci vedle názvu houby je symbol, jenž indikuje, zda je houba jedlá, nejedlá či jedovatá; pod ním pak popis prostředí, kde roste. Nechybí informace o možnostech jejího zpracování, následuje fotografie houby, někdy navíc i detail s určujícím prvkem. V dolní liště pod titulkem „Fakta“ pak nalezneme údaje o rozměrech houby nebo možnostech její záměny. Zatímco Baconová jednotlivé druhy rozděluje do bloků na jedlé, nejedlé a jedovaté, Laux houby v atlase řadí podle místa jejich nejčastějšího výskytu. Začíná těmi, které rostou v listnatých lesích, pokračuje lesy jehličnatými, loukami a zahradami, zmíní ty, co raší ze dřeva, a končí v mokřadech. Další informace strukturuje tak, že rozlišuje znaky, výskyt a užitečné vědomosti, ve sloupku na levé straně pak najdeme zajímavosti, případně upozornění na zásadní určovací prvek.

Houby do kapsy mají sice nejpraktičtější rozměry, jinak jsou ale ze všech recenzovaných atlasů nejhorší. Na vině je jednak špatná redakční práce – například pečárku zápašnou tu najdeme jako pečárku zápašnou –, ale i nedostatek informací a často nepřilíš výstižná ilustrace, protože tak uhlazeně jako v této knize houby v přírodě zkrátka nevyjadávají. I tady se přitom dalo více spolehnout na grafiku a informace o období růstu nebo (ne)jedlosti vložit ve formě ikon. Řazení je dle „popularity“, takže se postupuje od hub hřibovitých až po dřevokazné. Jistým bonusem má být přiložená tabulka s vyobrazením podobných druhů hub, avšak bez jakéhokoli měřítko, takže bedly jsou na obrázku stejně velké jako vedle nich umístěné helmovky.

Neměli bychom zapomínat ani na určování hub s pomocí mobilního telefonu. Občas využijí Google Lens, výsledek však bývá bídný – například při hledání jednoho bílého choroše mi byla nabídnuta babka napadená nedohubem a vatovec obrovský. Nezbyvá tedy než zakončit text obligátním tvrzením, že sbírat byste měli jen ty houby, které dokážete jistě určit. Je ovšem dobré rozšiřovat svůj okruh znalostí tím, že se při každé návštěvě lesa pokusíte určit druh, který neznáte. Pokud se vám to nepodaří na místě, umístíte plodnici do papírového pytlíku, aby byla oddělena od ostatních hub ke konzumaci a vyhledávání nechte až na doma. A měli bychom sbírat jen tolik hub, kolik opravdu upotřebíme. Plnit košíky jen kvůli fotce na instagramu znamená připravit o zážitek ty, kteří přijdou po nás. Nicméně my houbaři víme, že když houby rostou, racionální myšlení ustupuje do pozadí a ze sběru se stává téměř posedlost.

Josephine Baconová: Houby střední Evropy. Přeložila Runka Žaludová. Slovart, Praha 2019, 160 stran.

Houby. Příroda do kapsy. Přeložila Eva Horová. Universum, Praha 2017, 192 stran.

Hans E. Laux: Kapesní atlas hub. Přeložila Štěpánka Podlešáková. Nakladatelství Kazda, Brno 2021, 176 stran.

Mirko Svrček: Houby. Aventinum, Praha 2022, 366 stran.

Houby jako záchrana světa?

Umění všímat si Anny Lowenhaupt Tsing

V knize Houba na konci světa americká antropoložka Anna Lowenhaupt Tsing sleduje příběh houby matsutake a způsob, jakým se v něm proplétají lidské a ne-lidské osudy. Nejenže reflektuje to, jak ceněná komodita z říše hub ovlivňuje život lidí na okraji systému, ale také navrhuje možnost společné politické akce.

KAREL ŠIMA

„Co uděláte, když se vám začne hroutit svět? Já se vydám na procházku, a pokud mám štěstí, najdu nějaké houby. Houby mě přivedou zpět k mým smyslům, nejen díky svým hýřivým barvám a pestrým pachům, jako to dělají květiny, ale také proto, že se objevují nečekaně a tím mi připomínají šťastnou náhodnou existenci. Potom vím, že uprostřed hrůzných nejistot stále ještě jsou nějaká potěšení.“ Takto osobně začíná Anna Lowenhaupt Tsing prolog ke své knize *The Mushroom at the End of the World: On the Possibility of Life in Capitalist* (Houba na konci světa. O možnosti života v kapitalismu, 2015), která je etnografickou studií stejně jako esejem pojednávajícím o povaze dnešního kapitalismu a možnostech přežití v jeho ničivém prostředí. V době, kdy české novinové titulky plní bombastické zprávy o „sbírání hub kosou“ a „nůších plných praváků“, není od věci zamyslet se nad tím, jaké vztahy s houbami máme a co jejich růst, sběr, potažmo prodej vypovídají o dnešním světě.

Matsutake a lidé na okraji

Tsing dokáže poutavě vyprávět příběhy lidí pohybujících se kolem houby matsutake, tedy čirůvky větší, která se v posledních desetiletích stala vzácnou a zejména v Japonsku drahou potravinou, čímž se dostala mezi luxusní zboží současného globálního kapitalistického obchodu. Tsing sleduje nejen její postupné mizení od sedmdesátých let 20. století v Japonsku – což souviselo s omezením hospodářského využívání borovicových lesů, které jsou jejím ideálním prostředím –, ale také podnikatelské aktivity spočívající v obchodu s touto houbou mezi Japonskem a USA, kde ji často sbírají nelegální migranti z jihovýchodní Asie. Matsutake autorku doprovází při úvahách o tom, jak dnešní kapitalismus exploatuje planetu a vytváří zisk z překerní práce a životních situací lidí na jeho okrajích. Globální obchod s čirůvkou byl přitom umožněn masivním hospodářským využíváním lesů v dosud nezasažených oblastech USA, které představuje výchozí situaci akumulace kapitálu na základě průmyslového vytěžení přírodních zdrojů. Tsing na tomto příkladu kritizuje jak modernistické představy o racionálním růstu bohatství, jež mají kořeny již v osvícenství, tak způsoby, jakými současný kapitalistický systém využívá drastických globálních nerovností.

Autorka ve své až hudebně komponované knize střídá několik témat, v nichž zaznívá kritika toho, kam se dostala západní situace. Její hlavní poselství je však pozitivní. Na příkladu propletení lidských a „více než lidských“ (more-than-human) aktérů na okrajích kapitalismu totiž hledá způsoby, jak v dnešním zdevastovaném světě přežít, a dokonce realizovat vlastní pozitivní politické projekty. Začíná řadou nostalgických metafor, spojených například s vůní hub v době odcházejícího léta a nastupujícího deštivého podzimu, které ukazují, jak se nám vzdaluje optimistický svět modernistických představ, jež souvisí s pokrokem a produkcí bohatství. Stroj kapitalismu – stejně jako moderního státu a vědy – byl založen na oddělení individuálního subjektu od zbytku světa a jeho zařazení do systému vztahů, které bylo možné škálovat a využít k akumulaci kapitálu. Tsing však ukazuje, že to není – a pravděpodobně nikdy nebylo – tak jednoduché. Podle ní kapitalismus chtěl učinit z lidí i dalších živých a neživých bytostí zboží, jež je vytrženo ze svých místních vztahů, aby z nich mohl udělat předmět obchodní směny, a hromadit tak kapitál a spolu s ním i moc.

Příběh obchodování s houbou matsutake ale odráží komplikovanější transformace a překlady. Američtí prekarizovaní sběrači,

kterí nemají sociální pojištění a jejich odměna závisí čistě na tom, co posbírají, totiž vnímají svůj životní styl především jako vyjádření svobody, odpoutané od pravidel státu a jeho požadavků na občanství a zákonné normy, ale i od kapitalistického molochu, který z lidí dělá jen kolečka ve stroji na zisk. Díky svým výjimečným schopnostem najít vzácnou houbu navazují s matsutake blízký, až osobní vztah, který je formován respektem k její existenci a také porozuměním konkrétnímu životnímu prostředí. Až na cestě do Japonska se z houby na krátkou dobu stává komodita, ale pak se zase promění v předmět, který utváří osobní vztahy, protože slouží nejčastěji jako drahocenný dar blízkým lidem. Matsutake je tak podle Tsing součástí kapitalistické směny, ale současně umožňuje lidem rozvíjet vlastní životní projekty a cíle navzdory kapitalistickému systému. Tyto asambláže lidských a „více než lidských“ aktérů vznikají ze vzájemné spolupráce na troskách industriálního kapitalismu, což jim dává možnost odpoutat se od odcizení, které nutně kapitalistický způsob výroby přináší lidem i živým a neživým bytostem.

(Ne)živá koalice

Zbývá otázka, jak je možné v této situaci mobilizovat politickou akci, která vytvoří prostor pro naplnění životů jak našich, tak i ostatních živých a neživých souputníků. Jestliže jsme totiž již překonali kapi-

usilují o obnovu tradiční hospodářsky využívané krajiny zvané satoyama a čekají, kdy se v jejich lesích opět objeví matsutake.

Smaženice nestačí

Podmínkou k tomu, abychom takové situace a projekty nacházeli a realizovali, je však podle Tsing „umění všímat si“ (art of noticing), což je její ústřední metodologický i politický koncept. Industriální modernita nás totiž nevybavila k tomu, abychom kolem sebe viděli propletence vztahů lidského a „více než lidského“, jejich komplexní a křehkou rovnováhu, ba dokonce abychom se snažili sdílet své cíle s houbami, lesy či divokými prasaty. Právě absence této představivosti vedla k řadě „zdivočení“ lidských moderních infrastrukturních záměrů, jimž se věnuje nejnovější projekt vedený Annou Tsing (viz web Feral Atlas).

Když jsem se před nedávnem procházel po beskydském lese za naší rodinnou chatou a hledal houby, kladl jsem si otázku, jestli nám umění všímat si může pomoci v naší mykofilické kultuře. V tom, jak vnímáme „více než lidské“ vztahy, hraje totiž naše kultura a historie zásadní roli. Podle statistik u nás houbaří alespoň jednou ročně až tři čtvrtiny populace. Není toto specifické navazování vztahů s „více než lidským“ dobrý základ pro kultivaci naší představivosti sdíleného světa, který potřebujeme pro řešení problémů kapitalocény nebo – ještě lépe – plantážocény? Les kolem mě byl

Sběr houby matsutake v Japonsku. Kresba z roku 1750

talistické náboženství postavené na trvalém pokroku a růstu, zpochybnili jsme tím i velké emancipační příběhy změny světa, které měly v základu stejné představy pokroku a růstu, jen v zájmu utlačovaných a ztročených. Odpovědí Tsing je spolupráce, a to žádná abstraktní idea vzájemné solidarity, ale hledání konkrétních vzájemných vztahů mezi lidmi a „více než lidskými“ aktéry v konkrétních životních podmínkách. Jak ale takové koalice budovat? Podle Tsing máme hledat situace, kde se objevuje to, co nazývá „latent commons“, tedy skryté společné sdílené statky. Do nich musí být vždy zapojeni další aktéři, tedy nejen lidé, což radikálně mění povahu naší politické představivosti. Musíme však počítat s tím, že způsoby, jak s nimi zacházet, nikdy neuspokojí plně všechny, nepřinesou nám konečné vykoupení v nějaké utopické vizi a velmi obtížně se institucionalizují. Tsing v závěru uvádí příklady lidí, kteří se o takové projekty snaží. Patří k nim i japonští venkované, kteří

suchý, jako v posledních letech stále častěji v tuto dobu, a místa, která důvěrně znám a která mám spojená s konkrétními druhy hub, jež jsem tam v dětství nacházel, byla prázdná a ztrácela tak kouzlo objevování a nalézání. Globální změna klimatu přináší proměny životního prostředí, a tím nutně i změny v našich vztazích s „více než lidskými“ aktéry. Houby z našich lesů nezmizí, ale smaženice z praváků už nebude pro navázání vztahů stačit. Budeme muset nacházet nové způsoby, jak si k nim najít cestu, a možná nás to přiměje uvažovat o problémech plantážocény jinak. Tsing nám nabízí způsoby, který bude stát stranou velkých politických a institucionalizovaných projektů „boje“ s klimatickými změnami, z nichž vane až příliš duch modernistického technooptimismu. Její pojetí je ale ukotveno v dobře známém, místním prostředí s našimi tradičními živými souputníky a v souladu s jejich záměry a životními potřebami.

Autor je historik a antropolog.

Galerie hlavního města Prahy, Zámek Troja
Prague City Gallery, Troja Château
www.ghmp.cz

A²³BF
VSTUP Z DARM A
FREE ENTRY

G HMP

16.-17.9.2023

LUNCHMEAT FESTIVAL

**ADVANCED ELECTRONIC MUSIC
AND NEW MEDIA ENTERTAINMENT
25–30 SEP 2023
PRAGUE**

BELA DJ SET
 BILL KOULIGAS DJ SET
 CORIN PRESENTS LUX AETERNA AV LIVE
 DOOM'D AV LIVE WP
 EVIAN CHRIST AV LIVE
 FRED CZITAL B2B POLYGONIA DJ SET
 GNÄW LIVE
 GREYAREA DJ SET
 HADRI DJ SET
 HAKANAÏ BY ADRIEN M & CLAIRE B
 HYD AV LIVE
 IONAI DJ SET
 KORUTH LIVE
 MARINA HERLOP LIVE
 MARTYYNA & IGOR LOROK PRESENT WRITTEN IN THE SCARS AV LIVE WP
 MEUKO! MEUKO! & NONEYE PRESENT 無形將軍 INVISIBLE GENERAL AV LIVE
 MINOR SCIENCE DJ SET

**MORE ANNOUNCED ARTISTS
ON OUR WWW & SOCIALS**

MOR WEN DJ SET
OCEANIC AV LIVE
OLIVER TORR & AXONBODY PRESENT AXONTORR AV LIVE WP
OTIK DJ SET
PETRA HERMANOVA PRESENTS IN DEATH'S EYES FEAT. DENNY WILKE LIVE WP
PINCH DJ SET
PYUR & TIM NOVIKOV PRESENT LUCID ANARCHY AV LIVE WP
QOW LIVE
SARKAWT HAMAD DJ SET
SIN MALDITA & LEI PRESENT AELCRUSH AV LIVE
SLIKBACK X WEIRDCORE PRESENT VOID AV LIVE
SØS GUNVER RYBERG & SYBIL MONTET AV LIVE WP
SPACE DRUM MEDITATION & AELDRYN & ELI ELIASEK AV LIVE WP
SPEKKI WEBU & MATTI VILHO PRESENT SIGNAL TRANSMUTATIONS AV LIVE
SSNURSSLA DJ SET
VOICES FROM THE LAKE LIVE
ZOE MC PHERSON & ALESSANDRA LEONE PRESENT PITCH BLENDER AV LIVE

WE SEE YOU DANCIN'
WWW.LUNCHMEATFESTIVAL.CZ
@LUNCHMEATFESTIVAL

Cesta za svým lepším já?

Kultura pro vyloučené i ohrožené

Projekt Snížit kultuře práh usiluje umožnit odsouzeným a také propuštěným vězňům kontakt s uměním. Kultura může hrát v jejich životě ve výkonu trestu a posléze při rehabilitaci a nápravě velmi důležitou roli.

TEREZA DLEŠTIKOVÁ

Projekt Snížit kultuře práh usiluje o to, aby měly vyloučené a ohrožené skupiny obyvatel faktický přístup ke kultuře, ať už se jedná o divadelní představení, koncerty, filmy nebo výstavy. Jednou z cílových skupin projektu jsou odsouzení k trestu odnětí svobody a ti, kteří brány věznic opustili. Zmíněná služba by měla prostřednictvím webové platformy propojovat klienty, vězeňskou službu, sociální pracovníky, zaměstnance neziskových organizací, kulturní instituce a dobrovolníky, kteří fungují jako doprovod v cestě za kulturou. Marginalizované skupiny obyvatel totiž potřebují průvodce, kteří jim dodají sebevědomí, díky němuž mohou následně využít sociálně i psychologicky pozitivních dopadů, jež umění nabízí. Jak podotýká jeden ze zakladatelů projektu Pavel Sterec, „účastnit se institucionálního kulturního dění je totiž naučená dovednost a vyžaduje prerekvizity (ošacení či hygienu), předporozumění (všeobecný kulturní přehled) a kompetence předávané především skrze rodinnou výchovu a vzdělávací instituce“.

Resocializace kulturou

Kultura a umění zapojují jednotlivce do společnosti a přispívají k jeho životní pohodě a rozvoji jeho osobnosti a schopností. V rámci výkonu trestu odnětí svobody mohou zvýšit motivaci odsouzeného ke změně a připravit jej na návrat do běžného života.

Pro pochopení skutečného potenciálu kultury a umění si musíme uvědomit, co zažívá člověk ve výkonu trestu. Vězení je totiž svým charakterem totální institucí s pevně stanoveným režimem, vedoucím ke ztrátě schopnosti být aktivním strůjcem svého života a nést za něj odpovědnost. Hovoříme o efektu prizonizace, kdy se z vězně stává neiniciativní a rezignovaný člověk, odevzdáný vězeňskému režimu. Navíc kromě oficiálního, institucionálního a normovaného života žijí odsouzení i jakýsi druhý život, daný neformální hierarchií vězeňské komunity, v jehož rámci je nutné přijmout co možná nejúčinnější přístupy a strategie nutné pro přežití.

Účelem výkonu trestu má být především náprava odsouzeného a jeho příprava na soběstačný život v souladu se zákonem. V mezinárodním kontextu je v souvislosti s výkonem trestu zdůrazňován princip normalizace, tj. vytvoření takových podmínek ve vězení, jaké se co nejvíce blíží podmínkám na svobodě. Tuto zásadu si vzal za své norský model věznic, jímž je do jisté míry inspirována „otevřená“ věznice v Jiřicích, kde byl také zahájen projekt Snížit kultuře práh.

Podmínky ve vězení mají zásadní vliv na to, jak se vězni budou chovat po propuštění. V tomto ohledu je důležité si uvědomit, že každý odsouzený se někdy v budoucnu dostane na svobodu – doživotních trestů je naprosté minimum. Na onen život po propuštění by se tak vězni měli připravovat po celou dobu výkonu trestu. A není asi lepší metody než vytvořit podmínky co nejvíce odpovídající životu na svobodě.

Standardně mají odsouzení za účelem nápravy a resocializace stanoven plán zacházení, zahrnující pracovní, vzdělávací, speciálně výchovné a zájmové aktivity a aktivity v oblasti vnějších vztahů. Ty posledně jmenované,

tzv. extramurální aktivity, mají zajišťovat kontakt s prostředím, situacemi a lidmi mimo věznici; jejich účelem je podpora návratu sociálních dovedností, jako jsou nákup, zvládnutí dopravních situací, kontakt s rodinou, ale i návštěva kulturních zařízení.

Potenciál extramurálních aktivit není bohužel v praxi zcela naplněn, a to především vinou příliš striktně nastavených pravidel pro jejich realizaci. Dosáhne tak na ně pouze velmi malý počet odsouzených. Vězni ztrácejí kontakt s okolím – zvětšuje se u nich vliv prizonizace a ztěžuje následný návrat do společnosti. Na nutnost posílení venkovních aktivit, byť s sebou nesou jisté bezpečnostní riziko, upozorňuje ve své aktuální zprávě o stavu vězeňství i Český helsinský výbor. V této zprávě se rovněž podotýká, že většina vězňů se nachází v rezignovaném stavu, výkon trestu pouze „přežívá“ a pasivně čeká na propuštění.

Desistence a recidiva

Nápravu a resocializaci je třeba vnímat jako důležité kroky na cestě k desistenci. Desistence je opakem recidivy a desisterem je člověk napravený a úspěšně resocializovaný. Názorů na to, jak nápravy a resocializace dosáhnout, je nespočet a možná ještě více je těch, podle nichž to není možné, a proto by vězeňské prostředí mělo být natolik odstrašující, aby se tam člověk prostě a jednoduše nechťel vrátit. Vzhledem k tomu, že máme recidivu zhruba sedmdesát procent, je zřejmé, že vězeňský systém příliš nefunguje.

Náprava odsouzeného možná je, musí však vycházet z jeho rozhodnutí a na cestě k ní musí být podporován. Motivující a především lidský přístup, ať už dotyčný spáchal jakkoli závažný čin, je základem restorativní justice. Ve vztahu k pachateli vychází z předpokladu, že špatné bylo jeho jednání, které jej dovedlo až do vězení, nikoli on jako lidská bytost. Restorativní přístup se také snaží poznat příčiny jeho chování a na ně pak efektivně a adresně reagovat. Jinými slovy, trestnou činnost chápe jako projev něčeho hlubšího – jako symptom nemoci, kterou je potřeba léčit v místě, kde vzniká.

Kultura a umění mají potenciál podporovat proměnu náhledu na sebe sama. Mohou pozitivně působit na osobní rozvoj a přispět k transformační změně. Možnost odsouzených účastnit se kulturního života koresponduje s komplexním přístupem k resocializaci, jenž vnímá i kulturní potřeby jedince a pracuje s trávením volného času jako prodesistenčním faktorem. O to totiž jde. Chceme-li dosáhnout desistence, je třeba adresovat její faktory, k nimž patří především bydlení, zaměstnání, finanční situace, sociální vazby a vztahy. Nelze však opomíjet ani volný čas, s nímž souvisí kultivace smysluplných (prosociálních) aktivit, ale třeba i budování komunity s podobnými zájmy, z níž může člověk cítit podporu.

Jedna věc je však teorie a druhá praxe. Je velmi důležité pochopit situaci člověka, který opustil zdi věznic. Jak bylo řečeno výše, život ve vězení má svá specifika a po jeho opuštění se může objevit šok z propuštění či krize ze svobody. Propuštěný z výkonu trestu přichází doslova z jiného světa a musí se na novou realitu adaptovat. Není divu, že k recidivě velmi často dochází právě v této primární, adaptační fázi, kdy si propuštěný zvyká na nové prostředí. Roli hraje jednak osobnost jedince, jednak podmínky, do kterých se vrací – bydlení, zaměstnání a sociální vztahy. Život na svobodě nabízí spoustu příležitostí, jak se realizovat, ale i jak se znovu ocitnout na šikmé ploše.

Člověk propuštěný z výkonu trestu zpravidla trpí nedostatkem financí – často je na něho uvaleno vícero exekucí – a vzhledem k záznamu v rejstříku má problém sehnat si práci. Většinou nemá bydlení nebo jakékoli zázemí – zhruba sedmdesát procent vězeňské populace

tvorí svobodní. U propuštěných, kteří se nemají ke komu a kam vrátit, je podstatné i to, jak naloží s volným časem.

Ve všech uvedených oblastech života potřebuje propuštěný pomoc a podporu, a to nejlépe kontinuální a systematickou. V tomto ohledu hovoříme o postpenitenciární péči, která však u nás v podstatě neexistuje. Přitom právě efektivní sociální adaptace vede k desistenci a snižuje míru recidivy. Prosociální návyky, které byly ve vězení vytvořeny, návyky pro kvalitní trávení volného času nevyjímaje, je důležité udržovat a kultivovat i po propuštění, jinak to všechno bylo v podstatě k ničemu.

Zvýšit kvalitu života

Lze tedy s ohledem na řečené považovat kulturu a kulturní vyžití za jeden z kroků na cestě k desistenci? Domnívám se, že ano. Kultura a umění v rámci výkonu trestu mohou zvýšit motivaci odsouzeného k oné vnitřní změně identity a odklonu od páčání trestné činnosti. Přispívají k vytvoření prostředí

podobného životu na svobodě a smysluplnému trávení volného času. I kdyby se výše uvedené úvahy o desistenci ukázaly jako liché, o tom, že má kultura pozitivní vliv na duševní pohodu a kvalitu života, není pochyb. Kulturní vyžití pomáhá rozbít „nudu a každodenní šed“ vězeňského života a usnadňuje zvládání negativních pocitů spojených s pobytem ve vězení, jako jsou izolace, frustrace, ztráta identity, různé asociální tendence a zejména stres. Například ze studie Daisy Fancourt z roku 2013 vyplývá, že u všech 117 účastníků, kteří navštívili koncert klasické hudby, byla identifikována snížená hladina stresových hormonů kortizolu a kortizonu.

Kulturní zapojení vězňů i čerstvě propuštěných z výkonu trestu jistě nesníží recidivu na nulu. Je to nicméně velmi přínosný nástroj resocializace a také způsob, jak propojit penitenciární a postpenitenciární péči. Jak se budeme jako společnost chovat k odsouzeným a propuštěným, tak se budou chovat oni k nám. Autorka je právnička.

Foto Pavel Sterec

Pohyblivý v pohyblivém

Memoárová kniha rozhovorů s Eugenem Gindlem

Postava novináře, spisovatele, ekologa a veřejného intelektuála Eugena Gindla byla na Slovensku těžko přehlédnutelná, ale přesto se mu nedostávalo tolik prostoru, kolik by si zasloužil. Knižní interview, které s nevykořenitelným levičákem vedl Tomáš Hučko, zachycuje unikátní svědectví, jež by nemělo zapadnout.

IGOR MIKUŠIAK

V posledních letech se na Slovensku roztrhl pytel s knižními rozhovory, které mají bilanční charakter. Respondenty jsou nejčastěji lidé věnující se politice a umění. Knihy mají u čtenářů velký ohlas a tvoří důležitou část knižní produkce hlavního proudu. Přečíst si rozhovor s někým, kdo se nevěnuje herectví nebo nebyl v posledních třiceti letech aktivní v politice, případně komu se shodou okolností nestalo obojí, je ale mimořádně vzácné. Do kategorie cenných a užitečných svědectví patří rozhovor šéfredaktora slovenského kulturně-spoločenského měsíčníku Kapitál Tomáše Hučka s důležitým mužem slovenské žurnalistiky, environmentálním aktivistou a spisovatelem Eugenem Gindlem (1944–2021). Jde o rozhovor vskutku unikátní. Nejen proto, že se v průběhu setkávání stala nejhorší možná věc, totiž že respondent podlehl onemocnění covid-19, ale také z toho důvodu, že se Hučko s Gindlem blíže neznali a dělila je generační, nikoli však názorová propast. Na první pohled limitující fakta dodala rozhovorům překvapivou dynamiku a čtenář je svědkem zajímavé konfrontace. Chronologicky řazené rozhovory mapující Gindlův život od dětství v Liptovském Mikuláši přes studia v Bratislavě a Berlíně, reportérskou práci pro slovenský časopis Život, existenci na volné noze až po polistopadovou éru jsou doplněny o ukázku z jeho reportáží z Angoly, osobní korespondenci, zajímavý fotografický materiál, ale také vzpomínkovými texty jeho kolegů, kamarádů a nejbližší rodiny.

Časy bramborového cukru a studií

Gindl byl v kulturně-spoločenských souřadnicích Slovenska nepřehlédnutelnou osobností. Šíře jeho aktivit a intenzita, s jakou se jim v různých obdobích svého života věnoval, jsou na slovenské poměry zcela unikátní. S tímto vědomím k němu zjevně přistupoval i Hučko, který se nesnažil o obsahovou konfrontaci, ba ani korekci jeho vypravěčského talentu, jemuž často podlehl. Místy se zdá, že si Gindl tento fakt uvědomuje a těší ho znejistit mladšího kolegu různými odbočkami, například do dějin maďarského reprezentačního fotbalu v letech tzv. Zlaté jedenáctky (Aranycsapat), případně vtipnou vzpomínkou na rozhovor s Ulrike Meinhof, jenž se odehrál zcela bez ošacení u jednoho z berlínských jezer. Tyto anekdotické momenty zpovídaný prokládá detailními popisy rodinného zázemí a osobními peripetiemi jeho strýce, které otevírají na Slovensku velmi exponované téma podpory režimu v době Slovenského státu. Potíže Gindlova strýce znamenají komplikace i pro něho samotného a mají přesah až do polistopadové éry. Rozevlátý styl odpovídá, které začínají v mnoha případech skutečně „od Adama“, střídají přesné postřehy k rozličným tématům.

Padesátá léta prožil Gindl v Liptovském Mikuláši v dobře situované rodině s kulturním kapitálem, která mu nabídla solidní zázemí, jež u něj stimulovalo vztah ke knihám, kultuře, mezinárodní politice, ale také ke sportu

Eugen Gindl. Foto z osobního archivu

a opravdu hlubokou vazbu k přírodě. V části věnované dětství zaujme reflexe privilegovaného sociálního postavení v konfrontaci se spolužáky a snad i stud, který se transformoval do solidarizujícího postoje padesátých let: „Hlavně nevynikat!“ Defenzivní stanovisko v době univerzitních studií opustil a vynikal rád, ale zůstala mu schopnost vnímat sociální témata jako stěžejní. Pokud jde o utváření jeho politických postojů, v rozhovoru explicitně zmiňuje, že klíčová byla doba, kterou prožil jako postgraduální student v Berlíně na Svobodné univerzitě. Jakkoli se účastní masových demonstrací a radikálních debat, na rozdíl od mnoha tehdejších studentů se neradikalizuje. Nese si československou zkušenost z okupace v srpnu 1968. Působí to tak, že více než politika ho zajímá kultura, hlavně film. Intenzivně vnímá také kritiku kapitalistického systému, v konfrontaci se studenty ze Střední a Jižní Ameriky či Afriky si uvědomuje otázky spojené s kolonialismem a stává se „nevykořenitelným lavičiarom“.

Psaním proti nehybnosti

Gindlův život v sedmdesátých a osmdesátých letech rámuje působení v redakci časopisu Život, pro který psal reportáže a vybíral texty ze zahraničního tisku, a externí scénářistická práce pro rozhlas a televizi. Právě v žánru reportáže mohl dobře skloubit všechno, co se naučil v letech studií: výběr a studium témat, nekonvenční a kritické zpracování, sugestivní styl i jazykovou kompetenci. Ani on přitom nebyl imunní vůči ideologickým intervencím šéfredaktorů, takže se někdy stalo, že něco z toho, co napsal, vyšlo v týdeníku Nové slovo, který měl mnohem menší náklad a také menší vliv než Život. Rozpětí témat bylo široké. Texty o stavbě přehrad na Liptově, slovenských výtvarnících tvořících v duchu nového realismu, folklorním festivale ve Východné, horolezcích, jeskyňářích, korupci ve státních podnicích, sdružování goralské obce Ždiar, výstupech mládeže na tatranskou horu Rysy, tureckých gasterbeitrech v Německu, situaci v Portugalsku po karafiátové revoluci, Afghánistánu nebo Angole spojuje dokonalá znalost dané problematiky a schopnost předestřít konkrétní téma v širších souvislostech. Právě v reportážích z tohoto období se začíná utvářet Gindlův reportérský přístup, založený na angažovanosti, problematizování

dobových pravd, nabízení nových pohledů na svět, solidaritě se slabšími, nevykalkulovaném zájmu o druhé a fascinaci přírodou. Gindlova existence v těchto letech je dobrým příkladem toho, kolik užitečné práce se dalo udělat navzdory tlaku cenzury i autocenzury, pozornosti Státní bezpečnosti či mnoha problémům, jež přinášel každodenní život. Právě reportáže, jejichž výběr je dostupný i knižně, patří k tomu nejlepšímu, co autor kdy napsal.

Nepropadat iluzím

Veřejným intelektuálem se Gindl definitivně stal v roce 1987, kdy se podílel na vydání důležitého dokumentu Bratislava/nahlas. K této roli měl nicméně nakročeno mnohem dříve svou novinářskou a scénářistickou aktivitou. Jeho příspěvek k diagnóze socialistického Slovenska tak není možno redukovat jen na tento dokument, i když měl důležitou pozici v procesu příprav a připravil pro něj text o Petržalce. Vedle analytických reportážních článků v osmdesátých letech psal také scénáře k hraným i dokumentárním televizním filmům. Gindl na toto období vzpomíná věcně, stejně jako na „nežnú“, kdy byl členem Koordinačního výboru VPN a vedl noviny Verejnosc. Kromě toho byl až do své smrti šéfredaktorem časopisu Kozmos a v devadesátých letech stál u zrodu Středoevropských novin i časopisu OS. Neskrývá přitom smutek nad tím, že v těchto letech dělal „čiernu robotu“ v redakcích na úkor vlastního psaní.

V posledních patnácti letech života vydal Eugen Gindl též několik knih. I v novém režimu krácel vytrvale v protisměru, vyhýbaje se sektářství těch, co vlastnili patent na pravdu o minulosti a konstruovali světlé zítřky s pomocí vyčpělých neoliberálních pověr. Když jeho mediálně známější kolegové z dob „nežnej“ opakovali poučky o tom, jak funguje demokracie, co znamená zodpovědnost a že se musíme starat především sami o sebe a nečekat pomoc od státu, Gindl kladl nepřijemné otázky o povaze systému, který generuje nepředstavitelné nerovnosti. To vše mu slouží ke cti a nemělo by se na to zapomínat. Kdo bude chtít, ten si cestu k textům veterána slovenské publicistiky jistě najde. Začít právě knihou *Na hrane možného* je jedna z možných cest.

Autor je balkanista.

Eugen Gindl: Na hrane možného. Rozhovory s Tomášem Hučkom. Kapitál, Bratislava 2022, 304 stran.

ULTIMÁTUM

Houbaři a realisté

RADEK KUBALA

„Češi můžou přijít o hříby i křemenáče,“ hlásá titulky jednoho z článků na zpravodajském serveru Aktuálně.cz, v němž tuzemští mykologové odpovídají na otázky ohledně dopadů klimatické krize na českou přírodu. Respondenti uklidňují, že Češi nepřijdou o svůj národní klenot v podobě houbaření, nicméně některé druhy zřejmě z přírody vymizí. Podobných článků na téma „mírné nepříjemnosti v době klimatické krize“ bychom našli v českém mediálním prostoru více.

Zcela odlišný pocit člověk získá při pohledu do zahraničních médií, která během letošního léta zachvátila panika. Klima umocněné návratem oceánského jevu známého jako El Niño, jenž přispívá k celkovému oteplení, začalo vykazovat mnohdy až absurdní odchylky. Nejvíce je to vidět na teplotě oceánů, která stoupá takovým tempem, že vědci museli začít rozšiřovat grafy, aby tuto odchylku vůbec zachytili. Jak napsal deník New York Times, koupat se v těchto dnech v oceánu je jako ponořit se do hustého bublačického sirupu.

Teplý oceán však není jen otázkou vkusu. Ve skutečnosti je to velmi kritická zpráva, jelikož v první řadě znamená rychlejší vymírání mořských živočichů a tání ledovců nebo silnější tropické bouře. To jsou extrémy, které teprve můžeme očekávat. Letošní léto je ovšem nebývalých výkyvů a extrémních projevů počasí plné. Středozemí, východní Asii, severní Afriku i Ameriku postihla v červenci neskutěčně silná vlna veder, kvůli níž se tento měsíc stal nejteplejším v historii měření. Podle některých měření byl dokonce nejteplejší za posledních sto dvacet tisíc let.

Kanadu už několikrát měsíc sužují silné lesní požáry, přičemž kouř z nich na několik dní zahalil New York do oranžové barvy. Podobně jsme sledovali hořící Řecko a hlavně Rhodos, odkud museli záchranáři evakuovat desetitisíce lidí do bezpečí. Státy Blízkého východu, severní Afriky a jižní Evropy také neustále bojují s požáry. Pyrocén, jak někteří výzkumníci nazývají naši epochu, už je do slova cítit ve vzduchu.

Na některých místech pak byla úmorná vedra vystřídaná silnými nárazovými bouřkami, které zdevastovaly části Švýcarska či chorvatský Záhřeb. V mnoha ohledech je letošní léto přelomové, protože v plné intenzitě ukazuje, v jak vážné situaci se v souvislosti s klimatickou krizí nacházíme. Právě proto mnoho klimatologů začíná panikařit. Z toho důvodu generální tajemník OSN António Guterres nazval letošní léto přechodem od oteplení ke klimatickému varu.

K České republice však jako by okolní svět nepromlouval. Zdejší klimatologové v médiích často bagatelizují dopady změn klimatu, zpochybňují spojitost mezi požáry a oteplením planety či popisují pozitivní dopady oteplení. Ačkoli se u nás za poslední roky informování o klimatické krizi zlepšilo především díky přebírání zpráv od zahraničních agentur, stále má mnoho novinářů i vědců tendenci celý problém zlehčovat. V současné době bychom si neměli klást otázku, jestli budeme ještě někdy sbírat hříby a křemenáče, ale zda vůbec budeme schopni na této planetě udržet organizovanou společnost.

Miloslav Nevrlý
Nejkrásnější sbírka
 Malvern 2023, 175 s.

Nakladatelství Malvern se u příležitosti devadesátých narozenin přírodovědce a poutníka Miloslava Nevrlého ujal vydávání jeho starších, dnes už těžko sehnatelných knih. Nejkrásnější sbírka je autorovou soukromou kolekcí „československých krajín, hor, nížin, lesů i planin“, které navštěvoval od poloviny čtyřicátých let minulého století. Z krátkých, původně časopiseckých textů je patrná mimořádná citlivost pro vnímání krajiny i erudice zapáleného botanika, který se pídí po endemických rostlinách a vzácných živočiších, a zároveň jsou napsány nebanálním, básnickým jazykem. Nevrlý nás s sebou bere na průzkum neznámých koutů vlasti, pod hvězdné nebe, do divokých bouří i mrazivých nocí. Jeho líčení hýří barvami, vůněmi a pachy, hlasy zvířat a zvuky stromů či větru. Popisy oblíbených míst jsou doplněny portréty svérázných postav, vzpomínkami z mládí i momentkami z pozdějších poutí, na nichž se přihodilo něco nezapomenutelného. Potvrzuje, že kouzlo cest tkví v pomalém putování mimo hlavní trasy a v neočekávaných zádrhelích, které nutí ke změně plánu. Autor většinu popisovaných míst navštívil dříve, než byla prohlášena chráněnými oblastmi nebo národními parky, tedy v časech, kdy ještě neexistovaly zakázané zóny a po horských loukách se netrousily zástupy turistů. Kniha, která může sloužit jako průvodce s mnoha tipy na výlety, odráží proměnu krajiny i vývoj nástrojů pro její ochranu. „Kdo se jednou rozhodne poznávat přírodu, ten se až do nejdelší smrti nebude nudit,“ píše Nevrlý a sám je tím nejlepším důkazem, že je to pravda.

Karel Kouba

Jan Kholl
Tajný život domorodců
 Host 2023, 208 s.

Jan Kholl je novinář dlouhodobě spjatý s ČTK, který se ve svých 47 letech rozhodl vstoupit na pole krásné literatury. Nepřilíš rozsáhlý román Tajný život domorodců je v úvodní části zasazen do exotického prostředí čínského veletrhu cestovních služeb, kam hlavní postavu přivedou pracovní povinnosti nákupčího cestovní kanceláře. Stárnoucí Petr právě prožívá krizi středního věku, která jde ruku v ruce s krizí manželskou. Vzhledem k tomu, že se mu zároveň vzdaluje milovaná dcera, nedá se říci, že by mohl být se svým životem spokojený. V prostředí nakaširovaného veletrhu prožívá milostné dobrodružství, podobně jako jeho žena v Praze. Ale exotické kulisy je nakonec nutné opustit a činy nemusejí zůstat bez následků. Nejen hlavní postava o tom ví své. Khollova prvotina je řemeslně dobře zvládnutá – příběh je ve vedlejší linii ozvláštněn pátráním po odhalení jednoho dávného zmizení – a vlastně jí není příliš co vyčíst. Zároveň zde však chybí něco, co by z ní činilo výrazné dílo. Přesto se dá Tajný život domorodců považovat za zdařilou sondu do nepřilíš šťastného období života hlavního hrdiny. Kniha si na nic nehraje, je čtivá, posmutnělá i vtipná, byť humor je zde spíš ironický a lehce překrýtvý smutkem, jako třeba v okamžiku, kdy se protagonista na nočním tahu nevědomky setká s ženíným milencem. Závěrečné stránky svádějí manžele opět dohromady, avšak příběh zůstává otevřený. V autorem avizovaném pokračování tak zbývá naděje v podobě nových dobrodružství nebo vztahů.

Pavel Kotrla

László Szilasi
Třetí most
 Přeložila Marta Pató
 Protimluv 2023, 328 s.

Po úvodních stránkách románu Lászla Szilasiho (viz text na s. 18) z roku 2014 by se zdálo, že půjde o středostavovské historky abiturientů gymnázia v Segedíně, kteří se po čtvrtstoletí sešli na třídním srazu. Zsarnótzayová a Losoncová jsou pořád kočky; proč ale nedorazil Foghorn? Nosztávszky o tom něco ví, ale chce to říct vypravěči mezi čtyřma očima. Jeho zpověď celou prózu vrhne nečekaným směrem – po návratu z emigrace totiž skončil na ulici, a nebýt Foghorna, který už bezdomovcem byl a vzal ho do své party, asi by ani nepřežil, natož aby se z ulice dostal. Autorův domovský Segedín najednou poznáváme zdola, od nocleháren přes výklenky a boudy, kde se dá přespávat, po všelijaká prostranství, křoví a rumišťě. Osm vyděděnců s veškerým majetkem táhne městem a my se podrobně dozvídáme, kolik vrstev mají na sobě, jak shánějí jídlo a víno, kde jim co hnisá, jak souloží nebo jakým způsobem hledají něco, co se dá nazvat něhou. O těch, kteří zatím mají kde bydlet, se tu říká, že bezdomovce potřebují, „aby se báli, že když se nepodvolí, budou z nich taky lúziři“. Až k závěru opulentního vyprávění s detektivní zápletkou nám přitom dochází, že díky Foghornovu vedení máme pořád co do činění s „bezdomoveckou aristokracií“, ne s těmi, kdo už se do centra ani nedobelhají a živoří v okolních houštinách. Název Třetí most jako by připomínal, že jde o fikci, protože mosty přes Tisu jsou v Segedíně jen dva. Jelikož ale orbánovský režim začal před pár lety trestat bezdomovectví zákonem, skutečnost je nespíš ještě horší.

Michal Špina

Rebel
 Režie Adil El Arbi a Bilall Fallah, Belgie/
 Lucembursko/Francie 2022, 135 min.
 Premiéra v ČR 13. 7. 2023

Maročan Kamal se coby emigrant protlouká životem v Belgii všelijak. Pohybuje se za hranou zákona, ale jeho desetiletý bratr v něm spatřuje takřka otcovský vzor. Všechno se změní, když Kamal uprchně před zákonem i starým životem do Sýrie, kde pomáhá obětem války. Režijní dvojice Adil El Arbi a Bilall Fallah se v novém snímku inspirovala skutečnými osudy svých přátel, kteří skončili mnohdy nedobrovolně v rukou Tálibánu. A hned v úvodní sekvenci ukazují chaos probíhající války zblízka a s intenzitou, která je běžná spíše v žánrových válečných filmech než v sociálně realistických dílech. Sledujeme Kamala, jak se stará o raněné uprostřed bortících se zdí nemocnice, a záhy – po pár příkazech – nasedá na korbu vozu, který ho odváží na úplně jinou misi. Filmaři s marockými kořeny se uvedli pouličními gangsterskými příběhy ze současné Belgie a poté se prosadili i v Hollywoodu, když snímkem Mizerové navždy vnesli nečekanou svěžest a realističtější styl obstarošní devadesátkové akční franšize s Willemem Smithem. Tentokrát provádějí opak a sociální drama oživují prvky moderní žánrové kinematografie. Nejen silnými scénami ze syrské válečné zóny, ale také třeba stylizovanými hudebními čísly. Být scénář občas působí lehce návodně, film dokáže právě svým stylem diváka pohltnout. Třeba už tím, jak vedle sebe staví našťavaný francouzský migrantský rap a zuřivost radikalizované muslimské komunity coby dvě protikladné a zároveň komplementární síly.

Tomáš Stejskal

Lubomír Přibyl
Retrospektiva
 Museum Kampa, Praha, 15. 7. – 5. 11. 2023

Výstava životního díla malíře a grafika Lubomíra Přibyla (nar. 1937) v Museu Kampa by byla pravděpodobně další z tradičních retrospektiv zavedeného autora, kdybych si ji trochu neozvláštnil. Vzhledem k tomu, že je výstavní prostor rozdělen do dvou pater, je možné si autorovu dráhu projít od nejnovějších děl po nejstarší a zažít ji skutečně jako doslovné ohlédnutí v čase, jako se to nedopatřením podařilo mně. Přibyl si našel svůj jedinečný a jasně rozpoznatelný styl už v šedesátých letech a od té doby jej pečlivě promýšlil a v nejrůznějších podobách variuje. Proto může být pro neznalého či jen částečně poučeného návštěvníka cesta proti proudu času překvapivá. Přibylova tvorba dlouho působí jako klidně plynoucí řeka bez přítoků, a najednou se dostanete do míst, kdy je její rameno užší i členitější a je napájeno potoky a říčkami. Precizní prostorové strukturální obrazy, které Přibyl konstruuje na provrtaných deskách s pomocí provazu – svá díla tak technicky „nemaluje, ale dělá“, jak vystihl v monografii z roku 2006 Jiří Valoch –, najednou působí bohatším dojmem, když zjistíme, že v jejich počátcích na začátku šedesátých let stál silný zájem o elektromagnetické jevy a předcházely mu grafické tisky přímo pracující s provazy a látkami nebo klasickým způsobem malované abstraktní obrazy, inspirované pravěkým uměním. Retrospektiva v Sovových mlýnech sice nepřináší žádné převratné objevy, dobře ale přibližuje prameny Přibylovy tvorby. Díky nim lze pod povrchem nejznámějších autorových prací tušit bohatost experimentů a hledání.

David Bláha

William Shakespeare
Bouře
 Letní shakespearovské slavnosti, Praha,
 psáno z reprízy 31. 7. 2023

To, že se Letní shakespearovské slavnosti dlouhodobě snaží vyjít vstříc širokému publiku a poslední roky možná až trochu podbízí svým způsobem poskytují popovější zábavu, asi nikoho nepřekvapí. Snad to ale nemusí nikoho pohoršovat. Divadelní fajnšmekři můžou v létě dát přednost pobytu u vody, v případě Bouře, nastudované režijním duem SKUTR, by to ale byla škoda. Představení, nyní hrané opět v prostoru magického Nejvyššího purkrabství Pražského hradu, nabízí podmanivou vizuální podívanou jako stvořenou pro letní večer, umocněnou především krásnými kostýmy Simony Rybákové a hudbou Petra Kalába. Za zmínku stojí určitě také herecké výkony Elišky Křenkové (Miranda), Csongora Kassaie (duch Ariel) a zejména Jakuba Prachaře. Ten svého Prospera rozehrává jako bilancujícího moudrého starce, který ale potměšile tahá za nitky a mstí se těm, kteří mu ublížili. Zároveň svou roli polidšťuje občasnými aktualizacemi, když komentuje překlad Shakespearova blankversu od Martina Hilského, nebo je dojemně komický, když si neví rady s výchovou své dcery. Představení naopak narušují postavy Trinkula a Stefana v podání Josefa Poláška a Marka Daniela. Jejich komediální výstupy představují letně divadelní řachandu nejhrubšího zrna, která by možná obstála ve Studiu Dva, Shakespeara ale notně przní a jejich „kandák“ člověku působí téměř fyzickou bolest. Naštěstí je to ale jen malá skvrnka na jinak příjemném představení.

Eliška Froschová Stehlíková

Petr Steiner
Václav Havel: Od existenciální revoluce k invazi do Iráku
 FF UP 2022, 159 s.

Literární vědec a slavista Petr Steiner, který působí na Pennsylvánské univerzitě ve Filadelfii, se odborně věnuje hlavně ruskému formalismu a pražskému strukturalismu, ale je známý rovněž jako jedovatý komentátor politického dění. V této roli vystupuje i ve dvou textech věnovaných Václavu Havlovi (oba vyšly česky již dříve), které vydala Filozofická fakulta Univerzity Palackého u příležitosti autorovy návštěvy v Olomouci. Jak text Neopěvovaný hrdina sametové revoluce: Zelinář Václava Havla, tak Václav Havel a invaze do Iráku (se stálým zřetelem k sovětské okupaci Československa) se sice věnují Havlovu politickému odkazu, každý se ale pohybuje na jiné úrovni kritičnosti. První lze považovat za mírně ironickou analýzu Havlovy pozice coby autora „revolučního manifestu“ Moc bezmocných, jenž musel už z důvodů daných žánrem přehlížet, jak odlišná byla sociální realita empirického normalizačního zelináře od té, kterou mu ve svém slavném eseji přikl. Druhý text už je velmi ostře formulovanou a nesmlouvanou kritikou Havlova podpisu Dopisu osmi, jímž osm státníků „nové Evropy“ volalo po americké invazi do Iráku. Steiner dokonce provokativně črtá paralelu se zvacím dopisem, jež podle legendy předal Vasil Biľak Leonidu Brežněvovi na toaletě a který měl legitimovat sovětskou „bratrskou pomoc“ v srpnu 1968. Být taková analogie věčně kulhá, vzhledem k tomu, jakou devastaci americká válka v celém regionu způsobila, nelze minimálně v oprávněnosti rozhořčení se Steinerem nesouhlasit.

Matěj Meteľec

Tropical Fuck Storm
Submersive Behaviour
 LP, Joyful Noise Recordings 2023

Ačkoli frontman ani členky australské noiserockové skupiny Tropical Fuck Storm rozhodně nejsou žádnými nováčky na scéně, jejich společný projekt funguje relativně krátce. Kapela vznikla v roce 2016, už v následujících letech se jí však povedl prudký vzestup, když s deskou Braindrops získala cenu Music Victoria Awards za nejlepší album. Vůdčí dvojice Gareth Liddiard a Fiona Kitschin zároveň od roku 2002 působí v alternativně rockových The Drones a svůj specifický vokální i instrumentální projev přenesli i do Tropical Fuck Storm. Jejich styl je vlastně jakousi reinterpretací rockových či popových klišé – což pěkně ukázala třeba coververze disko hitu Stayin’ Alive od Bee Gees. A letos skupina kromě nové desky představila také vlastní dokumentárně-mystifikační film s názvem Goody Goody Gumdrops. Pokud jde o Submersive Behaviour, je na první poslech patrný posun od dosavadního směřování: novinka vedle zvukových stěn, zkeslených sól a nezaměnitelných vokálů obsahuje třeba i odkazy k westernovým soundtrackům, jež nicméně kombinuje se smýčkami a různými efekty. Vedle precizní a promyšlené práce s klišé kytarové hudby se však Tropical Fuck Storm odvolávají také na další žánry včetně ravu nebo industrialu, a album je tím pádem ještě eklektičtější než jeho předchůdci. Zároveň Liddiard v posledních letech opouští pozici dominantního vokalisty a dává víc prostoru hlasům svých spoluhráček. Kapele se tak daří proměňovat svůj zvuk a zároveň si udržet nezaměnitelný charakter.

Adam Tomáš

HOVORY Z REZIDENCE
SCHLECHTFREUND

© MONSTRABRET FRED A BRUNOLDA

A2 — DOBRĚ
VYHOZENÉ PENÍZE!

Předplaťte si svůj oblíbený kulturní časopis!

roční předplatné – 999 Kč / 26 čísel

zvýhodněné roční předplatné pro studenty,
seniory, ZTP nebo rodiče na mateřské
či rodičovské dovolené – 890 Kč / 26 čísel

roční předplatné pro knihovny – 699 Kč / 26 čísel

půlroční předplatné – 499 Kč / 13 čísel

čtvrtletní předplatné – 249 Kč / 6 čísel

roční férové předplatné – 1471 Kč / 26 čísel

roční elektronické předplatné – 599 Kč / 26 čísel

Předplatné objednávejte na adrese distribuce@advojka.czVíce informací najdete na www.advojka.cz

eskalátor

Vladimir Iljič Lenin byl houba. Tak zněl závěr seriózně působícího a dodnes virálního pořadu, který v květnu 1991 odvysílala leninogradská televize. Hudebník a herec Sergej Kurjochin v pracovně plné knih mluví s moderátorem nejprve o původních obyvatelích Mexika, peyotlu, lysohlávce aztécké, ale také o surreálných výjevech z Říjnové revoluce. Od Carlose Castanedy pak přejde k halucinogenním účinkům muchomůrky červené a úryvku z Leninova dopisu Plechanovovi: „Včera jsem se přejedl hub, cítil jsem se znamenitě.“ A jelikož „je dokázáno, že u člověka, který pojídá muchomůrky, se houba postupně stane jeho vlastní bytností“, byl Lenin houba (a navíc prý i rádiová vlna, jak se můžete přesvědčit – na YouTube najdete i verzi s anglickými titulky). Přestože Kurjochin občas stěží zadržoval smích, spousta lidí tehdy vzala pořad vážně – v Sovětském svazu byli zvyklí, že se v televizi ukazuje to, čemu se má věřit. Recesista Kurjochin nejspíš nesledoval žádné politické cíle, i když se těsně před svou smrtí v roce 1996 stačil s Eduardem Limonovem a Alexandrem Duginem přidat k nacionálním bolševikům – i to ale tehdy ještě mohlo být jakžtakž vtipné. Co kdybychom ale pořad vzali vážně dnes? Je známo, že v současné kremelské ideologii představuje Lenin záporáka. Nejde jen o to, že tři dny před spuštěním ruské invaze označil Putin Lenina za „autora

a architekta Ukrajiny“. Houby jsou především rozkladné, a ať už Lenin nastolil cokoli, v první řadě dokázal taktickou prací úspěšně rozložit carské impérium. A rozkladu se Putin krutě brání, tak jako před ním jeho oblíbení Romanovci a Stalin. Mimochodem, Lenin byl navíc doložitelně vášnivý houbař, kdežto mykofobní Putin vyrazil na houby jen párkrát, aby ho vyfotili. Co když byl Lenin houba – byť ke konci poněkud červivá –, která vyrostla z podhouby touhy po spravedlivé společnosti? Takové antiimperální mycelium vydrží v podzemí velmi dlouho a nikdo shora nevidí, kam až sahá. Když Lenin začal dávno před revolucí vydávat časopis Jiskra, dal mu motto „Z jiskry vzejde plamen“. Ano, ale jiskra tím zaniká a plamen se vyčerpá nebo ho někdo uhasí. Zato z podhouby vzejde houba vždy znovu – jen co nastanou aspoň trochu příznivé podmínky.

M. Špína

„Tak si vyber: fašismus, nebo nacionalismus?“ dělá si legraci Alexis, který je botanik a nemá daleko k ultralevicovým hnutím. Trochu přehánění, ale ne zas tak moc. Půlka francouzské populace má ještě v hlavě svou volbu „menšího zla“ při loňských prezidentských volbách, v nichž Emmanuel Macron „o prsa“ porazil Marine Le Pen. Staronový prezident se tak udržel v úřadu, přestože během svého prvního funkčního období mnohé své přívržence zklamal sociálně necitlivou politikou. Další volby budou až za čtyři roky, už teď se ale začínají hlásit zájemci o trůn. V polovině srpna svou kandidaturu připustil současný

ministr vnitra Gérald Darmanin. Politik, kterému za poslední roky, kdy si drží palác Beauvau, stouplo sebevědomí do astronomických výšek, sice v červenci ostrouhl, když nebyl jmenován novým předsedou vlády (Élisabeth Borne měla namále, nakonec si ale premiérské křeslo udržela), rychle se však oklepal a představil svůj ambiciózní plán. Ministr proslulý až obsedantní láskou ke všem typům policejních složek je pro většinu svých odpůrců hlavní příčinou zvyšujícího se násilí a hlavně dramatického nárůstu používání střelných zbraní ze strany policie. Sám Darmanin nemá k násilí daleko: v minulosti byl obviněn ze znásilnění a z toho, že si vynutil sex za protislužby. Obvinění ho sice zprostili, nicméně pro feministické kolektivy, jako je třeba Nous Toutes, nadále zůstává agresorem. Chráněnc Emmanuela Macrona se dočkal podpory i od podobné natury, bývalého prezidenta Nicolase Sarkozyho. „To je úroveň!“ valí oči Alexis. „Jen si to představ: ve druhém kole Darmanin versus Le Pen! To bude horor!“

M. Sýkorová

Můj syn trávil kdysi velkou část svého volného času tím, že sledoval na YouTube, jak někdo jiný hraje počítačovou hru. I když jsem si zvykl na to, že zkrátka existují věci, kterým už asi nikdy zcela neporozumím – a nutně to neznamená, že bych je měl zatracovat –, docela mě to tehdy švalo. Přišlo mi to příliš pasivní, mnohem radši bych byl, kdyby sám pařil. To jsem ještě nevěděl, že jednou si budu čas mezi redigováním a psaním textů krátit

sledováním houbařských youtuberů a sám budu čelit nechápavým pohledům a otázkám přátel, kteří mají vcelku oprávněnou starost o mé duševní zdraví. Jedna věc je navyšování hráčských skills hltním videí nejslavnějších gamerů, ale virtuálně brouzdat po lese s lidmi, kteří prostě jenom sbírají houby? To se zdá už trochu na pováženou. Brzy jsem zjistil, že jsou různé druhy „houtuberů“, a ne všechny jsem si tolik oblíbil. První skupinou jsou „instahoubaři“, mezi něž řadím třeba oblíbenou Šumavskou Houbičku. Mám z nich podobný pocit jako z herců, kteří na divadle přehrávají, a do lesa bych s nimi nejspíš nešel. Další jsem překřtil na „Homolkovy“. To jsou případy, kdy videa sice obhospodařuje jeden člen rodiny, ale více či méně dobrovolnými aktéry se stávají všichni zúčastnění včetně dětí. I když mám děti rád, jejich výskyt v houbařských videích bych zakázal. Skutečné zalíbení jsem našel až v kanále Hříbři ze Záhory Andreje Macka, který spíše než sbírání hub zachycuje jejich lov. V jeho videích to ale působí, že se houby chtějí nechat ulovit, a každý nový přírůstek jako by Mackovi prozrazoval, kde se schovává další. Už chybí jen to, aby mu houby skákaly samy přímo do košíku. Když přidáme záhorácký dialekt, který mě vždy fascinoval, a protagonistovu bezprostřednost, získáme perspektivu, jakou jiná houbařská videa postrádají. Je to velmi funkční placebo, asi i proto, že v poslední době slyšíme málo tak potěšujících sdělení, jako je Mackovo „Lude, vidíte ho tam, hnedáka, dubáka!“.

P. Chodec